

TC
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**YAPININ İKİLİĞİNDEN ONTOLOJİK SUÇ
ORTAKLIĞINA: A. GİDDENS VE P. BOURDİEU**

Fidan SARSILMAZ CAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Ü. İbrahim YÜCEDAĞ

Mardin-2019

TC
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**YAPININ İKİLİĞİNDEN ONTOLOJİK SUÇ
ORTAKLIĞINA: A. GİDDENS VE P. BOURDİEU**

Fidan SARSILMAZ CAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Ü. İbrahim YÜCEDAĞ

Mardin-2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

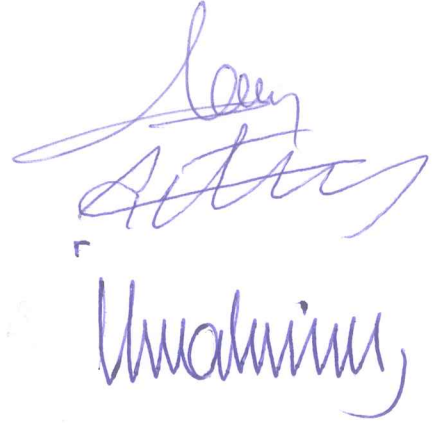
TEZ ONAYI

Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı 15761002 numaralı öğrencisi Fidan SARSILMAZ CAN'ın hazırladığı “Yapının İkiliğinden Ontolojik Suç Ortaklığına: A. Giddens ve P. Bourdieu” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 02/08/2019 Cuma günü saat 11:00’de yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Devrim ERTÜRK

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Adnan ÇETİN

Danışman :Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YÜCEDAĞ



ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2019 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2019

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ömer BOZKURT

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1
1. SOSYAL TEORİDE YAPI-EYLEM DÜALİZMİ: POZİTİVİST SOSYOLOJİ VE VERSTEHEN GELENEĞİNİN KÖKENLERİ.....	5
1.1.Pozitivist Sosyoloji Geleneği	5
1.2.Sosyolojide <i>Verstehen</i> Geleneği.....	16
1.3.Yapısal İşlevselcilik: Parsons	22
1.4.Sahne, Oyuncu ve Seyirci(ler): Goffman Dramaturjisi.....	26
1.5.Etnometodoloji: Garfinkel.....	29
1.6.Batı Sosyolojisinde Bir Kriz Mi Var?	31
2. ANTHONY GİDDENS: YAPILAŞMA TEORİSİNİ ORTAYA ÇIKARTAN TEORİK BAĞLAM.....	33
2.1.Yapı-Eylem Düalizmi veya Pozitivizm-Hermeneutik Ayrımından Giddens'a	33
2.2.Marx, Durkheim ve Weber'le Düşünmek	36
2.2.1.Marx: Tarihsel Materyalizm.....	36
2.2.2.Durkheim: Her Şey, Şeydir!	39
2.2.3.Weber: Rasyonel Kapitalizm.....	44
2.3.Giddens'in Metot ve Yöntem Tartışmaları	49
2.4.Giddens'in Faillik ve Eylem Anlayışı	52
2.5. Zaman, Yapı ve Sistem	60
2.6.Sosyal Sistem	62
2.7.Yapının Özellikleri	65
2.7.1.Kısıtlayıcı ve Mümkün Kılıcı Olarak Yapı	65
2.7.2.Bellek İzleri Olarak Yapı.....	66
2.7.3.An/Bütünlük İlişkisi Olarak Yapı.....	67
2.7.4.Yapısal Özellikler Olarak Yapılar	68
2.7.5.Kurallar ve Kaynaklar Olarak Yapı.....	70
2.7.6.Dönüşüm/Dolayım İlişkileri Olarak Yapı	72
2.8.Yapılaşma Teorisi.....	72

2.9.Sosyoloji, Modernlik ve Yapı	76
3. PIERRE BOURDIEU: TOPLUMSAL YAPI VE BİREYSEL EYLEM ARASINDAKİ İKİLİK.....	78
3.1.Pratik Bilimi ve Egemenlik Eleştirisi.....	82
3.2.Sosyolojik Nesnenin İnşası	84
3.3.Yapının İkiliğini Aşma Girişimi: Habitus, Sermaye ve Alan	86
3.3.1.Habitus: “Bedende Somutlaşmış Toplumsallık”	87
3.3.2.Alan: “Tarihsel Takımyıldızları”	90
3.3.3.Sermaye	94
3.3.4.Oyun	97
3.4.Habitus ve Alan Arasındaki Ontolojik Suç Ortaklığı: Bourdieu’nün Bilim Sosyolojisi	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ	110

ÖN SÖZ

Sosyolojide yapı-eylem düalizminin etrafında dönen kriz, sosyal olgunun analizinde yapının mı yoksa eyleminin mi esas alınması gerektiğine ilişkin epistemolojik bir sorundur. Bu kriz, sosyologları iki zıt kutba ayırmış ve sonuç olarak sosyal olgunun analizinde bir takım sorunlara yol açmıştır. Klasik dönem sosyolojinin ve sosyologların pozitivist-ampirik paradigma ile yapı odaklı yaklaşımları uzun bir dönem sosyolojide hakim konsensüsü oluşturmuştur. Bu konsensüsün hakimiyeti, 1960'ların sonlarına doğru meydana gelen çeşitli toplumsal hareketlerle sarsılmaya başlamıştır. Başta Parsons işlevselciliği olmak üzere toplumsal düzen adına failin toplumsal uyumunu esas alan ve aktöre kültür taşıyıcısı misyonu yükleyen makro kuramlar değişmeyi ve çatışmayı yirminci yüzyılın ortalarına kadar çok da dikkate almamıştır. Buna karşın toplumsal aktörler; savaş karşıtlığı, sivil haklar mücadelesi ve öğrenci hareketlerine yönelik talepleri ile sisteme karşı kitlesel eylemleri ile ortaya çıkmıştır. Toplumsal alandaki bu olgu, sosyolojide failin eylemselliğini esas alan ve eylemi sosyal olgunun analizinde merkeze konumlandıran mikro kuramların ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir.

Çağdaş kuramcılardan Anthony Giddens ve Pierre Bourdieu, düalizmlerin meydana getirdiği problemleri aşma adına, sosyal olgunun analizinde hem yapının hem de eylemin birlikte ele alınması gerektiğini savunmuşlardır. Bu çalışmada amaçlanan her iki kuramcının düalizmleri aşma girişimlerini ele almak ve bu girişimlerinin ortaklaştığı ve farklılaştığı hususları ortaya koymaktır.

Yüksek lisans programının başından itibaren sosyal teoriye dair ilgimin ortaya çıkmasında, aynı zamanda bu çalışmanın danışmanlığını tüm süreç boyunca büyük bir özenle üstlenen, eleştiri ve önerileriyle çalışmamın çerçeve kazanmasını sağlayan değerli hocam Dr. Öğr. Ü. İbrahim YÜCEDAĞ'a özellikle teşekkür etmem gerekmektedir. Sosyolojinin bir zanaat olduğunu, sosyolojik düşünmenin vazgeçilmezi olan ilişkisel düşünmeyi ve aynı zamanda bu üretim sürecinde refleksif olmayı öğrettiği için kendisine minnettarım.

Çalışmamda, bana destek olan başta kardeşlerim olmak üzere herkese sonsuz şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Yapının İkiliğinden Ontolojik Suç Ortaklığına: A. Giddens ve P. Bourdieu

Fidan SARSILMAZ CAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

2019: 113 Sayfa

Sosyal teorinin tarihine baktığımızda; ‘birey’/‘toplum’ veya ‘eylem’/‘yapı’ düalizmlerinin sosyal bilimcileri iki ayrı kutba ayırdığını görmekteyiz. Sosyolojinin düşünce nesnesi olan sosyal olguya dair pozitivist paradigmanın getirdiği yapı-toplum endeksli açıklama ve hermeneutik geleneğin getirmiş olduğu birey-eylem izahatları, bu düalizmin içindeki görüngülerdir. Comte, Spencer ve Durkheim’in temellerini attıkları ve Parsons tarafından çerçeve kazandırılan Amerikan İşlevselciliği 1970’lere kadar sosyolojide hakim paradigma iken başta toplumsal hareketler olmak üzere yaşanan toplumsal değişimlerle, pozitivist hegemonyaya karşı bireyin failliğinin esas alındığı sembolik etkileşimcilik ve etnometodoloji gibi hermeneutik paradigmlar sosyal teoride yerini almaya başlamıştır. Geline bu noktada bu iki kutuplu durum bize sosyal olguya dair çeşitli açıklamalar sağlarken, sosyal olguya dair gerçekliğin bilgisinin ‘ne’ olduğu problemini de doğurmuştur. Bu problem aynı zamanda hem ontolojik hem de epistemolojik soruları da beraberinde getirmektedir.

Avrupa Sosyolojisindeki çağdaş gelişmeleri ele aldığımızda; Giddens ve Bourdieu’nün pozitivist ve hermeneutik paradigmların doğurduğu düalizmleri kendi geliştirdikleri kavramsallaştırmalarla aşmaya çalıştıkları ve pek çok noktada benzer şeyler söylediklerini görürüz. Giddens’in ‘yapılaşma kuramı’ ile Bourdieu’nün ortaya koymuş olduğu “habitus ve alan arasındaki ontolojik suç ortaklığı”na dayanan genetik yapısalcılık bir arada ele alındığında, bu açıklama repertuarlarının ‘pratiklerin üretimi ve yeniden-üretimi’ni vurguladıkları ve nesnel koşullarla öznenin anlam dünyası arasında diyalektik bir ilişkiyi savundukları görülecektir. Bu kavramsal çerçeveler ve tartışmalar etrafında sosyal teorideki yapı-eylem düalizmini ve Giddens ile Bourdieu’nün açıklayıcı repertuarlarını ortaya koymak araştırmamızın amacını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapı, eylem, yapılaşma kuramı, habitus, alan, sermaye, Giddens, Bourdieu.

ABSTRACT

Master Thesis

From The Dualism Of Structure To The Partnership In Crime: A. Giddens and P. Bourdieu

Fidan SARSILMAZ CAN

Mardin Artuklu University

Social Sciences Institute

Department Of Sociology

2019: 113 Pages

When it is looked at the social theory, it can be seen that the dualism of ‘individual-society’ or ‘action-personality’ divides the social scientists in two groups. Action-personality based on explanation which is brought up by positivist paradigm regarding social phenomenon being the notional subject of sociology and the explanations of individual-action which are brought up hermeneutic tradition are the phenomenon in this dualism. While the American functionalism was the dominating paradigm until 1970s, which was founded by Comte, Spenser and Durkheim and was developed by Parsons, symbolic interaction which is based on the doer of individual against positivist hegemony and hermeneutic paradigms like ethnomethodology started to take place in social theory with the social changes. At this point, while this bipolar situation supplies us variant explanations based on social phenomenon, it also bears the problem of what is the knowledge of reality. At the same time, this problem causes both ontological and epistemological questions.

When we handle with contemporary developments in European Sociology, we can see that Giddens and Bourdieu try to overcome the dualism brought by positivist and hermeneutic paradigms with the help of conceptualizations developed by themselves. When Giddens’ theory of formation and Bourdieu’s concept ‘ontological partnership in crime between habitus and area’ are handled, it can be seen that these explanation repertoires emphasize ‘ the production and reproduction of practices’ and defend a dialectic relationship between objective circumstances and the subject’s sense of world. Around these conceptual frames and arguments, this study aims to introduce the action-personality dualism in social theory and the explanatory repertoires of Giddens and Bourdieu.

Key Words: Structure, action, construction theory, habitus, area, capital, Giddens, Bourdieu.

KISALTMALAR LİSTESİ

s. : Sayfa

vd. : Ve diğerleri



GİRİŞ

İnsan ve toplum arasındaki ilişkinin bilimsel olarak irdelenmesi, 19.yüzyıldan itibaren daha önce hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir. İnsan-insan ve insan-toplum ilişkilerinin din tarafından belirlendiği tarihsel dönem yerini Aydınlanma Düşüncesi ile beraber insan aklı ile üretilen bilgiye bırakmıştır. İnsan aklının merkeze alındığı bu yeni dönem, başta doğaya hâkimiyet kurma istenci ile insanın günlük işleyişinin nasıl olması gerektiği ve insanlar arası ilişkileri de düzenleme ve kontrol etme istencini yaratmıştır. Metafizik olanın uzay boşluğuna fırlatıldığı ve yerine pozitif olanın geldiği bu yeni düzende ampirik olarak sınanabilen bilgi hakimiyet kurmuştur.

Avrupa toplumları 18.yüzyıldan itibaren, kökleri Rönesans ve Reforma dayanan bir takım tarihsel ve beraberindeki düşünsel gelişmelerle dünyanın geri kalanından farklı bir gelişme rotası çizmiştir. 18. ve 19.yüzyılda meydana gelen Fransız ve Amerikan Devrimleri, İngiliz Sanayi Devrimi ile 20.yüzyıldaki 1. ve 2. Dünya Savaşı; iktisadi, toplumsal ve siyasal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Avrupa toplumları, giderek laikleşen, rasyonel, pozitivist ve bireyci bir hal almıştır. Bu dönüşümlerin yarattığı toplumsal düzen problemi ve anomi yeni kavramsal ve metodolojik repertuarlara ihtiyaç duymaya başlamıştır, artık eski mit ve dinlerin getirdiği açıklamalar çözüm üretememiştir. Sosyal bilimlerin gelişim göstermesi tarihsel olarak bu arka plana sahiptir. Toprağa dayalı ekonominin giderek paraya dayalı bir ekonomiye dönüşmesi, insan iş gücünün makine iş gücüyle yer değiştirmesi, yeni meslek gruplarının ortaya çıkışı ve beraberinde getirdiği iş bölümü, yatay hareketlilik, yeni sınıfların ortaya çıkışı, toplumsal ilişki biçimlerinin değişmesi ve değerler problemi insana ve topluma dair yeni bir düşünümelliği gerektirmiştir. Bu bağlamda toplumun “birey” odaklı açıklanma gayreti, başta sosyoloji olmak üzere psikoloji, antropoloji, iktisat vd. birçok bilimi gerekli kılmıştır.

Sosyolojinin bilimselleşme statüsünü kazanması ilk dönemleri itibariyle inceleme nesnesini doğa bilimlerinin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik

yaklaşımları üzerinden ele almasıyla sağlanmıştır¹. Doğadaki herhangi bir “şey”in genel-geçer bilgisini elde etme amacı kendisini sosyal bilim alanında da göstermiş ve toplumsal olguya dair evrensel kaidelere ulaşmak istenmiştir. Dönemin *zeitgeist*'i içinde değerlendirildiğinde bu yaklaşımın aslında işlevsel olduğu takdir edilecektir. Zira sosyolojinin bilimselleşme statüsü kazanması o dönemin şartları değerlendirildiğinde ancak bu şekilde mümkün olmuştur. Aynı zamanda epistemolojik bir problem olan bu durum topluma dair doğru ve genel-geçer bilgi üretmeyi kendisine amaç edinmiştir. Toplumsal olgunun ve toplumsal olgunun ortaya konulmasında etkili olan dinamiğin ne olduğu ise beraberinde ontolojik sorgulamayı getirmiştir. Sosyolojinin klasik dönemine baktığımızda toplumsal olgu bir takım analogiler yoluyla doğa bilimlerinin nesnesine eş deyişle organizmaya benzetilmeye çalışılmış, toplumsal olguyu belirleyen dinamik bu dönemde yapısalcı bir yaklaşımla ve dışarıdan dayatılan bir “şey” olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, en temelde toplumun kendine içkin özelliklerinin gözden kaçırılmasına sebebiyet vermiştir (Binay, 2014: iv).

Comte ve Spencer ile kökleri bilim dünyasına atılan sosyoloji; Durkheim, Marx ve Weber ile bilimleşme sürecini kazanmıştır. Sosyolojinin klasik dönemi ele alındığında, inceleme nesnesi olan toplumun, düzen problemi üzerinden analiz edildiği ve toplumsal düzenin sağlanmasının amaçlandığı görülmektedir. Pozitivist bilim anlayışındaki doğayı kontrol etme düşüncesi bu dönemde sosyolojide de hakim anlayış haline gelmiş ve birey ile toplum arasındaki ilişkiye değerler ve normların içselleştirilmesi üzerinden yaklaşılmıştır. 20.yüzyılda meydana gelen 1. ve 2. Dünya Savaşları, 1928'deki Ekonomik Buhan vd. gelişmeler toplumsal düzen adına denetlenmek ve kontrol edilmek istenen birçok grubun, 1960'lara doğru gelindiğinde sisteme karşı ayaklanması ile sonuçlanmıştır. Özellikle Mayıs 68'de toplumsal alanda bir sahne değişikliği yaşanmış, öğrenciler, kadınlar, siyahiler, işçiler başta olmak üzere toplumdaki birçok grup ayaklanmış ve sistem karşıtı olan bu toplumsal hareketler Avrupa ülkelerinden mobilize olarak dünyadaki pek çok ülkeye yayılmıştır. Toplumsal hareketlerle bireyin toplum karşısında aslında iddia edildiği

¹ Salt toplumu inceleyecek olan bir bilimin gerekliliği Comte tarafından o dönemin bilim camiasında ilk olarak “sosyal fizik” adıyla dile getirilmiştir. Doğa temelli bir açıklama gayretinin ürünü olan bu kavram çok sonraları yerini “sosyoloji”ye bırakmıştır.

kadar pasif olmadığı, değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Toplumsal alandaki gelişmeler, sosyoloji alanındaki yapının esas alınması yönündeki konsensüsün de sarsılmasında etkili olmuştur. Makro kuramlara karşı birey ve bireyin eylemselliğini sosyal analizin merkezine alan mikro kuramlar ortaya çıkmıştır. Sosyal teoride nesnenin-yapının esas alındığı işlevselcilik ve yapısalcılık gelenekleri ile öznenin-eylemin esas alındığı hermeneutik gelenekler sosyal olgunun ele alınmasında dalizmlerin ortaya çıkmamasına sebebiyet vermiştir. Dalizmler, takdir edileceği üzere sosyolojinin ve daha geniş perspektiften aldığımızda sosyal teorinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Araştırmanın I. bölümünde sosyal teorideki yapı-eylem düalizminin tarihsel kökenleri ve çağdaş görünümleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Toplumun bireyden bağımsız görülmesi ya da toplumun bireyin eylemlerine indirgenmesi, toplumsal olgunun hatalı ve eksik olarak ele alınmasına sebebiyet vermektedir. Sosyal yapıyı ontolojik olarak kendisini oluşturan unsurlardan üstün gören yapı odaklı kanat nesnelcilik hatasına, eyleme vurgu yapan ve failin dışsal sınırlamalardan kurtulduğunda tüm potansiyelini kullanma imkanını bulabileceğini savunan eylem odaklı kanat ise öznelcilik hatasına düşmektedir (Yıldırım, 1999: 25). Anthony Giddens, Pierre Bourdieu ve Roy Bhaskar başta olmak üzere bazı çağdaş kuramcılar, mevcut dalizmlerle baş etmek adına önemli kavramlar ve teoriler inşa etmiştir. Bunların ortak özelliği, sosyal olgunun analizinde ne yapının ne de eylemin ihmal edilmemesi gerekliliğine yönelik paydaşlıktır. Giddens ve Bourdieu, sosyal olgunun ele alınmasında ne sadece yapının ne de eylemin esas alınmasının yeterli olmayacağını ve ikisinin aynı anda ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, çalışmamızda Giddens ve Bourdieu'nün yapı-eylem düalizmini aşma girişimlerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

II. blmde Giddens ve yapılaşma teorisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu blmde ilk olarak Giddens'in klasik kuramcılar üzerine yaptığı düşünsel yolculuk - Marx, Durkheim ve Weber'i, açıklama getirdikleri toplumsal problem bağlamında yeniden ele almak- ele alınmaya çalışılmıştır. Sonrasında, yeniden tanımladığı yapı ve eylem kavramları ile yapılaşma kuramı incelenmiştir. Giddens'in sosyal olgunun anlaşılması yönünde geliştirdiği metodolojik ve epistemolojik boyut da bu blmde

ortaya konulmaya çalışılmıştır. III. Bölümde Pierre Bourdieu ve yapı-eylem düalizmini aşma amacıyla geliştirdiği “habitus”, “alan”, “sermaye” ve “oyun” kavramları ile “habitus ile alan arasındaki ontolojik suç ortaklığı” ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise; Giddens ve Bourdieu’nün sosyal teorideki düalizmleri aşma girişimlerinde ortaklaştığı ve farklılaştığı hususlar, yapılaşma kuramı ve habitus ile alan arasındaki ontolojik suç ortaklığının karşılaştırılmasıyla serimlenmeye çalışılmıştır.



1. SOSYAL TEORİDE YAPI-EYLEM DÜALİZMİ:

POZİTİVİST SOSYOLOJİ VE VERSTEHEN GELENEĞİNİN

KÖKENLERİ

1.1.Pozitivist Sosyoloji Geleneği

Sosyal bilim ve sosyolojinin ortaya çıktığı tarihsel bağlama baktığımızda karşımıza 19.yy'da meydana gelen toplumsal değişimler çıkacaktır. Sanayiye dayalı üretim, köyden kente göç, çeşitlenen iş bölümü, ulus-devlet modelinin ortaya çıkışı vd. gelişmeler toplumu bir arada tutma ve toplumsal düzen problemlerini doğurmuştur. Bu bağlamda sosyal olanın kendine has olarak anlaşılması, açıklanması ve kontrol edilmesi gerekliliği entelektüel dünyada seslendirilmeye başlanmıştır. Saint Simon, Auguste Comte ve Herbert Spencer ile temelleri atılan sosyoloji Durkheim, Marx ve Weber'in de katkılarıyla bilimsel bir statü kazanmış, sosyolojinin klasik dönemi olarak adlandırılan bu dönemde sosyal olgu ampirik-pozitivist bir paradigma ile ele alınmıştır.

Sosyal teorideki pozitivist-açıklayıcı ekolün köklerinin derin tarihi ve sosyal gelişmelerde olduğunu söylemek mümkündür. Pozitivizm, her türlü bilme/bilgi temelini bilimsel yöntemlerle elde edilmiş olmasını, toplum teorisinde istatistikî yöntemlerin kullanılması gerekliliğini ve nedensel açıklamalarla toplumsal fenomenlerin incelenmesini savunmaktadır. Dönemin *zeitgeist*i dikkate alındığında pozitivism devrimci ve eleştirel bir duruşa sahiptir. Toplumsal kurumları düzenleyen mutlakıyetçi devletin irrasyonel güçlerini hedef almış olan pozitivist düşünce; kurumları düzenleyen irrasyonel bilginin –Tanrı vekaletindeki kilise bilgisinin- aksine aklın ilkeleriyle uyumlu, deneyim ve ampirik irdelemeyle elde edilmiş bilgiyi esas almaktadır (Swingewood, 2014: 33).

On dokuzuncu yüzyılın devrim sonrası Fransa'sına gelindiğinde pozitivism sosyolojik pozitivism'e dönüştüğü ve Aydınlanmanın bireyci atomizmi gibi birkaç ilkesinin reddedildiği görülmektedir. On sekizinci yüzyıl düşüncesi nesnel bir yapı

olarak sistemli bir toplum teorisi² geliştirememiştir. Modern düşüncenin öncesinde toplum, geleneksel ve irrasyonel öğelerle birbirine bağlanmaktayken; devrim ve sanayileşmeyle geleneksel değerlerin ağırlığını kaybettiği yeni bir toplum tipi teşekkül etmiştir. Bu düşünce bağlamı içerisinde Burke, Bonald ve Maistre toplumu bir organizma olarak tasavvur ederek açıklayıcı bir bütün kavramını geliştirmişlerdir. (Swingewood, 2014: 33-36). Geleneksel değerler esas alınmayacaksa şayet toplumsal bağın bu yeni niteliği ne olacaktır? Nitekim sosyolojinin kurucu babalarından Saint-Simon ve Auguste Comte sosyolojik pozitivizmle bizlere bu sorunun cevabını vermeye çalışmışlardır.

Avrupa'nın yaşamakta olduğu buhranı sona erdirmek ve çöken kilisenin yerine bilimi oturtmak Saint-Simon'nun (1760-1825) kendisini adadığı amaçtır (Meriç, 1996: 78). Bu amaç doğrultusunda; Saint-Simon Avrupa toplum teorisine üretim temeli etrafında kurulmuş sanayi toplumu kavramını getirmiş aynı zamanda Fransız sosyalizminin de kurucusu olmuştur. Toplumsal sınıfların merkezi konumu, mülkiyetin önemi ve sınıfların oluşum sürecinde iş bölümü, kuramının temelini oluşturmaktadır. Devlet yönetimini sanayileşme ile yeni ortaya çıkan sınıflara düşmanlık sergilediğini düşünen Saint-Simon, devletin yerine sivil toplumun geçmesi gerektiğini savunmuştur. Saint-Simon'a göre, toplum birbirleriyle uyum içinde işleyen ekonomik ve politik sistemlerle ve pozitif ilkelerle örgütlenmelidir. Sosyologlar toplum modellerini astronomiye dayandırabilirler, astronomide olduğu gibi sadece gözlemlerle doğrulanan olguların kabul edilmesi gerekir, bu şekilde bilim asla yanlış bir yöne evrilmeyecektir. Sosyal fizik kavramıyla toplum organik bir bütün olarak tanımlanmaktadır. 'Sağlıklı' bir toplum ise her bir parçanın bütünlü işlevsel bir uyum halinde olmasıyla mümkündür. Bu toplum emekçilerle en varlıklı mülk sahiplerinin ortaklaşa bir iş bölümü ve konsensüs oluşturabildiği muazzam bir atölyedir. Otorite artık bireyler üzerinde değil şeyler üzerinde kurulacaktır. Sanayi toplumunda bu birlikteliği sağlayacak olan da teorik ve pratik, entelektüel ve kol emeğine dayalı ve her türlü yararlı çalışmayı kucaklayan bir epistemeye mümkündür. Olması gerekeni kitleye öğütleyecek olanlar da çıkarları kitlenin

² 1789-1799 yılları arasında şiddet ve terör olayları ile geçen ve toplamda on yıl süren Fransız Devrimin olduğu on sekizinci yüzyıldan sistemli bir toplum teorisi oluşturmasını beklemek hem zaman hem de şartlar dikkate alındığında çok da gerçekçi görünmemektedir.

çıkarlarıyla aynı olan sanatçılar, bilimciler ve sanayicilerdir (Swingewood, 2014: 36-41).

Saint-Simon'un bir dönem sekreterliğini yapmış hatta ilk eserlerini de Saint-Simon adıyla yayınlamış olan Auguste Comte(1798-1857) sosyolojiyi kuran ilk sosyolog olmasının yanı sıra hem bir matematikçi hem de fizikçidir. Bonald ve Maistre'nin anti-atomistik teorilerini insanın kusursuzluğu ve rasyonalist ilerleme düşüncesiyle uzlaştırmaya çalışan Comte; 'olumsuz' saldırılarını, hor gördüğü geleneksel otorite, ahlaki değerler, dinsel kurumlar ve aileye yöneltmiştir. On sekizinci yüzyıl yeni bir toplumsal yapıyı oluşturmak yerine var olanı yıkmıştır. Bu yıkıntılardan mücessem olacak yeni yapı ise yalnızca toplumsal düzenin ve toplumsal konsensüsün çıkarlarına hizmet etmelidir. Kurulacak olan bu düzen de ancak ve ancak uygarlığın ilerlemesinin önünde duran engellerden kaynaklanan şiddete dayalı devrimlerden sakınarak korunabilir (Comte, 1964). Comte'un toplum kuramı, çatışmadan ihtiyatla uzak durulması gerektiğini savunur.

Toplumsal fiziğin, toplumsal düzeni nasıl gerçekleştireceği önemlidir; pozitif anlayışının politik kötülüklerden –çatışmadan- geri duracak düzeydeki rasyonel gelişme sayesinde düzeni sağlamlaştırmaya eğimli olduğunu savunan Comte bunun da ancak entelektüeller eliyle sağlanabileceğini belirtir. Comte'un kuramına göre; bilim *üç hal yasası* üzerine kuruludur (Comte, 1964: 217). Bütün bilimler ilk başlarda bir takım varsayımlara dayalıdır, beraberinde basitten karmaşığa doğru gelişerek pozitif bir noktaya evrilmektedirler. Bu evreler; teolojik, metafizik ve pozitif aşamalarıdır. İnsan zihni teolojik evrede fenomenlerin kökenlerini ve nedenlerini doğaüstü güçlerle açıklarken metafizik evrede insan zihni üzerinde duygular ve tahayyül gücü egemen olmaktadır. Doğa metafizik evrede insan duyguları ekseninde tanımlanır. Birden çok tanrı ve tin mevcutken bu evrenin sonuna doğru ise tek Tanrının varlığı ile insan aklı uyanmaya başlar. İnsan zihni geldiği son evrede - pozitif aşama- tüm özleri terk edip gözlem ve deneyle evrensel yasaların arayışına girer. Comte düşünceleri nedeniyle Fransız entelektüelleri tarafından alaya alınan marjinal bir kişilik olmuş ve periyodik delilik nöbetleri geçirmiştir; fakat bununla birlikte sosyolojiyi bilim olarak mümkün hale getiren şahsiyet olduğu da bir gerçektir (Swingewood, 2014: 42-45).

Comte'un kavramsal haritası üç hal yasası ile sınırlı değildir bununla birlikte toplumsal düzen teorisi içerisinde uyum, denge, toplumsal patoloji, sosyal statik-sosyal dinamik kavramsallaştırmaları da sosyoloji için önem arz etmektedir.

Comte sosyolojisinin iki temel kategorisini sosyal statik ve sosyal dinamik olarak belirler. Sosyal statik ile toplumsal uzlaşma adını verdiği şeyi inceleyen Comte, toplumu canlı bir organizmaya benzetir ve nasıl ki bir organın çalışması onu canlı varlığının bütünü içine koymadan mümkün değilse; Comte göre, siyaset ve devletin incelenmesi de onları toplumun bütünü içine koymadan mümkün değildir. Comte sosyal statik ile hem toplumun belirli bir andaki yapısının anatomisini hem de uzlaşmayı belirleyen öge ya da ögelerin çözümlenmesi amaçlar. Sosyal dinamik ise Comte'un insan toplumlarının kat ettiği art arda gelen evrelerin çözümlenmesi için geliştirdiği kavramdır. Sosyal dinamik, insan düşüncesinin ve insan toplumlarının oluşumunda birbirini izleyen zorunlu evlerin ortaya konulmasıdır. Comte, sosyal statik ve sosyal dinamik kavramları arasında diyalektik bir ilişki kurar: dinamik statige bağlı olup, 'ilerleme düzenin gelişmesidir" (Aron, 2010: 79). Sosyal statik ile insan toplumlarının temel düzeni ortaya konulurken, sosyal dinamik ile de bu düzenin geldiği son aşamaya kadar geçirdiği değişim aşamaları anlatılmaktadır.

Yararlı katkılarıyla birlikte Comte'un kuramının eleştirisi aldığı noktalar da yok değildir; birey için 'akıllı teslimiyet' in pratikte anlamı Comte'a göre sanayi toplumu içindeki eşitsizliklere boyun eğmektir. İşçilerin sanayi toplumu içindeki eşitsiz şartları biraz iyileştirilmeli fakat sınıflandırmayı yok etme ve genel ekonomiyi bozacak dozda olmamalıdır. Bir diğer eleştirisi din anlayışı ile ilgilidir. Comte, Fransız Devriminin yarattığı manevi boşluğun bir anomi durumuna yol açmaması için 'İnsanlık Dini'nin geleceğini, bu dinin verdiği pozitif ödevlerle ahlaki bir eğitimin sağlanacağı bu sayede de bireyin hak ettiği toplumsal statüsünün farkında olmayı öğreneceğini ileri sürer. Toplumun doğal yasaları, pratik etkileri bakımından insan eyleminden daha üste yerleştirilmektedir (Swingewood, 2014: 48-50).

Evrimin türler kadar toplumlar için de geçerli olduğunu düşünen ve Comte sonrası sosyal bilimin tarihsel gelişiminde bir diğer önemli isim İngiliz sosyolog ve felsefeci Herbert Spencer(1820-1903)'dır. Avrupa Sosyolojisi içerisinde bireyci sosyolojisini geliştirirken Comte, Darwin ve Mill'den etkilenmiştir. Spencer'in

toplum kuramı, evrimsel biyolojiden alınan terimlerle geliştirilmiş ve kendinden öncekilere nazaran en sistematik olandır. Hatta Darwin'in kuramını yayınlamasından önce Spencer, organik ilerleme yasasının her türlü ilerlemenin yasası olduğunu ilan etmiştir. Spencer'in toplum kuramında toplum bir organizmaya benzetilmektedir (Callinicos, 2015: 173).

Spencer'in kurulu düzeni savunan biri olarak tanımak yanlış olacaktır, Britanya'nın Viktorya döneminin kraliyetini katılıkla, Hristiyanlığın ahlak anlayışını ikiyüzlü ve koloni politikalarını da zalim olmakla eleştirmiştir. Toplumlar arasındaki var olma mücadelesini evrimleri için araç olarak görmüş, doğanın her yerinde olan rekabet durumunu liberal bireycilik ve evrimsel toplum anlayışı için temel bağdaştırıcı olarak almıştır. Toplumlar arasındaki yarışın hareket ettirdiği evrimsel dinamik, toplumların daha karmaşık ve organizmayı daha örgütlü kılmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal organizmadaki artan farklılaşma beraberinde iş birliği eğilimini geliştirmiştir. Spencer'a göre, bu iş birliğinin sürdüğü toplumlar 'militan' toplum, 'doğal işbirliği'ne dayanan toplumları ise 'endüstriyel' toplumdur. Toplumsal evrimin ilk safhalarında iş birliği zorunluluğa dayalı ve toplum kendini bireye zorunlu olarak dayatır. Endüstriyel toplumlarda ise işbirliği bir ihtiyaç olarak açığa çıkmakta ve yurttaşın bireyselliği toplum tarafından savunulmaktadır (Callinicos, 2015: 174-177).

Saint Simon, Comte ve Spencer toplum, toplumsal düzen ve sosyoloji kavramlarının gelişimi için çok değerli olmaları ile birlikte Durkheim(1858-1917) sosyolojinin muhteviyatını oluşturmak –epistemolojisini-, teoriyi ampirik alanda deneyimlemek ve son olarak metod oluşturma noktasında azımsanmayacak değerdedir. 20.yy'nin başlarında "sosyal olgu", "kolektif bilinç" ve "kolektif temsil" gibi önemli kavramları içeren sosyoloji anlayışıyla sosyal teoride ortaya çıkan Durkheim, bir yandan da aslında makro sosyal teorileri ve sosyal teori içerisindeki açıklayıcı kanadı da güçlendirmiştir. Kuramcının etkisi yüzyılın ortalarına doğru Amerikan kıtasına yayılmış ve böylece Akademik Sosyoloji³ mevcudiyetini iyiden

³ Akademik Sosyoloji, kökenlerini Avrupa düşünce geleneğinden(Saint-Simon, Spencer, Comte, Durkheim ve Weber başta olmak üzere) almış ve Parsons'la birlikte Amerikan tecrübesi ile yeniden sentezlenmiştir. Akademik Sosyoloji aynı zamanda Marksizmle kutuplu bir ilişkiye de sahiptir (Gouldner, 2015).

iyiye sağlamaştırılmıştır. Ampirik alandaki verilerin istatistiki analizleriyle sosyal olguları açıklayabileceğimizi savunan Durkheim; sosyal olguların *sui genesis* yani insanın üstünde olduğunu bundan mütevellit bireysel olanı kolektif olandan, psikolojik olanı sosyolojik olandan ayırmak gerektiğini ısrarla savunmuştur. Durkheim'ın amacı sosyolojiyi kesin bir bilim olarak inşa etmektir. Bu noktada çağındaki akademik bağlam düşünüldüğünde onu devrimci olarak değerlendirmenin mümkün olduğu görünmektedir.

Yoksul bir Yahudi ailesinden gelip Fransa'nın en seçkin okullarından biri olan *Ecole Normale Superieure*'de yükseköğrenim gören Durkheim; bilime, özellikle de toplum bilimlerine önem vermiştir. Köklü eğitim reformlarıyla, toplumsal kopukluk ve bu durumdan kaynaklanan değer yokluğu önlenilecektir. Durkheim'in gözleriyle, yaşadığı dönem anominin hüküm sürdüğü, maddi refahın hırs ve açgözlülük ortamı yarattığı ve değerlerin olmayışından kaynaklı olarak kişisel köksüzlük duygusunun ortaya çıktığı bir dönemdir (Durkheim, 2004: 7-8). Durkheim hem toplumdaki anomi durumu hem de ortaçağdan kalma nefretin açığa çıktığı Dreyfus Olayında⁴ başta Zola olmak üzere Dreyfus'un aklanması için yürütülen kampanyaya etkin bir şekilde katılan isimlerden olmuştur

Durkheim'in ortaya koyduğu toplum modeline bakacak olursak dikkatimizi çeken ilk özellik pozitivist oluşudur; peki sosyal olanın pozitivist bir incelemesi nasıl mümkün olacaktır? Durkheim de diğer pozitivistler gibi ampirik olarak gözlenebilen dünyanın işleyişinde zorunlu metafizik ve teolojik güçlerin olduğunu reddeder. Durkheim'a göre, insan davranışları, doğa bilimlerinin yöntemleriyle incelendiğinde evrensel olarak geçerli yasalara ulaşabilecektir. *İşbölümü*(2018), *İntihar*(2013) gibi ampirik çalışmaları bu savunusuna kaynaklık etmektedir. Comte'un tamamlayamadığı yerden alıp; sosyal olayların karşılıklı bağımlı karakterini pozitivist inceleme yöntemleriyle inceleyen Durkheim, Comte ve Spencer'in sosyolojiye katkısını takdir etse de her ikisini de yeterli derecede pozitivist olarak görmez. Sosyologlar için inceleyecek bir fenomen alanı belirlemek, sosyolojiye 'bir

⁴ Dreyfus Olayı 1894 tarihinde Fransa'da Yahudi olan Dreyfus adlı yüzbaşının düzmece bir şekilde Fransız silahlarının yeni teknik özelliklerini Almanlara bildirmekle yargılanması, yargılamanın halka açık yapılarak toplumu iki cenaha bölmesi, bir yandan Yahudi düşmanlığını savunan cenah diğer yanda da entelektüellerin başını çektiği ve Dreyfus'un masum olduğunu savunan cenah.

yöntem, bir beden' vermeyi görev edinmiş olan Durkheim fenomen alanını sosyal olgular - morfolojik, demografik ve ekolojik göstergeler, yasal kurallar ve kurumsallaşmış normlar, yerleşik inançlar ve pratikler - olarak belirlemektedir. Bununla birlikte sosyal olguların üç temel özelliği mevcuttur (Keat ve Urry, 2016: 132). İlk özellik sosyal olguların bireye dışsal olmasıdır. Bu özelliğe sıkıca bağlılık Durkheim'in kuramını 'birey' ve 'toplum'u birbirinden aşırı derece farklılaştırması yüzünden kusurlu kılmıştır. Sosyal olguların ikinci özelliği, bireysel manifestolarla ilgili olmayıp toplumda genel olmalarıdır, birinci özellik gibi bu özellik de kuramı eleştiriye açık hale getirmiştir. Son özellik ise; sosyal olguların bireyin iradesinden bağımsız olarak kendisini empoze etmesidir, bu ölçütün güçlüğü de yine Durkheim tarafından intihar olgusunu ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır: Yasalar ve yasaklamalar en çok gözlenen zorlayıcı ölçütler iken, *İntihar* adlı çalışmasında birey üzerinde en etkili olanın bireyin içselleştirilmiş normatif inançları olduğunu bulgulamıştır. Dışsal ve zorlayıcı ölçüt bulmak için çabalayan ve sosyolojiyi psikolojiden ayırma çabası içinde olan Durkheim, çalışmasında psikolojik olana 'zorlayıcılık' karakteri atfetmiştir. Bununla birlikte psikolojik olana referans vermekten kaçınmak istemişse de başarılı olamamıştır (Keat ve Urry, 2016: 133-137).

Durkheim'in alan incelemelerini konu edinen *İntihar, İşbölümü ve Din Hayatının İlkel Biçimleri* adlı üç kitabına bakıldığında; ilk olarak alan tanımını yaptığı, sonrasında bu alanlarla ilgili önceden yapılmış bireyselci ve psikolojik açıklamaları ortaya koyduğu ve yetersizliklerini gösterdiği, sonuç olarak da her bir alan için sosyolojik açıklamalar getirdiği görülmektedir. Durkheim'a göre, fenomenlere sokaktaki bireylerin getirdiği açıklamalar getirilmemeli ya da hemen görünebilir olan dışsal karakteriyle yaklaşılmamalıdır. Bu noktalarda sosyal analizci dikkatli olmalıdır. Sosyal olgunun ortaya çıkış nedeni yine başka bir sosyal olgudur, aynı sonucun farklı nedenleri olamaz. Durkheim'ı pozitivist kılan en önemli özelliği ise sosyal olguları "şeyler" olarak ele alınmasıdır ve hatta emridir. Sosyal olgular sübjektif olan yönelimlerden, aktörlerin isteklerinden bağımsız olarak incelenmelidir. Bu inceleme, uslamlama ve sezgi yoluyla değil ancak ampirik gözlem ve soruşturma ile yapılabilir (Keat & Urry, 2016: 137-141). Durkheim'in toplumsal alanı açık hava bir laboratuvar ve inceleme nesnesi ise deney tüpleri gibi görünmektedir.

Durkheim 1895 yılında yayımladığı *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda bilimsel bir titizlikle sosyal olgunun nasıl ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Toplumsal olguların zihnin dışındaki şeyler olarak ele alınması, yöntemin temelini teşkil eder. Durkheim'in burada kast ettiği şey; toplumsal olguların maddi şeyler oldukları değil en az maddi şeyler kadar nesnel olma özelliğini taşıdığıdır. Dışardan bilinen ile zihinden bilinenin birbirlerine nasıl karşıtlarsa şey ve şeye dair zihinde oluşan temsil de birbirine karşıttır. Durkheim'a göre; anlama yoluyla nüfuz edemeyeceğimiz ve zihin içinde kalarak anlamaya gücümüzün yetmediği bilgi nesnesi 'şey'dir ve basit bir düşünsel analiz süreci ile kavramsallaştırmamız mümkün değildir. Ancak deney ve gözlem yoluyla en dışa dönük ve en erişilebilir özelliklerinden yola çıkarak en az görünen ve en derin özelliklerine ulaşma imkanımız vardır. Toplumsal kurumlar, bizlere önceki kuşaklardan hazır bir şekilde aktarılmakta ve onların biçime kavuşmasında Durkheim'a göre, bir payımız bulunmamaktadır. Bundan dolayı da onları ortaya çıkaran nedenleri kendi zihnimize yönelerek keşfetmemiz mümkün değildir. Durkheim, toplumsal olguların bireyin bilinci üzerinde baskıcı bir etkiye sahip olması düşüncesinin kafa karışıklığına yol açtığını ve bu durumun açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirtir (Durkheim, 2004: 21-33).

Her ne kadar inanç ve pratikler, bize böyle dışarıdan nüfuz etseler de, bu bizim onları edilgen bir şekilde edindiğimiz anlamına gelmez. Kolektif kurumlar üzerinde düşünmek ve kendimizi onların içinde eritmekle onları bireyselleştirmiş ve onlara az veya çok kendi kişisel damgamızı basmış oluruz. Bu bakımdan duyular dünyası üzerinde düşünürken, her birimiz ona kendi tarzımızda bir renk katmış oluruz. Farklı insanlar aynı fiziksel ortama farklı şekilde uyum sağlayabilirler. Her birimizin belirli ölçüde kendi ahlak anlayışının kendi dinini ve kendi tekniklerini yaratmasının sebebi de budur. Her toplumsal uyum biçimi, olabilecek bütün bireysel varyasyonlara sahip olabilir. Fakat şu da bir gerçektir ki, toplumsal olarak geçerli varyasyonlar alanı sınırlıdır. Herhangi bir sapmanın kolaylıkla suç olarak nitelenebileceği ahlaki ve dinsel fenomenlerde bu varyasyon alanı oldukça sınırlıyken, ekonomik yaşamı ilgilendiren konularda daha geniştir. Ne var ki, ekonomik yaşamda da, aşılması mümkün olmayan bir sınırla karşılaşılması kaçınılmazdır (Durkheim, 2004: 37-38).

Durkheim'a göre; toplumsal olgular bir takım simgelerden ve eylemlerden ibaret oldukları için organik fenomenler olarak ele alınmaz ve bireysel bilincin dışında varoluş kazanamadıkları için de psişik fenomenler olarak değerlendirilemezler. Psişik fenomenler, tekil bilincin içinde ve onunla var olmaktadır. Bu nedenlerden ötürü sosyoloji alanı içinde ele alınan olgulara toplumsal olgular denilmeli ve yeni bir fenomen alanı içinde ele alınmalıdır (Durkheim, 2004: 51-52). Toplumsal olgular, kendisini bireyler üzerinde uyguladığı ya da uygulamaya muktedir olduğu zorlayıcı ve dışsal gücüyle, varoluşunu tehdit edebilecek bir eyleme karşı uyguladığı yaptırımlarla ve gösterdiği dirençle ortaya koymaktadır (Durkheim, 2004: 62).

Durkheim'a göre; bilim, inceleme nesnesini “şey” olarak ele almasıyla başlayan bir süreçtir -araştırmacının inceleme nesnesi ile arasına mesafe koyması gerekliliği de beraberinde gelir- bundan mütevellit toplumsal alana dair fenomenler de “şey” olarak ele alınmalıdır. Sosyal analiz süreci için şey olarak ele alınan toplumsal olguların birer veri haline getirilmesi elzemdir. Toplumsal olgular, insan iradesinin ürünleri değil aksine iradeyi belirleyen ve eylemlerin içinde şekillenmek zorunda oldukları kalıplardır (Durkheim, 2004: 91-93).

Toplumsal olgunun ortaya çıkışının yine başka bir toplumsal olgu olduğu düşüncesi nedensellik ilkesi ile yakından ilişkilidir. Nedensellik ilkesi ile açıkça belirlenmiş bir takım özelliklerin belli bir kategorinin bütün fenomenlerinde istinasız ve aynı şekilde bulunduğu savunulur. Şeylerin dışadönük doğası duyuyla algılandığından dolayı bilimsel bir uğraşta nesnelliğin sağlanabilmesi adına biçimlendirilen kavramlardan ziyade duyumsal kavrayışlar ele alınmalıdır. Durkheim'e göre, fenomenler -inceleme nesnelere- gözlem sonucu elde edilen verilerden çıkarsanmalı bunun için de bilim yeni kavramlar yaratmalıdır. Bu yeni kavramların üretimi için şimdiye kadar kullanılmış bütün yerleşik nosyonlar ve sözcükler terk edilme ve bütün kavramların hammaddesi olan gözlem esas alınmalıdır (Durkheim, 2004: 114-115).

Durkheim, sosyolojinin inceleme nesnesi olan toplumsal olgulara dair şimdiye kadar başka disiplinlerce -psikoloji ve biyoloji- getirilen açıklamaları tamamen terk etmek gerektiğini ve gözlem yoluyla yeni kavramsallaştırmaların

oluşturulmasını savunmuştur. Bu savunu, sosyolojinin bir disiplin olma sürecini önemli derecede desteklemiştir.

Alman filozof ve politik ekonomist olan Karl Marx(1818-1883) hem açıklayıcı-pozitivist kanatta iktisadi ve sosyal olanı tarihsel gelişimi içerisinde ele almasıyla hem de çatışma kuramına yaptığı katkıyla incelenmeye değerdir. Her ne kadar döneminde az tanınmış olsa da sonrasında birçok teorisyeni etkilemeyi başarmış ve geliştirdiği kuramsal bakış açısıyla birçok tartışmaya kaynaklık etmiştir. İnsanlık tarihini sınıf mücadelesinin tarihi olarak yorumlaması ve yine bu mücadelenin işçi sınıfının zaferiyle sonuçlanacağına dair ısrarlı vurgusu Londra'daki mezar taşında dahi kendisini göstermiştir; "Filozoflar şimdiye kadar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumladılar, oysa asıl olan dünyayı değiştirmektir." İşçi sınıfının zaferi ile komünist toplum düzeni Marx için "Sabahları avlanıp, öğleden sonraları balık tutup, akşamları hayvan besleyip, akşam yemeğinden sonra felsefe yapabileceği" bir düzendir (Engels, Marx, 1999: 37).

Marx her ne kadar "Avrupa'da bir hayalet dolaşüyor: Komünizm hayaleti" demişe bile o hayalet Avrupa'da değil 1917 yılında Sovyetlerde ortaya çıkmış ve hiç de Marx'ın kurguladığı gibi olmamıştır. Yaşadığı dönemde işçilerin kapital düzende ağır yaşam şartları ve uzun çalışma saatleri, Marx'ı gençliğinin ilk yıllarından yaşamının sonuna kadar yakından ilgilendirmiş; hatta bu durum gittiği birçok ülkeden sınır dışı edilmesine neden olmuştur. Marx için sosyal olana dair üretilen bilgi, yine kaynakların eşitsiz olarak dağıldığı toplumsal alanın kurallarının yeniden düzenlenmesi için praxis edildiğinde değerlidir.

Marx başta *Kapital* olmak üzere pek çok çalışmasında ekonomik düzen üzerinden kuramını şekillendirmiş, özellikle üretim ilişkileri ve üretim araçlarının mülkiyetine vurgu yapmıştır. Evrimci bir sınıf çatışması ve toplumsal değişme modelinde, toplumun ekonomik düzenine içkin olarak devrimci sınıf çatışması yaratan güçler bulunduğunu, bu çatışmanın karşıt çıkarlara sahip sınıflar arasında kutuplaşmalara, kutuplaşmaların da sömürülenler arasında devrimci sınıf bilincinin açığa çıkmasına yol açacağını ve nihayetinde geleceğin eşitlikçi ve sınıfsız toplumunu meydana getireceğini öne sürmüştür. Çatışma Marx'ın kuramında Comte ve Durkheim'in aksine olumsuz ve yıkıcı görülmeyp olumlu işlevlere sahip olma

özelliğini taşımaktadır. Marx'a göre, çatışma üç temel unsuru barındırmaktadır. Bunlardan ilki, insanların temel bir doğaya ve önceden belirlenmiş çıkarlara sahip olmasıdır. İkinci olarak, tarihte ortaya çıkmış farklı toplum tipleri ve çağdaş toplumlar, toplum içindeki farklı çıkarlara göre analiz edilmelerine dair düşüncedir. Son olarak, çıkarlar ile düşünceler ve ideolojiler birbiriyle ilişkiseldir ve çağın düşünceleri/normları “yönetici sınıf” tarafından belirlenmektedir (Tatlıcan, 2011: 88-89).

Marx döneminde yapının dışlıları arasında sıkışmış olan kitlenin nerdeyse mahkum olduğu ağır şartları -Liverpool dokuma tezgâhlarında on iki saat çalışan çocuk işçiler örneği- sahip olduğu realite ile sorgulayabilmiş, başka bir düzenin imkanını *Alman İdeolojisi*'nde(1999); insanın gerçek bir “özne” olarak, düşünce ve eylemlerinde tam bir uyum içinde pratik ederek inşa edilebileceğini savunmuştur. Din, ideoloji, politika ve kültür gibi üst yapı kurumları; hakim sınıfın tabi sınıfa uyguladığı tahakkümü meşrulaştırdıkları araçlardır. Marx'a göre, sanayi toplumundaki sınırsız kar güdüsü ve adil olmayan toplumsal düzen değişmeye mahkumdur (Marx ve Engels, 1999: 9-12).

Marx 1845 yılında Engels ile birlikte yayınladığı *Alman İdeolojisi*'de; materyalizmin şimdiye kadarki tüm yorumlarını bir kenara iter ve idealist materyalizmin aksine insan faaliyetinin kendisini nesnel bir faaliyet olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. İnsan, düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu dünyaya aitliğini pratikte kanıtlamaz. Feuerbach'ın aksine insansal öz tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir; gerçekliğin içerisinde ve toplumsal ilişkilerin bütünündedir. Değişmesini arzuladığı toplumsal düzeni yapı sökümü uğratmayı ilke edinmiş olan Marx; toplumsal işbölümü ve sonuçlarını ele alırken mülkiyet, devlet ve toplumsal faaliyetin “yabancılaşma”sı eksenine saldırır. Aile kurumu içinde ilkel ve gizli olan köleliği barındırdığı için ilk mülkiyet örneğidir, mülkiyet başkasının iş gücünden serbestçe yararlanma yetkisi ve bu yetkinin din tarafından aile içinde erkeğe verildiği düzendir. Egemen olmak isteyen her sınıf, kendi egemenliğini -bütün eski toplum biçimlerinin ve bizzat egemenliğin ortadan kalkması anlamına gelecek olması durumunda bile- ve kendi çıkarını herkesin çıkarı gibi göstermeli ve böylece siyasal iktidarı ele geçirmelidir. Marx'a göre, proleterin

yapması gereken budur; çünkü siyasal iktidar meşru olanı kitleye vaz'edendir (Marx ve Engels, 1999).

1.2.Sosyolojide *Verstehen* Geleneği

Fransız sosyologlar ve Marx'la birlikte pozitivist sosyoloji, akademik dünyada kabul görmeye başlamış, takip eden yıllar içerisinde Avrupa'daki üniversitelerde sosyoloji kürsüleri kurulmuş, süreli yayınlar ortaya çıkmıştır. Sosyoloji ortaya çıkışının ardından yakaladığı bu başarısını elbette ki doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmasına borçludur. Sosyolojinin bu ilk dönemlerinde sosyal olan apriori olarak ele alınmakta ve toplumsal olana dair evrensel yasalar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte kökenlerini Hegel ve Kant'tan alan Alman Düşünce Geleneği, insana bağlı olayları inceleyen sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin metotlarıyla incelenemeyeceği savıyla sosyal teoride karşımıza çıkmaktadır. Dilthey, Rickert Windelbant ve Weber başta olmak üzere bu gelenek içindeki kuramcılar sosyal bilimlerdeki "bilgi"nin doğa bilimlerindeki bilgiden hem nitelik olarak farklı olduğunu hem de en az doğa bilimlerdeki bilgi kadar geçerli olduğunu savunarak *verstehen*⁵ geleneğini sosyolojiye kazandırmışlardır (Aron, 2010: 356-362).

Sosyal bilimlerin objektif olup olmayacağı, hangi ölçüde objektif olacağı; doğa bilimlerinin saf, evrensel ve mutlak bilgisine benzeyen bilginin sosyal bilimlerde elde edilip edilemeyeceği ya da bunun gerekli olup olmadığı *verstehen* geleneğindeki temel sorulardır. Fransız sosyologların doğacı, nesnelci ve açıklayıcı sosyolojilerinde inceleme nesnesi, doğa bilimlerindeki gibi inceleme deney üzerinden kurgulamıştır. Alman *verstehen* geleneği ise, beşeri bilimlerin ki özellikle sosyoloji ve tarihin hem yöntem hem de muhteviyat açısından farklı olması gerektiğini savunmuştur. Olgucu ve açıklayıcı sosyolojinin aksine *verstehen* geleneğinde insana dair olaylar, nesnelere gibi ele alınmak yerine anlamlar, işaretler ve sembollerle incelenmektedir. Bu geleneğin ilk savunucularından Dilthey;

⁵ *Verstehen*, anlamın, sosyolojinin tek nesnesi olduğu ve anlamı aktörün bir anlam atfetmediği sade fiziksel hareketten ayıran -Max Weber ile birlikte anılan-; toplumsal yapılara başvurarak nedensel açıklamalar elde etmeye amaçlayanlara karşı 'anlama' odaklı gelenektir (Marshall, 1999: 28).

Şimdi tekil kişilerin ve genellikle tekil insan varoluşunun büyük formlarının bilimsel bilgisinin nasıl elde edileceği sorusuyla karşı karşıyayız. Böyle bir bilgi mümkün müdür? Ve bu bilgi neyi ifade eder? Onu elde etme konusunda hangi araçlara sahibiz? Bunlar, çok büyük öneme sahip sorulardır. Eylemlerimiz, her yerde, diğer insanların anlaşılmasını koşul olarak gerektirir (Dilthey, 1999: 83).

Dilthey, insan davranışlarını *motifler*le anlamaya çalışır. Motifler, insan tarafından ortaya konulan değer ve norm gibi insandan kaynaklanan ve insan eseri olan tüm eylemleri içten belirlemektedir. Toplum, Anglo-Fransız geleneğindeki duyuya dayalı algının esas alındığı bir algılama nesnesi değil, bir anlama nesnesidir bundan mütevellit ampirik yöntemlerle ele alınamamalıdır. Kültürel gerçeklik doğal yasaların aksine toplumun simge dünyası içermektedir. Eylemi belirleyen anlamı kavramak ise ancak psikoloji ile mümkündür. Bununla birlikte, psikolojinin bireysel davranışı yorumlamayı esas alması bireylerin topluma öncelik taşıdığı anlamına gelmemelidir. Sonuç olarak Dilthey, toplumun fertler yığını gibi indirgemeci bir basitlik taşımadığını ifade eder. Richert ise bilimsel metodolojiyi doğa bilimlerine ve kültür bilimlerine (toplum bilimleri) göre ayırmayı önerir; bu ayrıma göre doğa bilimleri *nomotetik*tir yani kendilerinden bir anlamı olmayan nesnelere inceler, kültür bilimleri ise *idi-ografik* olup anlamlı nesnelere konu edinir ve değerler sistemini referans alır. Windelbant ise bilimleri *a priori* olan rasyonel bilimler ve ampirik olan tecrübeye dayalı bilimler olarak ikiye ayırır; tecrübeye dayalı bilimleri de *nomotetik* ve *idiografik* olarak kategorize eder (Hira, 2000: 45-50). Dilthey, Rickert ve Windelbant, düşünce nesnesi olarak toplumu ele alan sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı yöntem ve metodolojiye sahip olması gerektiğini ve inceleme nesnesinin kendine özgü olduğunu ortaya koymaktadır. *Verstehen* geleneğini anlamak en az pozitivist sosyolojiyi anlamak kadar önemlidir. Sosyal eylemin yapı tarafından mı yoksa fail tarafından mı inşa edildiğine dair temel düalizm kaynağını bu felsefi geleneklerin ontoloji, epistemoloji ve metodolojilerinden almaktadır.

Alman düşünür, sosyolog aynı zamanda etkilendiği Karl Marx gibi bir ekonomi politik uzmanı olan Max Weber (1864-1920) modern antipozitivistik sosyolojinin de kurucusudur; siyaset ve eğitim alanlarında yaptığı çalışmalarla sosyolojinin metodolojik olgunluğa kavuşmasını sağlamıştır. 20.yüzyılın başında

Almanya’da yaptığı çalışmalarla sosyolojinin kurumsallaşmasını sağlayan Weber; *Verein für Sozialpolitik* adlı meslek örgütünde, sosyal problemlerin birçoğunun ekonomi ile çözülebileceğini savunmuştur. Bununla birlikte Protestan Sosyal Kongresinde yabancı çiftçilerin Doğu Almanya’ya girişleri ile yerli çiftçilerin hızla sanayileşen Alman şehirlerine göç etmeleri üzerine açtığı araştırma programı ve bu araştırmanın sonuç raporunda ortaya koyduğu sonuçlar döneminde hem başarılı bir ampirik çalışma olarak takdir edilir hem de tarım ekonomisi alanındaki uzmanlığını pekiştirir. 1905’te yayınladığı *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*(1999) adlı çalışmasında ekonomik sistemleri kültür ve dinle temellendirerek Marx gibi ekonomik indirgemeciliğe düşmekten kaçınmış olan Weber, aynı zamanda sosyal bilimlerin metodolojisi üzerine kaleme aldığı çalışmalarıyla da sosyal olgunun “şey” olarak ele alınması gerektiğine dair konsensüsü bozmuştur.

Weber’e göre, tabakalaşma yapıları otorite veya egemenlik sistemi içerisinde yer almaktadır. Bu durum sadece dışarıdan dayatılan bir şey olmayıp, egemenliğe dair meşruluk konusundaki inançlar ve yönetim aygıtının varlığına göre tanımlanmalıdır. Gücün meşruluğu, liderlerin yönetim hakkına sahip olduklarını iddia ettiklerinde ve yurttaşların da onlara itaat etmeleri gerektiğine inandıklarında sağlanmaktadır. Marx’ın toplumsal yapının belirleyicisi olarak ekonomiyi temel almasının hatalı olduğunu ifade eden Weber; benzer ekonomik güce sahip olanların hayat tarzlarından dolayı aynı sınıfa yerleştirilebileceğini fakat bununla birlikte kişinin dini, eğitimi ve siyasal eğilimlerinin de sınıfsal yapıdaki pozisyon alışları etkilediğini bundan mütevellit de sınıflar, statü grupları ve partiler(güç) ayrımının yapılması gerektiğini savunmuştur. Toplumsal evren, doğa bilimlerindeki gibi zaman-dışı yasalara sahip ve değişmez özellikte değildir (Tatlıcan, 2011: 90).

Weber güç kavramına yaptığı vurgu ile geleneksel otoriteden rasyonel-hukuki otoriteye geçişte, geleneksel otoriteye karşı çıkan çatışma gruplarını örgütleyen karizmatik liderler ve bu bağlamı teşvik eden koşulları ortaya koymuştur: (i) Weber’e göre; ekonomik elitler aynı zamanda siyasal ve toplumsal elitlerdir. Bu durum; prestij, güç ve servetten yoksun olanlarda rahatsızlığa yol açmakta ve beraberinde çatışma doğurmaktadır. (ii) Toplumsal ödüllerin dağılımındaki bu eşitsizliğin varlığı ve (iii) düşük toplumsal hareketlilik oranları eş deyişle alt

sınıftakilerin üst sınıfa geçme yüzdelerinin düşüklüğü, kitlelerde rahatsızlıklara yol açmakta ve sonuç olarak geleneksel otoriteye karşı direnci meydana getirmektedir. Bu üç koşulda kitlelerdeki rahatsızlıkların eyleme geçişi tarihsel koşullar ve konjonktürle olmakta ve son olarak da temel güç *karizmatik* liderle domine olmaktadır. Weber'e göre, toplumsal düzen otoritenin eşit uygulanan yasalara dayanmasıyla tesis edilebilecektir. Bürokraside yer alacakların performans ve yeteneğe göre belirlenmesiyle ve rasyonel-hukuki bir yapıyla gerilimler ve çatışmalar hafifleyecektir (Tatlıcan, 2011: 91).

Weber, *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi* çalışmasında yer alan Sosyal Bilimde ve Sosyal Politikada “Nesnellik” makalesiyle antipozitivistik duruşunu bizlere açıklar: Ampirik bilgi ile değer yargıları arasındaki kat'i ayrımın altını çizen Weber; sosyal ve kültürel fenomenlerle ilgilenen disiplinlerde “nesnel bakımdan geçerli doğrular”ın ne anlamda söz konusu olduğunu sorarak nesnellik meselesine değinir (Weber, 2012: 77). Sosyal bilimlerde yapılan herhangi bir araştırmanın sonuçlarını ele alırken;

... bu analizin sonuçlarını bir kararın verilmesine uygulamak, bilimin üstleneceği bir görev değildir; bu daha ziyade, eyleyen, isteyen kişinin görevidir: O, ilgili değerleri, kendi vicdanına ve şahsi dünya görüşüne göre tartar ve bunlar arasında bir seçimde bulunur. Bilim, eylemin ve tabii, duruma göre eylemsizliğin sonuçları itibariyle belirli değerleri kabullenmek ve bağlantılı olarak –bugünlerde bile isteye göz ardı edildiği üzere- belirli başka değerleri reddetmek anlamına geldiğini, o kişinin fark etmesini sağlayabilir. Ancak seçme ediminin kendisi, kişinin kendi sorumluluğundadır (Weber, 2012: 79).

Çoklu bilme biçimleri ve bu bilme biçimlerinin kendi aralarındaki mücadelenin altını çizen Weber;

Hayata ve evrene dair genel görüşlerin asla giderek artan empirik bilginin ürünleri olamayacağını ve bizi en güçlü şekilde harekete geçiren en yüce ideallerin daima yalnızca (bizimkiler bizim için ne kadar kutsal başkaları için o kadar kutsal olan) başka ideallerle mücadele içinde şekillendiğini fark etmek gerekir (Weber, 2012: 83).

Weber'in toplumsala dair nedensel ilişki ve yasalara dair açıklamalarına baktığımızda, ilk olarak toplumsala uyarlanan doğa bilimsel ölçütlerin eleştirisini yaptığımızı görürüz. Kültür bilimlerinin kesin ölçütünün belirli nedensel ilişkilerin düzenli tekrara dayalı olması, nedensel bir ilişkinin yasa olarak tayin edilmesi ve evrensel kılınması ve pek çok benzer örneğin kendini bu şekilde elde edilen formül kapsamına yerleştirilmesi. Weber'e göre sonlu fenomen alanı ile toplumsala uyarlanan bu yaklaşım, yasaların uygulandığı gerçekliği aynı ölçüde tekil kılacaktır. Bununla birlikte toplumsalın sonsuz numen alanı, belli başlı fenomen alanından (yasalardan) çıkarsanamaz çeşitliliktedir. Zihinsel ve psikolojik fenomenlere dönük olan sosyal bilimlerin empatik anlamayla ilgilenmesi ve doğa bilimlerine ait şemalarla çözülebilecek "şey" benzeri inceleme nesnelileriyle çalışmaması gerekir. İnceleme nesnesinin seçimindeki değer-yüklülük ve anlamlılık Weber'e göre anlamın analitik yasalar sisteminden türetilmez ve anlaşılabilir. Mevcut somut gerçekliğin bize tesadüf etmiş kısmı değerle-koşullanmış ilginç tarafından renklendirilir. Bununla birlikte bir somut fenomenin tamamen kapsayıcı nedensel bir açıklaması hem pratik açıdan mümkün olmaz hem de buna yönelik mümkünlik iddiası anlamsızdır, bu nedenle nedensellik sorununun bir yasalar sorunu olmayıp somut nedensel ilişkiler sorunudur (Weber, 2012: 99-106).

Weber'in sosyal bilimlerin metodolojisinde nedensellik ve değer biçici idealar üzerinden geliştirdiği antipozitivistik konum alışı genel itibari ile değer biçici ideaların öznel olduğunu, bu ideaların tarihsel olarak geçici oldukları eş deyişle yasa benzeri evrensel kılınamayacağı fakat bundan mütevellit kültür bilimlerinde yapılan araştırmaların sadece tek bir kişi için geçerli olduğu anlamının çıkarsanamayacağına yöneliktir. Araştırma nesnesinin seçimi, araştırmaya ve çağına hükmeden değer-biçici idealardır ve bu yol gösterici bakış açısı Weber'e göre araştırmanın yöntemi ve kullanılacak olan kavramsal şemaların inşasında önem teşkil etmektedir⁶ (Weber, 2012: 111).

Weber'in sosyal teoriye önemli katkılar sunan bir diğer çalışması 1905'te yayınladığı *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*'dur. Bu çalışmasında Weber, Batı

⁶ Weber'in açıklaması başta Giddens ve Bourdieu olmak üzere birçok çağdaş kuramcının kullandığı refleksivite kavramını çağrıştırmaktadır.

dünyasındaki inanç yapısının kapitalizmin ortaya çıkışındaki etkilerini analiz etmektedir. Weber; görevli ve iş bölümü içinde uzmanlaşmış memur sınıfının her ne kadar değişik kültürlerde de izlerine rastlanılsa da Batı toplumunun kaçınılmaz bir şekilde bu sınıfa bağımlı olduğunu, siyasal, teknik, hukuk ve ekonomik koşulların özel olarak eğitilmiş bu sınıflar tarafından karşılandığı, bununla birlikte siyasal ve toplumsal kuruluşların devlet eliyle örgütlenmesinin Batı’da feodal devletlerce yerine getirildiğini, dönemsel olarak seçilen halk temsilcilerinden oluşan meclislerin de yalnızca Batı’da ortaya çıktığını ifade eder. Ussal olarak inşa edilmiş anayasa, hukuk, kurallar ve siyasal bir düzenleme anlamındaki devlet fonksiyonunun uzman görevliler tarafından yürütülmesi ilk olarak Batı’da tecessüm etmiştir İktisadi alanda Weber’in tanımladığı üzere, değiş tokuş fırsatlarının kullanımından kazanç bekleme üzerine kurulu, barışçıl kazanç fırsatları anlamındaki “kapitalist” ekonomi; özgür emeğin ussal kapitalist işletme olarak örgütlenişi, ekonomik yaşantıyı yöneten ev ve işin birbirinden ayrılması ve ekonomiye dair ussal kayıt-defter tutma da yine aynı şekilde Batı’da ortaya çıkmıştır. Weber, sınıf olarak burjuva/burjuvazi ve proletaryanın başka bir toplumda oluşmadığını; özgür emeğin bir işletme içerisinde ussal olarak örgütlenmesinin, işveren ve işçi arasındaki çatışmaların, deneysel ve ussal olarak temellenen doğa bilimlerin pratik ekonomik uygulamalarda kullanılmasının Batı’nın sosyal düzeninin özelliklerinden kaynaklandığını buna kaynaklık eden dinamiğin ise ussal olarak kurulmuş hukuk ve işletmeler olduğunu, son olarak da kitabın konusu olan inancın ekonomik düşünme biçimlerinin ortaya çıkışındaki etkisine –Batı dünyasındaki Protestan *ethosunu*- ve nedensel bağıntısına dikkat çekmektedir (Weber, 1999: 16-26). Weber’e göre Protestan ahlakı bireyciliği, sıkı çalışma ve disiplini, rasyonel davranış ve özgüveni teşvik etmektedir. Marx’ın aksine kapitalizm sadece sosyal sınıflarla(proleter ve burjuva) açıklanamaz. Her ne kadar burjuva sınıfının ortaya çıkışı kapitalist ekonomik düzen için önem teşkil etse de dini ethos ve rasyonel organizasyon -kentleşme, endüstriyel teknolojinin gelişimi ve rasyonel hukukun- da tarihsel olarak gereklidir (Demirel, 2013).

Kıta Avrupa’sı düşünce geleneğinin özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren Amerika’ya geçişi ilk olarak pozitivist gelenek üzerinden olmuştur. Bununla birlikte Amerika’da üç çeyrek yüzyıl hakimiyetini koruyacak olan yapısal işlevselci

kuram Durkheim ve diğerleri(Spencer, Comte ve Weber) tarafından temellendirilmiştir.

1.3.Yapısal İşlevselcilik: Parsons

Amerikalı sosyolog Talcott Parsons(1902-1979); akademik kariyeri içerisinde Almanya ve İngiltere’de bulunmuş ve böylece Kıta Avrupası düşüncesi ile tanışmıştır. Geliştirdiği kuramsal haritada klinik psikoloji ve sosyal antropolojiyi sosyoloji ile birleştirmeye çalışmış ve biyolojik bir analogi kullanarak sistem kuramını geliştirmiştir. Parsons’a göre her toplumsal sistem; uyum sağlama, amaca ulaşma, bütünleşme ve düzen sağlama gibi değişmez işlevleri yerine getirmektedir (Yücedağ, 2014).⁷

1937 yılında yayınladığı *Toplumsal Eylemin Yapısı* adlı çalışması ile Parsons, eylem sistemini açıklamaya yönelik çok yönlü bir kuramsal bakış açısı getirmiş; toplumsal sistem, kişilik, kültür ve organizmaya özgü davranış alt sistemlerinin karşılıklı etkileşimi sayesinde bireylerin eylemlilikte bulunduğunu savunmuştur. Çalışmanın ortaya çıktığı bağlama bakacak olursak; modern sanayi toplumunun/kapitalizmin doğasından kaynaklı olan ve özellikle de toplumsal düzene dair sorun alanı, Rus Devrim’inin, Büyük Buhranın, faşist hareketlerin ve yaklaşan II. Dünya Savaşı’nın olduğu tarihsel bağlamın Parsons’ı bu teorik çerçeveyi oluşturmaya ittiğini görürüz. Parsons’ın çalışmasında iktisadı ele alması, psikolojideki *Gestalt* yönelimi ve Tolman’ın “amaçlı” davranışçılığından etkilenmesi, bu çalışmanın aslında pür sosyolojik olmadığını ve sosyal alana dair multidisipliner bir bakış açısı geliştirmeyi amaçladığını bizlere göstermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde; Parsons’ın Pareto, Durkheim ve Weber –üç sosyolog- ile Marshall’ı –iktisatçı- ele alarak çift yönlü bir amaç edindiğini, bir yandan analitik bir şema olarak iktisat teorisine yeni bir açıklama getirmek bir yandan da modern sanayi toplumunu yorumlayarak tutarlı bir teorik düşünce oluşturmayı hedeflediğini söylemek mümkündür. Parsons’la aynı dönemi paylaşan ve seçkin bir iktisatçı olan Marshall, üstü kapalı olsa da sosyolojik bakış açısına sahiptir. Tarihsel iktisatçı ve kapitalizm sorunu ile ilgilenen Weber ile iş bölümü ve

⁷ Parsons bu işlevleri **AGIL** şemasında birleştirmiştir: *Adaptation, Goal attainment, Integration ve Latent patency.*

grup ruhu üzerine çalışmış olan Durkheim ve son olarak da hem iktisatçı hem de sosyolog olan Pareto, Parsons'ın temel referans kaynaklarını meydana getirmektedirler.

Parsons, *Toplumsal Eylemin Yapısı*'nda(2015) yapısal işlevselci bir yaklaşımı benimsemektedir. Sistem kavramı ise iktisat ve fizikten (Pareto), biyoloji ve antropolojiden (Durkheim) faydalanılarak oluşturulmuştur. Çalışmada psikoloji ve antropoloji arasında önemli bir uzlaşmaya varılmış, Durkheim ve Freud'un kişiliğin parçaları olarak toplumsal nesnelere ve kültürel normların içselleştirilmesinde ortaklaşmaları gerekçe olarak gösterilmiştir. Durkheim'in bütünleşmiş sosyo-kültürel teorisi ile iktisadın bir bütün içerisinde diğer alt sistemlerle ilişkilendirilebileceği ve bir toplum alt sistemi olduğu böylece de iktisadın statüsü ve siyaset teorisi arasında var olan ciddi asimetri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Parsons, çalışmanın sonlarında Durkheimci ilgi alanlarından Weberci ilgi alanlarına dönüşünü Weber'in toplumsal evrimcilerinin ezici bir şekilde en üstünü olmasıyla gerekçelendirmiştir. Parsons, son olarak Tocqueville ve Marx'ı ihmal ettiğini çünkü bu yazarların kitabında konu ettiği dört yazardan önceki nesle ait olduklarını bununla birlikte Marx'ın teknik iktisat teorisinin Marshall ve Keynes tarafından büyük ölçüde yürürlükten kaldırıldığını; tarih ve sınıf mücadelesine dair yasalarının da modern sosyal teorideki gelişmeler ışığında temel bir düzeltmeye ihtiyaç duyduğunu savunmuştur (Parsons, 2015: xxiii). Tocqueville de Parsons'a göre, Marx gibi sosyolojinin teorik ana gelişim çizgisi içinde olmayıp sosyal teoriye yaptığı katkılarla ana çekirdekten çok kanatlara ait görünmektedir (Parsons, 2015: xxiv).

Parsons, düzen-değişme meselesini çatışmacı olmayan yapısalci bir yerden ele almaktadır. Toplumun nesnel yapısındaki normlar bireylerin sosyalizasyon süreci ile içselleştirilir ve bireyler eylemlerini buna göre düzenlerler. Norm ve sistem ile bireyler arasında pasif değil aktif bir ilişki olduğu savunan Parsons, eylem sisteminin aktör ve durum arasında meydana gelen etkileşimin düzenlenmesi ile teşekkül ettiğini ileri sürer. Parsons'cı işlevselciliğin toplumsal değişimi ele alış biçimi kontrollü bir farklılaşma olup; Marksizm'deki köklü değişim ya da devrimsel bir süreç değildir, hatta bu değişim bazen de düzene karşı gelişen direncin üstesinden gelen bir başkalaşımdır. Parsons'ın toplumsal düzeni sağlayan ve işlevselci teorisinin

ana tamamlayıcısı olan AGIL şemasının işleme sistemi devamı için hayatidir. Sistem kuramı adaptasyon/davranışsal organizma, amaca ulaşma/kişilik sistemi, bütünleşme/sosyal sistem ve örüntü sürdürme/kültürel sistemden meydana gelmektedir. Adaptasyon, sistemin her bir parçasının kendi işlevini yerine getirirken diğer parçalarla olan uyumunu –*Gestalt* etkisi- kontrol eder bununla birlikte davranışsal organizma uyum işlevini ekonomi üzerinden sağlar yani birey toplum tarafından kazandığı sosyalizasyon ile ekonomik bir getiri elde etmeye çabalar. Amaca ulaşma, kişilik sistemi sayesinde bireyin kaynaklarını gerekli şekilde kullanmasını ve yönlendirmesini sağlar; bütünleşmede sosyal sistemin aile, din hukuk gibi kurumlarla örgütlü bir şekilde kültürel norm ve örüntülerin bireye aktarılması sağlanır ve böylece bireylerde oluşan ortak davranış kodları karşılıklı beklentiler meydana getirir. Son olarak da örüntü sürdürme ile sistemin varlığını sürdürmek adına aktörler belirli rol ve statülerle benzer edimlerde bulunur, eylemler diğer bireylere bakılarak ölçülüp ona uygun hareket edilir böylece benzer eylem biçimleri sayesinde kültürel kalıplarla sistemin devamı sağlanmış olur (Gouldner, 2015: 281).

Bireyin irade sahibi olarak edimde bulunması ile toplumun bireye önceliği arasındaki gerilimi kalıp değişkenler tartışması ile çerçvelendiren Parsons, bir yandan sistemin bireyden önce geldiğini ve böylece bireyin eylemleri üzerinde baskın olduğunu öte tarafta ise bireyin kalıp değişkenler vasıtasıyla değişen şartlarda iradesini kullanarak kararlar verdiğini ve diğer bireylerle etkileşime girdiğini ifade eder. Parsons etkileşimi sağlayan kalıp değişkenleri beş kategoriye ayırır: duygusallık/duygusal tarafsızlık, öze-yönelim/topluluğa yönelim, evrenselcilik/tikelcilik, isnat/başarı ve özgüllük/yaygınlık. Bu değişkenler Weber'den izler taşımakta olup –eylem ve otoritenin ideal tipleriyle modern ve geleneksel toplum anlayışı çevresinde şekillenen- Parsons tarafından bireydeki değer-yönelimini açıklamakta kullanılmaktadır. Parsons'ın işlevselciliği ve sistem kuramı ele alındığında görülmektedir ki; durağan, çatışmadan uzak bir düzen - istenildiği takdirde değişen bir sistem- ve bireyin uyum endeksli, norm ve değerlere karşı pasif-alıcı bir pozisyonda yer aldığı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Peki Parsons'ın yapısal işlevselciliğinin 1940-1960'lara kadar Amerikan sosyolojisi içerisinde hakim

paradigma olması nasıl mümkün olmuştur? Tarihsel bağlam dikkate alındığında dönemin Amerika'sının içinde bulunduğu kaotik durum(iki savaş arası dönem, ekonomik buhran ve farklı kimliklerden aldığı göçler) için ihtiyaç duyulan yegâne şeyin düzen olduğu görülecektir. İşlevselciliğin dönemin siyasal ve toplumsal alanlarına verdiği cevapların yine adından mütevellit işlevsel olması onu hakim paradigma kılmıştır (Yücedağ, 2014: 44-48). Ve tabi ki yeni ve cazip bir ülke olan Amerika'nın almış olduğu göç dalgasıyla toplumsal ve kültürel çeşitliliğin, ayrımcılık temelli mekân paylaşımından kaynaklı problemlerin çözümü adına bir *melting pot*'a ihtiyaç vardır. Tabi takip eden yıllar içerisinde(1960-1970) dünya ve Amerikan siyasetindeki dalgalanmalar ve toplumsal hareketlerle birlikte sosyoloji alanında dönüşümler ivme kazanmaya, hâkim paradigmlar eleştirilmeye ve alternatifleri güç kazanmaya başlamıştır

Parsons'ın işlevselcilikle kurduğu konsensüs takip eden yıllar içinde rakip kuramsal gelenekler ve kuramcılarla sarsılmaya başlamıştır. Merton, mezo kuramsal bakış açısı ve sosyal analize güç ve çatışma kavramlarını getirmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Pozitivist sosyolojinin ilk ayrıntılı çalışması kabul edilen *İntihar*, sosyal bir fenomenin nasıl incelenmesi gerektiğinin çerçevesini çizmiştir(Keat ve Urry, 2016: 143). 1945'de Merton, bu temel çalışmayı pozitivist açıdan incelemeye almış ve kendi deyimiyle "Durkheim'in teorik sayıltıları"nı analiz etmiştir. Durkheim'in aksine– bireyin bir parçası olduğu sosyal gruplarla bütünleşme derecesine göre intiharın çeşitlendiğine dair hipotez- ve Durkheim'e ek olarak; sosyal tutum stres içindeki kaygılı kişiye psişik destek sağlamaktadır. Merton'a göre; intihar kişideki kaygı ve stresin bir işlevi olup, Katoliklerde sosyal tutum Protestanlardan daha güçlüdür ve bundan dolayı da Katolikler arasında Protestanlara göre daha düşük intihar oranları beklenilmelidir (Keat ve Urry, 2016: 143). Merton'un *İntihar* üzerine yaptığı pozitivist inceleme, toplum odaklı sosyal fenomen algısının yanına fail-psişe odaklı yeni bir düşünümsellik geldiğinin göstergesidir. Sesi her ne kadar kısık olsa da. Bu yeni düşünüşün sesinin cılız çıkması ise özellikle Parsons'ın yapısal işlevselci kuramının yaklaşık yarım yüzyıl boyunca kurduğu konsensüstür.

1.4.Sahne, Oyuncu ve Seyirci(ler): Goffman Dramaturjisi

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl toplum teorisinin, Parsons'ın da *Toplumsal Eylemin Yapısında* tartıştığı üzere bir eylem teorisi geliştirmek istemişse de yeterli bir benlik nosyonu ortaya koyamadığı söylenebilir. Benlik, normları özümseyen, makro-sosyolojik bir sistem karşısında anlamlar üreten, somutlaşmamış bir aktör olarak tanımlanmaktadır. G. H. Mead tarafından geliştirilen benlik teorisi ile temeli toplumsallaşma ve etkileşime dayalı olan yeni bir eylem teorisinin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Amerikan sosyolojisinin ilk büyük ekolü olan Chicago Üniversitesi'nde ders veren Mead, benliğin kökenlerini hem dışsal yönleriyle (benliğin pratik toplumsal deneyimlerinde) hem de içsel yönleriyle (bilinç olarak deneyimlerinde) ele almaya çalışmıştır. Düşünen ve eyleyen özne olarak 'ben' ile bireyin başkaları ile bir arada bulunma halinde bir nesne olarak kendi benliğinin farkında olması olarak 'beni/bana', Mead'in benlik nosyonunun iki boyutudur. Benliğin oluşmasında dilin rolüne yaptığı vurgu ile Mead, benliğin aslında gündelik yaşamın toplumsal bir eseri olduğunu da vurgular görmektedir (Swingewood, 2014: 283-289). Makro kuramların ürettiği benlik tanımlamaları karşısında Mead'in sembolik etkileşimciliği ile öznenin potansiyel yaratıcılığına vurgu yapılmıştır. Bu gelişme beraberinde toplum teorisi içerisinde mekanik ve şeyleşmiş aynı zamanda toplumsal aktör olmaktan uzak olan özne yaklaşımının karşısında yeni özne yaklaşımlarının gelmesine kaynaklık etmiştir.

1960'lardan sonra başta işlevselcilik olmak üzere sosyolojide makro kuramlarda kriz iddiaları güçlenmiş ve bu durum beraberinde yeni teorilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Toplumsal aktörler olan faillerin kültür aptalları⁸ olmadığı o dönemin toplumsal olaylarında açığa çıkmış ve yeni şekillenen toplumsal yapı var olandan farklı bir sosyal analiz gerektirmişti ki Goffman dramaturjisi bunların belli başlı olanlarından.

Amerikalı sosyolog Erving Goffman(1922-1982) temelde bireye vurgu yapan sembolik etkileşimci ekolün en önemli temsilcilerinden olup belirli bir nesnel

⁸ Parsons işlevselciliğinde bireyin kültür taşıyıcısı olarak tanımlaması üzerine, Goffman; bu tanımlama ile bireylerin birer "kültür aptalları" pozisyonuna getirildiğini ve yapı-kültür karşısında bireyin istençli iradesinin sosyal analizin dışında tutulduğunu savunur (Goffman, 2014).

durumun bireylerde değişik özne yorumlarla karşılık bulunduğunu ifade etmiştir. Çalışmalarını dramaturjik bakış açısıyla ortaya koyan Goffman, kişilerin toplumsal etkileşimde bulunurken özel benlikleriyle birlikte sahip oldukları pek çok kimlikle ve bu kimliklerin gerektirdiği rollerle eylemlilikte bulduklarını –sahne önü-, tek başlarına kaldıklarında ise öz kimliklerine döndüklerini –sahne arkası- bundan mütevellit toplumsal etkileşim anlarının birer sahne, bireylerin de drama oyuncularını olduğunu, bu oyuncuların oyun esnasında seyircilerin duygu ve davranışlarını etkilediğini ve aynı zamanda seyirciden etkilendiğini savunmuştur (Goffman, 2016).

Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu adlı çalışmada Goffman sosyal olguyu nasıl ele aldığına ortaya koymaktadır. İnsanların buldukları ortama yeni birisi girdiğinde ilk olarak o kişi hakkında ya bilgi edinme noktasında bir araştırmaya girer ya da var olan bilgilerini kullanırlar. Sahneye giren kişide en merak edilen özellikler ise toplumsal ve iktisadi durumu, kendini nasıl gördüğü, takındığı tavır, güvenilir olup olmadığı, işindeki ustalık derecesidir. Bu merak, aslında pratik bir işlevselliğe sahiptir; sahneleme ve sahne yönetimi ile çözülen sorunlar önemsiz gibi görünür ve fakat toplumsal karşılaşma anlarında oldukça geneldir, bundan dolayı da sosyolojik analizin bir boyutunu oluşturmaktadırlar. Etkileşim anlarında bireylerin birbirleri üzerindeki etkileri Goffman’a göre incelemeye değerdir. “Performans” olarak tanımlanabilecek bu etkiler üzerinde katkıda bulunanlar seyirciler, gözlemciler veya diğer katılımcılardır. Performansların birer kalıba dönüşmüş halleri ise roller veya rutinlerdir. Goffman’ın bu çalışmada vurguladığı bir diğer önemli husus da eylemlerin sahnelenmesinde kendine özgü bir ahlaki karakterinin olduğu savıdır. Bu savı açacak olursak; belli bir toplumsal konum alışıdaki herhangi bir birey diğer bireylerce kendisine belli bir şekilde değer vermelerini ve bu değere uygun davranmalarının ahlaki olarak hakkı olduğunu düşünür. Bu ön varsayım eylemlerdeki ahlaki karakterdir. Son olarak; çizilen bu çerçevede sosyal eyleyiciler arasındaki bu mutabakatların önemli olduğu ve bireyleri açık bir çatışmadan koruduğu savunulmaktadır (Goffman, 2016).

Goffman’ın dramaturjik çalışmalarına getirilen eleştiriler, bu yeni gelişen düşünce okulunun sosyal teori için azımsanmayacak önemde olduğunu gösterir. Gouldner’a göre; dramaturjik bakış açısıyla görünüşler ve temel olmayan niteliklerin

yüceltilmiş, bütün görünüşler ve sosyal iddiaların kökenleri her ne kadar adları kötüye çıkmış, alt seviyede ya da sapkın olsa da eşit gerçeklikte kabul edilmiştir. İşlevselciliğin tersine Goffman dramaturjisinde geleneksel kültür hiyerarşileri kırılmıştır –yapılan çalışmalardan yola çıkılarak psikiyatristlerin mahkumlar tarafından manipüle edilebildiği, çocukların davranışlarının yetişkinleri anlamak için model alınabileceği, vb.-. Goffman tarafından tiyatro sahnesi sosyal olanı anlamak için model olarak kullanılmış; sosyal hayat imajını sağlam lastik bir top gibi gören Parsons'ın tersine yapıların hiç de sağlam olmadığı, oldukça gevşek bir şekilde ve sallanan bir kedi gibi yürüdüğü, tehlikeli olarak öne atılan bir şey olarak betimlenmektedir. Goffman sosyolojisi Gouldner'a göre, "birlikte-var olma" ve başka insan(lar)ın varlığı karşısında insan ne yapar sorusunun sosyolojisidir. İnceliğin etik kurallar yerine birleştirici rol oynadığı sosyal hayatta, mesajlar dramayla eş deyişle inandırıcı imajlarla diğerlerine yansıtılmaktadır. İnsanlar bir şeyler yapmaya değil bir şeyler olmaya çalışan kişilerdir ve sonuç olarak herkes bitmeyen bir oyun içerisinde oyuncudur. Sosyal fonksiyonlar değerler ile değil becerikli bir şekilde sahne donanımlarıyla yani dekorlarla, görünüş ve davranışların performe edilmesiyle ilgilidir. Gouldner'a göre bu durum, eski burjuva erdemleri için bir ölüm ilanı ve yenileri için bir kutlamadır (Gouldner, 2015: 499-505). Goffman'ın görünüşler dünyası Baudrillard'ın simülasyonların olduğu hiper gerçeklik dünyasını çağrıştırmaktadır.

Goffman'ın dramaturjisi her ne kadar yeni orta sınıfın içinde bulunduğu toplumsal düzendeki bürokratik ve ödül mantıksızlığına karşı bir karşı duruş sergilediğini göstermiş olsa da çözüm yöntemi olarak şeylerin görünüşünü tamir etme girişiminin ötesine geçememiştir (Gouldner, 2015: 514-515). Goffman sosyolojisi;

... fayda ve etik kurallar arasındaki gerilimi çözmek için gösterilen yeni bir çabadır ve bu açmaza, boğanın iki boynuzunu da inatla tutarak değil ama her ikisini de serbest bırakarak bir karşılık vermektedir. Goffman basit ama usta bir şekilde konunun özünden yan çizmekte, hem etik hem de fayda yerine sosyolojik estetik görüşünü yerleştirmektedir. Ancak buna rağmen onun çözümü, bireyselci ve sosyal faydacılığın mevcut durumunun ve onların dayandığı sosyal tabakaların devam etmesini öngörmektedir. Dramaturji sanki

eski mobilyalara yeni bir görüntü veren bir iç dekorasyon çalışması gibidir (Gouldner, 2015: 513).

1.5.Etnometodoloji: Garfinkel

Etnometodoloji çalışmaları ile bilinen Amerikalı sosyolog Harold Garfinkel(1917-2011), Gurwitsch ve Schütz'un çalışmalarına odaklanmış, fenomenoloji geleneğinin Amerikan sosyolojisi içerisinde gelişmesini sağlamıştır. Amerikan kentlerinde zencilere yapılan ikinci sınıf muameleler başta olmak üzere günlük yaşamda pek çok davranışa odaklanmıştır. Sosyal düzeninin temellerini analiz etmek için aşağıdan yukarıya doğru bir yaklaşım savunmakla Parsons'ın yukarıdan aşağıya olan yaklaşımını yani sosyal yapılardan ve kurumlardan ziyade sosyal düzenin toplumda nasıl oluştuğunu anlamak için mikro etkileşimleri ve bireyler arasındaki alışverişlere bakılması gerektiğini savunmuş böylece sosyolojideki geleneksel yöntemlerin ön kabullerini reddetmiştir. Garfinkel'e göre, toplumsal düzeni belirleyen kurallar gündelik hayatta kendiliğinden olan davranışlarımızda görülebilir ve bundan dolayı en sıradan etkinliklere dahi dikkat buyurmalıyız. Sosyal düzenin temel kuralları, insanların farklı koşullara geliştirdikleri tepkilerle mevcudiyet kazanmaktadır; gündelik etkileşimlerin gözlenmesi ile sosyal düzen mekanizmaları hakkında fikir sahibi olabiliriz.⁹

Garfinkel'in geliştirdiği etnometodolojik çalışmalarının kökeni, Viyana ekolünden Alfred Schütz'un fenomenoloji ve Edmund Husserl'in fenomenolojik felsefesinden gelmektedir. Garfinkel 1968 yılında yayınladığı *Etnometodolojide Araştırmalar*'da; gerçek dünyaya yapılan her referansın aslında gündelik hayatın organize etkinliklerine yapılan bir referans olduğu ileri sürülmektedir. Araştırmasının temel politikasını; bilinen, kullanılan ve gerçekliği sorgulanmayan gündelik ve becerikli icraat biçimlerinin ortaya çıkartılması oluşturmaktadır. Etnometodolojik araştırmalarının temel konusunu bu icraatlar meydana getirir; gündelik etkinlikleri görünebilir-rasyonel-ve-rapor edilebilir-açıklanabilir kılmaktır. Bireyler tarafından icra edilen pratik sağduyusal eylemlerin formel özellikleri mercek altına alınır fakat pratik eylemlere ilişkin çözümler önerilmez, hümanist argümanlar geliştirilmeye

⁹ Sosyal düzen mekanizmaları hakkında fikir sahibi olabilme durumu, pozitivist paradigmanın yani yasa belirlemenin aksine farklı bir durumdur.

çalışılmaz, teori tartışmalarına girilmez ve teşvik edilmez, her ne kadar sosyolojik yöntemler hakkında kılavuzlar oluşturulsa da bunlar standart prosedürler olarak belirlenmez. Bununla birlikte Garfinkel Parsons'ın yapısal işlevselciliğinin toplumsal düzen problemi, çözümleri ve pratik muhakemeye ilişkin görüşleriyle halen nüfuz edici derinliğini ve kesinliğini koruduğunu fakat diğer sosyolojik muhakeme tarzları gibi hangi alanda yer alırsa alsın bireylerin eylemliliklerinin bağlama-gönderimli özelliklerinden arındırılmaya çalışıldığını ifade eder. Aynı zamanda Garfinkel'e göre, bilimler(bilhassa da sosyal bilimlerin) gündelik hayatın organize(düzenli) etkinliklerinin refleksivitesini ele almak zorundadır bu sayede de eylem ortamlarının nasıl işlemesi gerektiği bilinebilir kılınabilecektir (Garfinkel, 2014). Bireylerin eylemlerini icra ederkenki refleksivitesi;

(i) üye [birey] gündelik hayatın aşına, yaygın etkinliklerini kendi açıklayıcı pratikleri sayesinde kabul edebilir, aşına ve yaygın etkinlikler kılar; (ii) bütün durumlarda, ortak etkinlikler konusunda bir açıklamaya başvurulur, bu ortak etkinlikler “her seferinde yeniden” teyit edilir; (iii) üye, “tasavvur edilebilecek” ilişkili süreçler ve edimlerin içinde ortaya çıktıkları ortamların *diğer* gözlenebilir özellikleriyle süreklilik içinde olduklarını düşünür; aynı zamanda, benzer biçimde, (iv) tanık olduğu somut “ortamlarda”, bu ortamların *icra edilen* bir anlama, icra edilen bir gerçekliğe, icra edilen bir nesnellığe, icra edinilen bir aşinalığa, icra edilen bir açıklanabilirliğe sahip olduklarını teyit eder; bunların düzenli bir biçimde nasıl icra edildiklerini onun için hiçbir problem teşkil etmez, bunları muğlak bir biçimde bilir ve bu bilgi sadece ehliyetli, emin bir tarzda, aynı biçimde, anormal standartlaşma içinde yapılırken açıklama gereği duymadan kullanılır (Garfinkel, 2014: 27).

Garfinkel'in çalışmalarında Parsons gibi sosyal düzenin gerekliliği ile ilgilendiği fakat rollere ya da paylaşılan etik değerlere önem vermediği bunun yerine kültürel düzeydeki etkileşimleri odağına aldığı görülmektedir. En sıradan, en dolaylı ve insanların bildiği ve diğerlerinin bildiğini bildiği en önemsiz konular, hiç fark edilmeyen hiç önemi olmayanların da anlaşılmasının yani inceleme nesnesi olarak alınması gerekliliği bir diğer önemli vurgudur. Parsons'ın aksine sosyal istikrar, kural ve değerlerin kişilerde/karakter yapılarında derin bir şekilde içselleştirilmediğini, özellikle üniversite öğrencileri olmak üzere bireylerin onlarla

uyumsuzluk içinde davranabildiklerini ortaya koyar ve dolayısıyla da sosyal temellerin sarsılmaz istikrarı gibi bir durumun olmadığını bizlere göstermektedir (Gouldner, 2015: 515-517).

1.6.Batı Sosyolojisinde Bir Kriz Mi Var?

Gouldner (2015), 1970 yılında yayınladığı *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi* adlı çalışmasında Amerikan Sosyolojisinde açıklama ve anlama kıskacında olan sosyolojinin tarihsel gelişimini eleştirel yaklaşımla ele alarak çağdaş sosyolojinin teorik temellerini bir araya getirmeyi amaçlamıştır.

Gouldner'ın Amerikan sosyologları üzerinde Sprehe ile birlikte yürüttüğü ankette katılımcılara “İşlevselci analiz ve teori hala çağdaş sosyoloji için bir değer taşımayı sürdürmektedir” ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. İşlevselcilik aleyhine genç sosyologlar arasında çıkan sonuç yüzde on dört iken elli yaşın üstündeki sosyologlar da ise yüzde beş olarak bulgulanmıştır. Gouldner bu araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak, en genç katılımcıların işlevselciliğe en muhalif grup olduğunu ve yine işlevselciliğin sunduğu analiz çerçevesine karşı tatminsiz olduklarını savunmuştur (Gouldner, 2015: 497-498).

Sosyolojinin kurumsal olarak akademinin geçerli bir parçası olma erişkinliğine 1940-1960'larda gelebildiğini söyleyen Gouldner bununla birlikte entelektüel açıdan halen olgunluğa erişemediğinin de altını çizer. Döneminin radikallerinin -68 kuşağı- tehlikeli ve ironik bulan yazar bu durumu kuşağın bilinçli olarak teoriye duydukları ilgisizlikle açıklamaktadır (Gouldner, 2015: 16-17). 1960'ların sonlarında ABD'de ortaya çıkan öğrenci hareketleri ve beraberinde gelişen diğer toplumsal hareketler kısa zaman içerisinde globalleşerek başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın pek çok yerinde toplumsal düzeni etkilemiştir. Modernleşme ile birlikte zaman ve mekan sınırının giderek azalması ve hızlanan bir kartopu gibi yerelliğin üzerine düşmesi elbette ki dünyanın bir yerinde meydana gelen çatlağı dünyanın başka bir yerine taşımayı kaçınılmaz kılmıştır. Bununla birlikte; ekonomik alt yapıda piyasaların genişlemesi ve ulus devlet, başta öğrenci hareketleri olmak üzere kimlik ve sınıf temelli hareketleri ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Aynı şekilde II. Dünya Savaşı sonrasında artan nüfus, gelişen

kapitalist ekonomik sistem yeni bir kültürel ve sosyal sistem yaratmış; bu sosyal sisteme doğan nesil, yeni bir insan prototipini ortaya koymuştur. 68'in savaşı görmemiş fakat savaşa ikinci kuşak olarak dolaylı tanıklık etmiş bu nesil kimlik arayışı içine girmiş, toplumsal yapı ile kendisine dayatılan ekonomik ve siyasal alan kurallarına karşı itirazlarını yükseltmeye başlatmıştır. Tarihin bu makas değişimini "sahne değişikliği" olarak tanımlayan Touraine'e göre; siyaset sahnesini şimdiye kadar ekonomik sorunların işgal edildiği bir yerken artık bu sahneye kültürel ve moral bir boyut da eklenmiştir (Tuncel, 2010: 82-85).

Bilinçli teori olmadan radikallerin¹⁰ düşmanlarını ve dostlarını değiştiremeyeceklerini hatta onları anlayamayacağını savunan Gouldner; radikallerin de pozitivist paradigma içerisinde toplumsal olaya ampirik düzeyde açıklama getirme noktasında konsensüs oluşturan yapı merkezli kuramcılar gibi toplumsal olguya bütüncül olarak bakamadıklarını savunur. Radikaller, ütopyasını kurdukları topluma sadece siyaset aracıyla ulaşabileceklerini tahayyül etmektedirler. Gouldner'a göre, eski toplum –teorik düzeyde Parsons'ın dayandığı işlevselcilik ve onun buyurduğu toplum- kendisini insanlar ve toplulukların zihinleri üzerinde, teoriler ve ideolojilerle hakimiyet kurmuştur. Bu hakimiyet ve dolayısıyla da tahakkümün ortadan kaldırılabilmesinin aracı ise ancak hakim sosyal teorilerin eleştirisidir. Bununla birlikte Marksizm Amerikan radikalleri tarafından aceleyle yutulmuş ve dua gibi olmaktan bir adım ilerde bir görünüm sergilememiştir. Bundan dolayı da geriletici ve bodur kalmıştır. Aynı zamanda 1930'larda Stalinizmden kötü etkilenmiş ve tarihsel olarak da orada kalmıştır (Gouldner, 2015: 17-18).

¹⁰ Radikaller, Amerikan Birleşik Devletlerinde işlevselcilik ve Refah Devleti politikalarına karşı tatminsizliklerini ifade etmek üzere üniversitelerde genç militanların oluşturduğu gruptur. Özellikle Amerikan Sosyoloji Derneği'nin 1968 yılındaki Baston toplantısında Columbia ve diğer üniversitelerdeki gösterilerden yeni çıkmış genç militanların organize ettiği "radikal grup toplantısı" oluşumu önemlidir. Gouldner kendisi ve 50 yaşının altındaki bilim insanları tarafından kriz döneminde genç radikallerin tatminsizliklerini seslendirdiklerini ifade etmektedir (Gouldner, 2015: 498-499).

2. ANTHONY GİDDENS: YAPILAŞMA TEORİSİNİ

ORTAYA ÇIKARTAN TEORİK BAĞLAM

2.1.Yapı-Eylem Düalizmi veya Pozitivizm-Hermeneutik Ayrımından Giddens'a

Sosyolojinin, Batı dünyasının 19.yüzyılda yaşadığı iktisadi-toplumsal dönüşümlerinin ve öncesine gidildiğinde Aydınlanma düşüncesinin dini-Tanrısal olan- bilginin toplumsal ve bireyi anlamlandırmadaki mihenk taşı olma pozisyonunun insan aklıyla üretilen pozitivist bilgiyle yer değiştirmesinin bir ürünü olduğu ve yine Batı dünyasında yaşanan dönüşümlerin yarattığı kaosu anlamlandırma-kontrol etme ve nihayetinde açıklamayı amaçladığı söylenebilir. Fakat 20.yüzyılda meydana gelen toplumsal değişimleri açıklama noktasında yetersiz kalışı, sosyoloji içinde bir kriz tartışmasına yol açmıştır. Başta savaşlar olmak üzere, toplumsal hareketler, yoksulluk, küreselleşme gibi gelişmelere açıklama getirmek isteyen makro kuramlar ile bu gelişmelerin getirdiği yaşam koşulları karşısında toplumsal aktörlerin aldıkları tavırlara yönelik anlama çabasındaki mikro kuramlar karşılıklı olarak var olmaya çalışmışlardır.

1970'lerin başından itibaren sosyoloji içindeki kriz, yapı merkezli/eylem merkezli teoriler veya pozitivizm/hermeneutik karşıtlığıyla daha da büyümüştür. Sosyal olgulara mevcut olan kuramlarla doyurucu açıklamalar getirilememekte aksine sosyal olgular, *procrustes yatağına*¹¹ yatırılmakta, çekilip uzatılan ya da kesilip kısaltılan bir hal almaktadır. Teorik ve metodolojik düzeydeki bu ikilik karşısında sosyolojide cevap mahiyetinde iki kanat boy göstermiştir. İlk kanat, sosyolojinin artık gerekli bir bilim olmadığını ve daha çok postmodernite tartışmalarıyla karşımıza çıkan Baudrillard, Lyotard vd. iken; ikinci kanat, sosyoloji

¹¹ Yunan mitolojisinde dev canavar olarak anlatılan Procrustes, evinde biri uzun diğeri de kısa olan iki demir yatak bulundurur, kurban olarak seçtiği kişi şayet iri ve uzun boylu ise kısa yatağı yatırır ve işkence ile fazlalıklarını alıp, boynunu yatağı uygun hale getirir; kurbanın boynu kısa ise, uzun yatağı yatırır ve eze eze inceltip boynunu uzatır. Bu mitolojik hikaye, bazı yorumlara göre Procrustes adlı dev canavar, belirli kalıplar dışına çıkan kimseyi zorla standartlara uydurmaktan görevli kimsedir (Acar, 2015).

içindeki ikilikleri ve eksiklikleri kabul edip, asıl şimdi sosyolojiye gerek olduğunu savunan Bourdieu, Layder, Elias, Habermas ve Giddens'tır. İkinci kanat, 20.yüzyılda meydana gelen hızlı ve etkili dönüşümleri anlama ve bunlara açıklama getirebilme noktasında sosyolojiden daha etkili başka bir kaynak olmadığını savunur.

Mevcut ikiliğe kaynaklık eden asıl problem, sosyal teorinin nesnesinin “ne” olması ve sosyal analizin merkezine “ne”yin alınması gerektiğidir. Sosyal teorinin nesnesini sosyal yapılar olarak belirleyen pozitivist temelli yapısalcılar ile insan eylemleri ve ilişkileri olarak belirleyen ve doğrudan toplumsal özneye yönelen hermeneutik yönelimli kuramlar bu problem etrafında toplanmaktadır (Esgin, 2008: 30-38). Giddens geliştirdiği yapılaşma kuramı ile sosyolojinin inceleme nesnesinin ne sadece yapı ne de eylemler olduğunu bunlar yerine zaman-uzam boyunca yeniden yapılanan sosyal pratikler olduğunu ileri sürmüş ve sosyolojideki mevcut ikiliği ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim ortaya koymuştur.

İngiliz toplumbilimci Anthony Giddens(1938-) sosyal teoriye dair kuramını oluştururken birçok kuramcı ve pek çok disiplinden faydalanmıştır. Bourdieu, Marx, Weber, Durkheim, Schütz, Goffman, Merton, Parsons, Beck, Elias, Althusser, Dilthey, Luhman, Levi-Strauss, Chomsky, Freud, Foucault v.d. Giddens'in kavramsal haritasını oluşturmasına kaynaklık etmişlerdir. Hull Üniversitesinde psikoloji ve sosyoloji eğitimi, *London Schools of Economics*'de ekonomi üzerine yüksek lisansıyla Giddens; Avrupa Düşüncesinin mirası ve sosyal bilimler içerisindeki eklektik bakış açısıyla geliştirdiği yapılaşma kuramı, çifte hermeneutik, üçüncü yol ve risk toplumu gibi akademide kabul gören pek çok kuramı ortaya koymuştur.

Giddens'a göre, sosyoloji şaşkırtıcı derecede karışık bir üne sahiptir. Bu durum disiplin içinde birbirinden farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Giddens, kendisinin de karşı çıktığı bir grubun, doğa bilimlerinin esaslarını ve hedeflerini körü körüne, aynen alması düşüncesini savunduğunu fakat bu düşüncenin hatalı olduğunu ifade eder. Sosyoloji, doğa bilimleri kadar aydınlatıcı bilgiler sunan bir bilim olamayacağı düşüncesi ve yine sosyolojinin doğası gereği ihtilafları olan bir alan olduğu Giddens tarafından savunulmaktadır. Sosyoloji içerisindeki farklı okullar ve bundan kaynaklı olarak konularına –inceleme nesnesine- nasıl

yaklaşılması gerektiği ve bu konuların nasıl çözümleneceğine dair birçok düşüncenin varlığı Giddens'a göre, sosyolojinin zayıflığı değildir. Bu durum, her ne kadar farklı yaklaşımlar arasında bir uzlaşmaya varılmaması ile sosyolojinin olgunlaşmadığına dair düşünceler arasında bir ilişkiye sebebiyet verse de Giddens tarafından bunun böyle olmadığı ifade edilmektedir. Sosyolojiden doğa bilimleri gibi olmasını, evrensel kanunlar düzeni üretmesini beklemek ya da sosyolojinin doğa bilimlerini yakından örnek almasını ve doğa bilimlerine benzer bir toplum bilimi oluşturulması düşüncesi kuruluşundan bu yana gelen hatalı bir düşüncedir. Gözlenebilir konuları inceleme nesnesi olarak alan sosyolojinin, ampirik araştırmaya dayalı olarak olgulara anlam kazandıracak kuramları ve genellemeleri formüle etme girişimi; inceleme nesnesinin –sosyal olgular- doğadaki nesnelere aynı olmaması ve kendi davranışlarını incelemenin doğadaki bir fenomeni incelemekten kaçınılmaz bir şekilde tamamen farklı olması, evrensel genellemelere ulaşma isteğini kaçınılmaz bir şekilde imkansız kılmaktadır (Giddens, 2012: 11-13).

19.yüzyılın kaos ortamında ortaya çıkmış ve 20.yüzyılın ilk yarısında refah devleti konjonktüründe pozitivist paradigma üzerinde gelişim gösteren sosyoloji bir *ortodoks konsensüs* yaratmıştır. Refah devleti algısının 1968'den sonra iyice sarsılması sosyolojide makro kuramlar lehine kurulmuş olan otoriteyi sarsmış, sosyal olgunun ne olduğu ve nasıl inceleneceğine dair mezo ve mikro kuramsal yaklaşımlar da akademide yer almaya başlamıştır. 20.yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise artık sosyolojinin bir revizyon ihtiyacı olduğuna dair beklentiler de ortaya çıkmıştır. Giddens'in sosyal teorideki kapsamlı konumuna bakıldığında ilk olarak yapmaya çalıştığı şeyin bu revizyon ihtiyacına cevap vermek olduğu görülecektir.

Giddens revizyon ihtiyacını gündeme getiren problemler ve bu problemlerin kaynağında nelerin olduğunu bununla birlikte problemlerin üstesinden gelebilmek için nasıl bir yaklaşım geliştirmek gerektiğini 1971 yılında yayınladığı *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori* ve 1976 yılında yayınladığı *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları* çalışmalarında ortaya koymaktadır. Giddens'a göre, mevcut olan sosyoloji algısı/fenomenalizm –pozitivist sosyolojinin kaynaklık ettiği, araştırma nesnesinin kendisinden ziyade bilgisine yönelme eğilimi- revizyon talebinin arka planını oluşturmaktadır (Binay, 2014: 121). Giddens, revizyonun ilk basamağında

sosyolojinin kurucularını uğraştıran temel sorunlara dönmeyi önerir. Bu yeniden ele alış sosyoloji için geri bir adım atmak değil aksine çağdaş sosyolojiyi bu problemlerin yol açtığı baskıdan kurtarmaktır (Giddens, 2016a: 376).

Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori çalışmasında Giddens; Marx, Durkheim ve Weber'in sosyolojik düşüncelerinin titiz ve kapsamlı bir analizini ve Marx'ın görüşleriyle diğer iki kuramcının görüşleri arasındaki temel farklılıkları incelemeyi amaçlar. Bu üç kuramcının da yer aldığı 1820-1920 yılları arasındaki yüzyıllık dönemde pek çok farklı sosyal teori biçiminin geliştirildiği ve modern sosyal teorinin de bu klasikler üzerinde temellendiğini görmekteyiz. Marx'ın çalışmaları neo-Marksist kuramlara, Durkheim'in yapısal-işlevselciliğe ve Weber'in çalışmalarının da modern fenomenolojiye doğrudan ve dolaylı olarak kaynaklık etmektedir. Giddens'a göre sosyologlar, teorilerin formüle edildikleri toplumsal bağlamların bilincinde olmalıdır ancak bundan belirli bir anlayışın geçerliliğinin sadece onu yaratan koşullarla sınırlı olduğu düşüncesinin de çıkartılması yanlıştır (Giddens, 2016a: 11-15).

2.2.Marx, Durkheim ve Weber'le Düşünmek

2.2.1.Marx: Tarihsel Materyalizm

Marx'ın ilk tarihsel materyalizm yorumlarının kaynağını Almanya'nın geri kalmışlığı –sanayileşme noktasında İngiltere ve Fransa'nın gerisinde kalmış olması- oluşturur. Marx, şimdiye değin geri kalmışlık üzerine yapılmış eleştirilerin sadece fikirler düzeyinde kaldığını; Almanya'nın gelişebilmesi adına bu fikirlerin işlerlikte olan maddi güçlerin bilgisiyle tamamlanması gerektiğini savunur (Giddens, 2016a: 20-21). Giddens'a göre, “Marx'ın yazıları, 1789 Fransız Devrimi ile Rusya'da bu devrimden yaklaşık yüz otuz yıl sonra gerçekleşen Ekim Devrimi arasındaki doğrudan süreklilik çizgisinin anlatımı” olup, 20.yüzyılda gerçekleşmiş olan siyasal ve entelektüel dünyada büyük bir etkiye sahiptir (Giddens, 2016a: 27).

Giddens'a göre, Marx'ın ilk dönem çalışmalarında Hegel eleştirisi merkezi bir yerdedir. Marx, Hegel'in yüklemeleri ve nesnelere öznelleştirdiğini ve bunu yaparken de gerçek öznelliklerinden, öznenen kopararak yaptığını ifade etmektedir. Marx, bu eleştiriden yola çıkarak kendi tarihsel analizinde; “gerçek” ve “maddi”

dünyada yaşayan ve eyleyen bireyi yani gerçek özneyi yeniden tanımlar. Böylece de devletin siyasal kurumları içerisinde “nesnelleştirilmesi” sürecini araştırır (Giddens, 2016a: 32). Marx’a göre, Almanlar ancak devrimci *praxis* sayesinde diğer Avrupa ülkelerinin gelişimlerini yakalayabilecektir. Zihinsel ve felsefi düzeyde getirilen açıklamalar mevcut kopukluğu sürdürmekten başka bir işe yaramamaktadır. Almanya’nın ekonomik düzeydeki mevcut geriliği, sanayi proletaryasının henüz başlangıç döneminde olduğunu göstermektedir. Sanayi proletaryasının daha fazla genişlemesi ile mevcut toplumsal ve siyasal yapıyla bir araya gelmesi sonrasında Almanya’yı diğer Avrupa ülkelerinin ötesine taşıyacak koşullar için gerekli bileşim sağlanabilecektir (Giddens, 2016a: 37).

Giddens’a göre, Marx 1844’de ekonomi politik üzerinde yoğunlaşır ve ekonomik olguyu toplumsal bir olgu olarak görür. Şeyler dünyasındaki değer artışı, insani dünyanın değer kaybetmesiyle sonuçlanmakta ve kapitalizmin neden olduğu yabancılaşma ile işçi(özne) ürettiği ürün(nesne) ile özdeşleştirilmektedir. Kapitalizmde iş bir amacın aracı olmaktan ziyade amacın kendisi haline getirilmektedir. Marx’a göre, aslında fiziksel veya başka bir tür zorlama olmadığında insanlar çalışmaktan vebadan kaçır gibi kaçırır çünkü yapılan iş işçinin(öznenin) enerjisini özgürce geliştirmesini engeller. Emek, dış koşullar(kapitalist düzen) tarafından dayatıldığında haz vermeyen bir uğraşıya döner (Giddens, 2016a: 38-43). Giddens’a göre, Marx’ın erken dönem komünizm anlayışında ancak özel mülkiyetin aşılmasıyla yabancılaşmanın aşılabileceği ve toplumun özel mülkiyet ile ücretli emek arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırarak yeniden düzenlemesi savunulmaktadır. Komünizmde önerilen düzen ile insanların bireysellikleri yadsınmaz aksine önceki üretim sistemlerinde mümkün olmayacak düzeyde bireylerin kapasitelerinin genişlemesine imkan sağlanır ve insanlar ancak toplum sayesinde ve ortak olan kaynakları kullanarak bireyselleşebilirler (Giddens, 2016a: 48-50).

Giddens Marx’ın tarihsel materyalizminde geliştirdiği düşünceleri beş kategoride bir araya getirir: (i) ilk olarak, insanın kendini-yaratması fikrinin savunulduğunu ve bu düşüncenin Hegel’e dayanması. (ii) İkinci olarak, yabancılaşmayı ele alan Marx’ın mülksüz ücretli emekçiler kitlesinin yaratılması ile

kapitalizmin zorunlu ön koşulunun yerine getirileceği ön koşulu. (iii) Devlet teorisi ve devletin geleceğin toplumunda aşılacağına dair düşünce. (iv) Bir toplumsal gelişme analizi perspektifi olarak Hegel’le yaşanan epistemolojik kopuş ve son olarak da (v) devrimci *praxis* anlayışıyla teorik anlama ve siyasal etkinliğin bir araya gelmesi ile toplumsal değişimin sağlanabileceğidir (Giddens, 2016a: 51-55). Bu bağlamda değerlendirdiğimizde; Marx’ın tarihsel materyalist çizgide kapitalist toplum düzeninin yapısal çelişkilere dayanan bir üretim sistemi ve insan emeğini dışsal şeylere dönüştüren bir sosyal örgütlenme biçimi olduğunu ortaya koymayı sonuç olarak da yeni bir çıkış yolunu sunmayı amaçladığını söyleyebiliriz (Esgin, 2008: 67).

Marx, insan bilincinin “özne ve nesne arasındaki –insanın içinde yaşadığı dünyayı aktif bir biçimde biçimlendirirken aynı zamanda dünyanın da onu biçimlendirdiğini- diyalektik karşılıklı etkileşim içinde şekillen”diğini savunur (Giddens, 2016a: 56). Giddens’a göre, Marx algılarımızın toplum tarafından koşullandırıldığını ve dünyayı bu koşullanma içinde yorumladığımızı savunmaktadır. Tarih ise insan ihtiyaçlarını yaratır, doyurur ve yeniden yaratır. Materyalist tezde ortaya konulan bu süreç, gözlemlerden elde edilebilecek en genel sonuçların tarihten bağımsız kendi başına bir değer taşımadığı ve materyalleri gözlemlenmesi ve düzenlenmesi ile gerçeğin tasvirinin ortaya konulabileceğidir. (Giddens, 2016a: 57-58).

Toplumu ele alma biçimi yapısal olan Marx’a göre; toplum bireylerden ziyade bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin toplamından meydana gelmektedir. Bu ilişkiler yapısal olarak bireyin üretim araçları karşısındaki konumuyla biçimlenir. Üretim araçlarına sahip burjuvazi ile üretim araçlarına sahip olmayan ve hayatta kalmak adına emeğini satmak zorunda olan proleter arasındaki eşitsiz ilişki ancak sınıfsal bilinçlenmeyle yok edilebilir (Esgin, 2008: 70-71).

Giddens, Marx’ın kapitalizm değerlendirmesinden yola çıkarak kapitalizmin sermaye ve ücretli emek arasında antagonist bir ilişkiyle mevcut olduğunu ifade eder. Bu ilişki nedeniyle de kapitalizmin hem kendini yok oluşa götürdüğü hem de aşılma sürecini başlatan güçleri barındırdığı görülmektedir. Marx’a göre, yabancılaşmanın ortadan kalkması ancak iş bölümünün ortadan kalkması ile mümkündür. Sosyalist

toplumlarda ise toplumsal ilişkiler, nesnelere yani insanın ürettiği ürünlerin hakimiyetinde olmayacak ve geleceğin toplumunda işçiler yerine, emekler çeşitliliğine dayanan gelişmiş bireyler yer alacaktır (Giddens, 2016a: 114-116).

Giddens'in Marx üzerine yaptığı eleştirinin temelini kapitalizmin yarattığı toplumsal ilişkilerin doğası ve çözüm olarak geliştirilen sosyalist toplum önerisi oluşturur. Marx ileri sürdüğü düşüncelerle sosyal teori açısından pek çok katkıda bulunmuştur. Sosyolojik teori bu düşüncelerin sosyolojinin kuruluş döneminde diğer düşünürler tarafından tartışılmasıyla gelişmiştir (Esgin, 2008: 74). Her ne kadar diğer düşünürler Marx'ın ileri sürdüğü tezleri yanlışlamayı amaçlasalar da Marx'ın gölgesinde kurtulma çabasının kendisi, sosyolojik teoride üzerine düşünümSELLİK geliştirecek pek çok soru armağan etmiştir.

2.2.2.Durkheim: Her Şey, Şeydir!

Giddens'a göre, Durkheim'in çalışmaları Marx ve Weber'in çalışmalarının aksine tamamen akademik olup Durkheim, döneminde yaşanmış olan siyasal olaylarla kişisel düzeyde diğerlerine nazaran en az ilgilenen kişidir. Durkheim'in entelektüel konumu üzerinde Fransız düşünce geleneğinin etkisi yoğun bir şekilde görülmektedir. Comte'un "pozitif" toplum düşüncesi ile Saint-Simon'un "sanayileşmenin" karakteristikleri üzerine yaptığı çalışmaları birleştiren Durkheim, ilk dönem yazılarında toplumu yaşayan bir organizmaya benzetmektedir (Giddens, 2016a: 119-120).

Giddens, Durkheim'in ilk dönem sosyolojisinde/ "ahlaki hayatın bilimi"nde Alman düşünür Schaffle'nin olumlu etkisinin görüldüğünü ifade eder. Schaffle toplumun farklı parçaları ile bedeninin organ ve dokularıyla arasında bir analogi ortaya koymaktadır. Bu analogi Durkheim'in çalışmalarında kendisine yer bulmaktadır. Durkheim'in Alman düşünürlerden etkilendiği ve sonraki yazılarında üzerinde durduğu önemli bir diğer husus da toplumsal düzenin özelliklerinden olan ahlaki kurallar ve eylemlerin bilimsel olarak incelenmesi gerektiğine dair husustur. Giddens'a göre, Durkheim ahlaki kuralları iki boyutta ele alır. İlk boyutta ahlaki eylemler, bir idealin ve idealler topluluğunun olumlu cazibesini temsil etmektedir. İkinci boyutta ise bu ahlaki kurallar, birey üzerinde yükümlülük ve kısıtlayıcılık

getirmektedir. Durkheim'in iş bölümüne dair tespitleri Giddens'in değindiği bir diğer önemli husustur; "birey kültü" fikri, iş bölümünde genişlemenin yarattığı bireyselleşmenin bir ürünü ve aynı zamanda temel ahlaki dayanağıdır. Çağdaş dünyada birey ve toplum arasındaki görünen ahlaki belirsizlik Durkheim'a göre, hem özel yeteneklerin, kapasitelerin ve tutumların gelişimine hizmet eden süreçle yani bireyciliğin yayılması ile hem de "evrensel olarak gelişmiş birey"i yücelten ve uzmanlaşmayı emreden ahlaki ilke ile ilişkilidir (Giddens, 2016a: 121-130).

Geleneksel toplum biçimlerinden çağdaş toplumlara geçişte –üretim ilişkilerinin değişmesi ile- artan toplumsal farklılaşmanın bir anomi durumuna yol açmaması Durkheim düşünömselliğinde önem teşkil etmektedir. Durkheim'in toplumsal dayanışmanın nasıl sağlanabileceği ve toplumsal organizasyonu düzenleyen ilkelere dair yazıları bu problematik etrafında döner. Durkheim, bu bağlamda hukuk kuralları indeksiyle toplumsal dayanışmanın doğasındaki değişimleri ölçülebileceğini ve cezanın temel işlevinin kolektif bilinç/vicdanın kutsallığını sorgulayan edimlerden korumak ve güçlendirmek olduğunu savunur (Durkheim, 2018). Ceza hukuku başlangıçta dinsel bir çerçeve içinde yer almaktadır, Durkheim'a göre bunun nedeni, dinin her şeyi kapsamaması ve her yere uzanmasıdır. En ilkel toplum biçimlerinde hukuk tamamen cezalandırıcı bir işleve karşılık gelmekte ve yine ilkel-parçalı toplumlarda genel olarak düşük bireyselleşme ve onunla ilişkili olarak mülkiyetin komünalliği görölmektedir. Buna kaynaklı eden neden ise kolektif kişiliğin tek başına var olduğu toplum biçimlerinde mülkiyetin de kolektif olmasının kaçınılmazlığıdır (Giddens, 2016a: 131-134). Toplumdaki tüm bireylerin ortaklaşa paylaştıkları inanç, değer ve ahlaki normların soyut bir bütünü olan kolektif bilinç aynı zamanda sosyolojiyi bireysel bilincin incelemesi olan psikolojiden ayırmanın da imkânıdır (Esgin, 2008: 51-52).

Toplumsal normlar bağlamında hukukun gelişimini ele alan Durkheim, cezalandırıcı hukukun toplumsal gelişmişlik düzeyi artıkça yerini telafi edici hukuka bıraktığını ifade eder. Suçun bedelinin ceza karşılığında ödenmesi anlayışı artık telafi edici hukukta yer almaz. Durkheim'a göre, farklılaşmış iş bölümünün olduğu toplum biçimi, toplumsal dayanışma için telafi edici hukuku gerektirmektedir. Çünkü bireyler artık özel mülkiyet ve kendilerinden farklı konumdaki bireylerle yeni

bir ilişkilene geliştirmiştir. “Organik dayanışma” adı verilen bu ilişkilene biçimi, kaynağını ortak inanç ve duygulardan değil iş bölümü içerisinde işlevsel ve karşılıklı bağımlılıktan almaktadır. Organik dayanışmada bireyler arasında inanç ve eylemlerin özdeşliği yerine iş bölümünden kaynaklı farklılık esasının kabulü vardır (Giddens, 2016a: 135). Giddens’a göre, bireylerin iktisadi alanda iş bölümü oluşturan sisteme bağlılıkları beraberinde topluma olan bağlılıklarını da getirmektedir. İki ya da daha fazla insan arasında dayanışma vurgusu yaratan iş bölümü, bireylerin kolektif bilincin etkisinde olmadan ve bireyselliklerini de sergileyebilecekleri yeni bir dayanışma modelini kapitalist düzenle birlikte meydana getirmiştir (Esgin, 2008: 55).

Giddens’a göre, Durkheim *İş Bölümü*(2018) adlı çalışmasında Spencer’ı hedef almaktadır. Spencer’ın ileri sürdüğü üzere, bireylerin sadece kendi çıkarları peşinde koştuğu bir toplum dağılmaya mahkumdur. Faydacı teori, hem çağdaş toplumlardaki ahlaki dayanışmayı açıklayamamakta hem de iş bölümündeki artışın nedenlerini de hatalı açıklamaktadır. Durkheim’a göre; buna en iyi verilebilecek örnek intihardır, çağdaş toplumlardaki farklılaşma kaçınılmaz olarak genel mutluluk düzeyinin artışını sağlamamaktadır. Bu sav Durkheim tarafından melankolik intiharlarla gerekçelendirilir, bireycilik çatışmaya ve çatışma da anomiyeye dönüşmektedir. Ekonomik işlevlerdeki ayrışmanın, geçici olarak uygun bir ahlaki düzenin gelişmesini önüne geçtiği savunan Durkheim böylece anomik intiharların ortaya çıktığını belirtir. Organik dayanışma ise farklı meslek grupları arasındaki ilişkiyi düzenleyen kuralları gerektirir fakat bu kurallar bir sınıf tarafından diğer sınıflara dayatılırsa organik dayanışma sağlanamaz (Durkheim, 2018). Çatışma ancak iş bölümünün yetenek ve kapasiteye göre belirlenmesiyle ve daha üst mesleklerin ayrıcalıklı bir sınıfın tekelinde olmamasıyla önlenir. İş bölümünde, kendiliğindenliğinin derecesiyle organik dayanışma düzeyi artış ya da azalış gösterir (Giddens, 2016a: 136-141).

Giddens’a göre, Durkheim sosyolojik yöntem anlayışını intihar ve ahlak sorunları bağlamında ele almaktadır. Durkheim’a göre, intihar artışına organik toplum koşullarındaki ani ve ciddi değişiklikler neden olur bundan dolayı da bu nedenlerin açıklanabilmesi için toplumsal etmenlere bakılması gerekir. Batı Avrupa ülkeleri değerlendirildiğinde Protestanlığın Katolikliğe göre daha zayıf bütünleşme

sağladığı görülecektir. Bu durumun nedeni ise Protestan kilisesinin toplumsal organizasyonun daha düşük olmasıdır. Bekârların evli olanlara göre daha yüksek intihar oranları sergilemesi de toplumsal bütünleşmenin intihar üzerinde etkili olduğunun bir diğer örnektir. Durkheim bu bulguları değerlendirdiğinde, intiharın bireyin parçası olduğu toplumsal grupla bütünleşme derecesiyle ters orantılı olduğu sonucuna ulaşır. Bununla birlikte, yaşam biçimleri arasındaki yıkıcı etki gösteren değişkenlerden bir diğer ise ekonomik döngüdeki ani değişikliklerdir ve bu durum bireyde alışagelmış beklentilerde zorlama yaşamaya sebebiyet verir. Sonuç olarak Durkheim'in teziyle ani değişikliklerin anomik bir ahlaki düzensizlik durumuna yol açtığı ve nihayetinde intiharın modern sanayi toplumunun yarattığı bir patoloji olduğu ortaya konulur (Durkheim'den akt. Giddens, 2016a: 144-147). Modern sanayi toplumuyla birlikte sinsi ve boş olan yaşam beraberinde sosyolojiyi göreve çağırıyor ve Durkheim'a göre, toplumda meydana gelen kolektif üzüntünün derecesini düzenleyecek ve onun ağır boyutlara –örneğin intihara- ulaşmasını önleyecek bir kolektif otorite kurmanın aracı saptanmalıdır (Swingewood, 2014: 136).

Durkheim'in toplumsalın birey üzerinde dışsal ve zorlayıcı olduğu yönündeki analizinin daha sonra yapı odaklı sosyal teorilere kaynaklık etmiş olduğunu ifade eden Giddens; kuramcının toplumsal alanın sınırlı bir bölümünü açıklamak yerine parlak genellemeleri tercih ettiğini, sosyolojinin inceleme nesnesi olarak toplumsalı ele aldığını ifade etmektedir. Durkheim'a göre, toplumsal olgular bireye iki anlamda dışsaldır. Her birey bir toplum içinde dünyaya gelir ve bu toplum da belli bir organizasyon ve yapıya sahiptir, birey böylece topluma karşı ilk dışsallığını yaşar. Bireyin toplumu meydana getiren ilişkiler içinde bir “element” görevi görmesi ve bu ilişkilerin herhangi bir bireyin özel yaratisı olmaması da ikinci dışsallıktır. Toplumsal sistemler, birçok etkileşimin sonucu olarak meydana gelmektedir. Para sistemi, kredi araçları, mesleğin icrası esnasında uygulanan pratikler ve işaret sistemi gibi sistemler bireyin icrasından bağımsız olarak işlemektedir. Buradan yola çıkan Durkheim, bireyden hareket eden hiçbir teorinin-analizin toplumsal olguların özelliklerini başarıyla kavrayamayacağına dair düşünceyi tezinin merkezine yerleştirir (Durkheim'den akt. Giddens, 2016a: 148-150).

Zorlayıcılığı toplumsal olguların en kolay fark edilebilecek ve bireysel psikolojiyle ilişkili olgulardan kolayca ayırt edebileceği *dış göstergesi* olarak aldığı için, fiziksel zorlayıcılığın toplumsal hayatın temeli olduğunu varsaydım. Gerçekte onun içinde asla –tamamen ideal olan- içsel ve derinlere kök salmış bir olgunun maddi ve açık bir ifadesinden başka bir şey görmedik: bu olgu *ahlaki otoritedir* (Durkheim’den akt. Giddens, 2016a: 153).

Giddens’a göre, Durkheim sonraki yazılarında toplumsal olguların kısıtlayıcı özelliğinden ziyade ideallere “olumlu” bağlılıkta rol oynayan sembollerin –kutsal olanın- önemine daha fazla vurgu yapmış, toplumu insan ideallerinin kaynağı ve kabı olarak görmüştür. Durkheim ünlü din tanımında, kutsal şeylerin temelinde birleşmiş inançlar ve pratikler sisteminin kendisine bağlı olanları tek bir ahlaki topluluk içinde birleştirdiğini ileri sürer. Bu yazılarında din, insan toplumun *kendi yaratusı*, özerk gelişiminin ifadesi olarak ele alınır, idealist bir teori olmayıp bir toplumsal olgunun başka bir toplumsal olguyla açıklanabileceği ilkesine dayanır. Bireyler dindışı dünyada –günelik etkinlikleri- bencil çıkarları peşinde koşarken neticede toplumsal dayanışmanın temeli olan ahlaki değerlerden kopma eğiliminde olabilir, dinin pozitif ritüelleri ise bu noktada grup içindeki bireylerin ahlaki bütünlüğünü sağlama işlevi sağlar. Modern dünyanın içinde bulunduğu ahlaki boşluk Durkheim’a göre “birey kültürü” ile aşılabilir. Birey kültürü bencilliği değil acı çeken insana yakınlık hissetme ile toplumsal adalet arzusunun gelişimine dayanır, bireyciliğin gelişimi tersine çevrilemez ve toplumsal değişimin bir sonucu olarak özgürlük ve ahlaki düzen arasındaki ilişkisinin kaynağını meydana getirir. Özgürlük ise tüm kısıtlamalardan kurtulmak değildir zira böyle olması halinde bu durum anomiye yol açacaktır. Bireyin iradesini topluma teslim etmesiyle özgürleşmesinin koşulunun yerine getirileceğini savunan Durkheim’a göre, bu durum özgürleştirici bir bağımlılıktır –ilk dönem anne bebek ilişkisini çağrıştıran-. Giddens’a göre Durkheim, toplumu sosyal ilişkilerin bir organizasyonu olarak görmektedir ve organizasyon yerleşik ilkelere göre düzenlenmeli ve disipline edilmelidir (Durkheim akt. Giddens, 2016a: 177-192).

2.2.3.Weber: Rasyonel Kapitalizm

Giddens *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori* çalışmasında son olarak Weber'i ve onun kuramsal çerçevesini ele almaktadır. Durkheim'in yazılarını şekillendirenin içine doğduğu Fransız düşünce/entellektüel geleneğiyken hiç kuşkusuz Weber'in yazılarında da Alman düşünce geleneğinin izleri görülmektedir. Weber'in erken dönem çalışmalarından olan "Ortaçağ İşletme Organizasyonları Tarihi" doktora tezi(1889) Ortaçağ'da ticari girişimleri düzenleyen hukuki önlemler üzerine teknik bir araştırmadır. Sonraki çalışmalarında ise Roma Hukukunun Ortaçağ ve Avrupa Hukuk Sisteminin gelişimi üzerindeki etkileri, Roma'da toprak kullanma hakkının evrimi ve bu gelişmenin hukuki-siyasal değişimlerle olan ilişkiselliği üzerinedir. Giddens'a göre, Weber temel ilgi odağına kapitalist girişimin doğasını ve Batı Avrupa kapitalizmin özel karakterini almaktadır (Giddens, 2016a: 197-200).

Giddens'a göre Weber, kapitalist "ruh"un kökenlerine doğru yolculuk yapar. 1904-1905 yıllarında yayınladığı *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* adlı çalışmasında ilk olarak açıklayıcı istatistiksel bir olguyla başlayan Weber; iş önderleri, sermaye sahipleri, modern girişimciler ve yüksek teknik ve ticari eğitilmiş personelin ağırlıklı olarak Protestan olduğuna dair bulgular elde etmiştir. Weber, Protestanlığın Kalvinizm kolunda gevşekliğe ve haz almaya karşı katı bir yaklaşımın benimsendiğini ve Protestanlık ve ekonomik rasyonalite arasında bu nedenden ötürür pozitif bir ilişkisellik olduğunu ifade etmektedir. Modern kapitalist ruh; meşru yoldan servet edinme ve bu kazancı kişisel hazzarda kullanmaktan kaçınma çabası, kazanmanın artık maddi ihtiyaçları karşılama amacının bir aracı değil kapitalizmin mutlak yönetici ilkesine dönüşür. Protestanlık inancının buradaki etkisi; bir meslek ve bu mesleğe kendini adanmış olan entelektüel çocuğu ortaya çıkartmak ve bireye gündelik hayattaki ahlaki davranışlarıyla Tanrı'ya karşı görevini yerine getirmenin normatif ilkesini oluşturmaktır (Giddens, 2016a: 204-209). Weber'e göre, Kalvinizmde kapitalizm ruhunu besleyen üç temel ilke mevcuttur: "Tanrı insanlar için değil, aksine insanlar Tanrı için vardır... Tanrı'nın güdülere insanın kavrama gücünün dışındadır... sadece az sayıda insan ebedi lütuf için seçilmiştir" (Weber'den akt. Giddens, 2016a: 210).

Weber'e göre, Batı düşüncesi ve toplumsal yapılanması üzerinde inançtan gelen öğretinin etkisi açık bir şekilde görülür (Weber'den akt. Giddens, 2016a: 212). İnanlardan sürekli olarak disiplinli bir hayat talep eden ve plansız hayata dinsel müdahale ile ahlaki sapmanın sonuçlarından kurtulmayı hedefleyen; fakirliğe hem çalışmayı yüceltmek hem de Tanrı'nın adının lekelenmesi olarak görüldüğü için karşı çıkmak Kalvinizmde birer öğreti olup, Weber tarafından kapitalizmin ruhunu anlama noktasında gerekçe olarak gösterilir. Giddens'a göre, *Protestan Ahlakı*'nda Kalvinist inanç ile kapitalist etkinliğin ekonomik ahlakı arasında "seçici yakınlık" olduğu savunulmaktadır. Böylece kapitalizme özgü bir süreç olan ekonomik hayatın rasyonelleşmesinin irrasyonel olan değer bağılıklarıyla -Kalvinist buyruklar-ilişkiseliliğinin ortaya konulması amaçlanmıştır (Giddens, 2016a: 213-215).

Weber'in yazılarındaki muhteviyatı değerlendiren Giddens sonrasında bu muhteviyatın metodolojik boyutunu ele almaktadır. Giddens'a göre, Weber materyalist ve idealist tarih yorumlarını reddeder. Sosyal bilimlerin inceleme nesnesi zorunlu olarak doğa bilimlerinin inceleme nesnesinden farklı özellikler taşımaktadır -insanda mevcut olan manevi veya ideal olgular gibi-. Fakat bu durum, nesnellikten vazgeçmeyi gerektirmediği gibi nedensel analizin yerine sezginin geçirilmesi anlamına da gelmemektedir. Olgusal ve ahlaki gerçek arasında mantıksal bir uçurum olduğu, olgusal olarak elde edilmiş ampirik bilgiyle bir başkasından ziyade belirli bir etiğin peşinden koşmanın geçerliliğinin gösterilemeyeceği ve nesnellüğün bilimsel yargılar ile değer yargıları arasında bulanıklığı gidermede devreye girmesi ve ideallerin bilimsel olandan kesin olarak ayıklanması gerektiğine dair savunu Weber'in analizin odak noktasını meydana getirmektedir. Bu ayıklanmanın sağlanması ve sosyal bilimcinin değerlerine dair geliştireceği refleksiviteyle sosyal bilimlerde yapılacak olan çalışmaların nesneliliği korunabilecektir (Giddens, 2016a: 217-224).

Giddens'a göre, Weber sosyolojisinin temel kavramlarından olan yorumcu sosyolojide insanın toplumsal eylemlerine ilişkin genel ilke ve kavramları ele almaktadır. Yorumcu sosyolojide empatik -eylemin öznel temeli- anlama esas alınır. Bu gelenekte, insan eyleminin öznel karakterde olmasının nesnel analizi kesinlikle engellemediği bununla birlikte sosyolojinin toplumsal eylemi yorumcu anlamayla

nedensel olarak açıklayan bir bilim olduğu savunulur. Toplum bireylerin edimlerinin sonuçları ve organizasyon biçimlerinden ibarettir. Fakat bu durum toplumsal olguların psikolojik terimlerle –birey odaklı- açıklanabileceği anlamına gelmez. Sosyologlar bireylerin psikolojik doğalarıyla değil, yorumlayıcı sosyal analizle ilgilenir aynı zamanda kurumlar psikolojik yasalardan hareketle veya psikolojik olgularla açıklanamaz. Bu bağlamda Weber’in metinlerinde *gesellschaft* (toplum) teriminden ziyade *vergesellschaftung* (toplumlaşma) terimini kullandığını ifade eden Giddens; bu terimin ilişkiler düzeni anlamını taşıdığını, bu kavramla kast edilenin toplumsal hayatı oluşturan ilişkilerin çoğunun geçici ve sürekli bir oluş-yok oluş süreci barındırdığını ifade etmektedir (Giddens, 2016a: 235-244).

Giddens ve Turner’a göre, tartışmasız bir bilim modeli olan mantıkçı ampirizme karşı *verstehen* geleneğindeki -anlamı anlama- çoğu sosyal bilimci; başkalarının bakış açılarını ve duygularını ‘empatik anlama’ yoluyla incelemeyi ve açıklama getirmeyi amaçlamaktadır. Bu gelenek aynı zamanda, elde edilen bu açıklamaları, ‘işlemsel’ terimler içinde veya sınamaya elverişli betimlerle ortaya koymaktadır. *Verstehen* geleneğinin ortaya çıktığı dönemde aldığı eleştiri ise, başkalarının bilincini sezgisel ve güvenilmez bir kavrayışa bağlı olduğunun düşünülmesinden dolayı salt ‘psikolojik’ bir olgu olarak görülmesidir (Giddens ve Turner, 2013: 8-9). Weber, bu algılayışın egemen olduğu akademik bağlamda yorumsamacı sosyolojinin birey odaklı olmadığını ısrarla vurgulamıştır (Weber, 2012).

Giddens’a göre; Marx, Durkheim ve Weber modern toplumun temel yapısı ve gelişme eğilimi üzerine farklı anlayışlar geliştirmişlerdir. Marx modern toplum analizinde; iş bölümünün genişlemesi yoluyla yabancılaşma biçimlerinin de genişleyeceğini böylece kutuplaşmış bir sınıfsal yapının ortaya çıkacağını, kapitalizmin kaynağının ise üreticilerin üretim araçlarının kontrolünden uzaklaştırılması ve sınıflı bir toplum olan kapitalizmin burjuva ve sınıfın varlığıyla tâbi konumda olan bir mülksüz işçi sınıfını var kılması olarak görmektedir. Durkheim ve Weber’in ise; modern toplumu sınıflı bir toplum olarak kabul etmekle birlikte sınıfsal yapıyı iş bölümündeki artan farklılaşmanın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmemektedirler. Modern toplumu geleneksel toplumdan ayıran şey

bu iki kuramcıya göre; sınıfsal karakterinden ziyade organik dayanışmanın varlığı yani işbirliğine dayalı mesleki ayrışmanın organik uzmanlaşmasıdır. Aynı zamanda iş bölümünde uzmanlaşmanın ahlaki yaptırımı olan bireycilik, modern toplumun gelişimine eşlik eden zorunlu bir unsurken modern toplumsal düzende ortaya çıkan patoloji ise iş bölümünün ahlaki yaptırımın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Devlet ve meslek birliklerinin temel ahlaki dayanaklarının ‘birey kültürü’ olması gerekir. Giddens’a göre; Weber’in öne sürdüğü toplumsal hayatın rasyonelleşme düşüncesi, modern Batı kültürünün ayırt edici özelliği olarak alınmaktadır. İnsanların bürokratik iş bölümü ile yaşadığı parçalanma, davranışın rasyonelleşmenin zorunlu bir sonucudur. Dünyanın büyü bozumu, daha önce araç olan şeyin insan etkinliğinin amacı haline getirilmesi ile rasyonel kapitalizmin ön koşulu olan uzman bir meslek içinde rasyonel kazanç arayışıdır (Giddens, 2016a: 365-368).

Giddens *Ulus-Devlet ve Şiddet*(2018) çalışmasında; Marx ve Weber’in modern toplum analizleri ve bu kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devleti konu edinir. Giddens’a göre, Weber kapitalizmi toplumsal davranışa ya da toplumsal davranışın yönü olarak “ekonomik eylem”e bağlamaktadır. Weber, rasyonelleştirdiği kapitalizmin mevcudiyetini paraya borçlu olduğunu, depolama ve dönüştürmeyi para üzerinden yerine getirdiğini ifade etmektedir. Giddens’a göre paranın önemi bundan çok fazlasıdır, para zaman-uzam büyümesinin ve gücün aracıdır. Kapitalist toplum düzeninde paranın kullanımıyla alışveriş herhangi bir mekana bağlı olmadan yapılmaktadır (Giddens, 2008: 169-170).

Giddens’a göre, modern kapitalizmi önceden var olan iktisadi düzenlerden ayıran bazı farklılıklar vardır. Bunlar, modern kapitalizmin (i) “sabit sermayeli rasyonel kapitalist girişimler”e sahip olması, (ii) özgür ücretli işçi kitlesinin varlığı, (iii) iş organizasyonundaki açıkça belirlenmiş ve koordine edilmiş işler, (iv) bireysel kapitalist teşebbüsleri pazar ekonomisi içerisinde birleştirmek ve son olarak da (v) halkın tamamının isteklerini büyük ölçüde kapitalist üretim aracıyla sağlanmasıdır (Giddens, 2008: 173-175). Weber’e göre, kapitalizmin kökenleri endüstriyalizmin çok öncesine dayanmaktadır. Endüstriyalizm ise kapitalizmin baskıları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Marx’ın kapitalizmin kökenlerini tarihlendirmesi Weber’den farklıdır, “kapitalist çağ” Marx’a göre 16.yy’da başlar ve kapital ile ücretli işçiliğin

bir araya gelmesi buna kaynaklı eder. Giddens ise, kapitalizm teriminin kökenlerini Avrupa tarihinde 400 yıl öncesine kadar götürülebileceğini savunmaktadır. Malların üretimini gerektiren kapitalizm ve metalaştırma süreci, çeşitli nedenlerle önceki toplumlardan çok daha fazla ileride olup, emek gücünün metalaştırılması kapitalizmdeki genel meta üretiminin refakatçisidir. Giddens'a göre, piyasa ilişkileri kapitalist toplumda diğer kurumsal sektörlerden yalıtılmış ayrı bir "ekonomi" ile sağlanmaktadır. Ayrıca tarihte hem bir üretim usulüne sahip hem de bir toplum biçimi olan tek toplumdur. Böylece kapitalist toplum düzeninde ekonomik etkiler diğer tüm toplumsal düzen tiplerinden daha önemli bir dinamizme sahiptir. Giddens'a göre, kapitalizme tarihsel olarak sanayileşme ve ulus-devlet de eşlik etmiştir (Giddens, 2008: 176-183).

Çağdaş kuramlar arasında iki uç ortodoks yaklaşım mevcuttur. Bir tarafta, Durkheim ve Weber'in sosyolojinin asıl tarihini başlattığını ve Marx'ın çalışmalarının tarih öncesine ait olduğunu savunanlar, diğer tarafta ise sonraki kuşaktan gelen toplum felsefecilerinin Marx'a karşı burjuva tepkisi geliştirdiğini ve bu tepkinin göz ardı edilebileceklerini savunanlar. Giddens'a göre, bu iki uç yaklaşım da yanıltıcı olup, üç kuramcı da önceki toplum biçimlerinin karşısına modern "kapitalizm"i koymuş ve onun karakteristik özelliklerini betimleme gayreti içinde olmuşlardır. Aynı zamanda modern toplumun sorunsallarını anlama noktasında değerlerini korumaktadırlar. Giddens, çalışmanın başında söylemiş olduğu üzere; klasik kuramcıları uğraştıran sorunlara dönmenin bir geri adım olmadığını aksine sosyal teorideki mevcut ikiliklerin kökenlerini anlama noktasında anlamlı olduğunu çalışmasının sonunda gerekçeleriyle tekrar desteklemiştir (Giddens, 2016a: 371-376).

Giddens, sosyal teorinin revizyon ihtiyacına *Kapitalizm ve Modern Teori* çalışmasında ve bu problem alanına değinmiş fakat bu noktada herhangi bir öneride bulunmamıştır. Klasik kuramcılar ve bu kuramcıları ilgilendiren problem üzerindeki yolculuğu aslında çağdaş sosyolojinin içinde bulunduğu kutuplaşmanın yanıltıcı olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Giddens, bütüncül bir epistemoloji ve yeni bir yöntem önerisini de 1976 yılında yayınladığı bir sonraki çalışması olan *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*'na saklamıştır.

2.3.Giddens'in Metot ve Yöntem Tartışmaları

Giddens yeni bir sosyal teori girişimini *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*'nda üç noktada bir araya getirir: ilk olarak sosyal teorinin 20.yüzyıldaki kuramsallaşması ve uzmanlaşması ile sosyal bilimlerin sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi şeklinde ayrışmasını eleştirir – Giddens'in eğitim hayatı boyunca başta sosyoloji, psikoloji ve ekonomi olmak üzere birçok disiplinden eğitimi almış olması bütüncül bir yaklaşımı benimsemesini sağlamıştır-. İkinci olarak yapmaya çalıştığı; modern-gelişmiş toplumların oluşumu hakkında 19.yüzyıl toplum felsefelerini ele almak ve eleştiriye tabi tutmaktır. Son olarak; inceleme nesnesi olarak insanın toplumsal etkinliğini ve özneler-arasılığını ayrıntılı analiz etmek ve yeniden formüle etme girişimidir. Şimdiye değin sosyal teorideki faillik ve eylem anlayışlarını masaya yatıran Giddens, eylem anlayışını insan aktörlerin refleksif olarak organize ettikleri rasyonelleştirilmiş davranışlar olarak belirler ve refleksif süreci mümkün kılan bir pratik araç olarak da dilin önemi üzerinde durur (Binay, 2014: 121).

Sosyal teorinin tarihsel gelişimine baktığımızda birçok farklı düşünce okulunun olduğunu görürüz. Yorumlayıcı gelenek içerisinde değerlendirebileceğimiz gelenekler, eylemin yorumlanmasına dair dil ve anlam problemlerini ele almaktadır. Schutz'un varoluşsal fenomenolojisi, etnometodoloji ve Winch'in post-Wittgensteinci felsefesi Giddens'in yorumlayıcı paradigma içerisinde ele aldığı düşünce gelenekleridir. Bu gelenekler kökenlerini 18.yüzyıl Almanya'sından, *geisteswissenschaften* (hermeneutik felsefe) düşünürselliğinden alır. Eylemin yorumlanması olarak ele alabileceğimiz bu geleneklerin Weber üzerinde de derin etkileri mevcuttur (Giddens, 2016b: 41-42).

Giddens'a göre, fenomenolojik gelenek yakın tarihlerde İngilizce konuşan yazarların ilgi alanına girmiştir. Husserl ve Weber yaklaşık aynı dönemde bu konuya ilişkin yazılarını yayınlamış, bu iki yazardan aldığı temaları geliştiren Schutz da Parsons'la aynı dönemde düşünümsel üretimde bulunmuştur. Giddens'a göre, bu gelenek kendi içinde büyük çeşitlilik sergilemektedir. Husserl'in bu gelenek içindeki temel amacı, empirik bilgiye üstün bir felsefi şema oluşturmak ve niyetsellik/yönelimselliğin içsel bir özne ve nesne ilişkisi olduğunu ve dünyevi varoluşun fenomenolojik olarak inşa edilebileceğini göstermektir. Schutz ise bu

geleneğin içerisinde “bir şey görüldüğünden farklıdır” düşüncesini savunmuştur. Eylem yaşanan bir deneyim olup, bireyin amacını ve tasarısını gerçekleştirilmesinden sonra artık bir uğrağa(episode) dönüşmektedir. Süregiden eylem akışı içerisinde bu uğraklar birbirine bağlanır. Bununla birlikte aktörler bilgi stoklarıyla hareket eder ve bu bilgi stokları faydacı bir karaktere sahiptir. Aktörler başka bir ikaza kadar uygun olduğunu düşündüğü bilgi stoklarına başvurarak eylemlerini icra eder, bu bilgi stokları belirsizlik durumlarında başvuru keskin doğrular bütünü oluşturur ve şartlara göre değişebilme özelliğine sahiptirler (Schutz’tan akt. Giddens, 2016b: 42-49).

Giddens, fenomenolojik sosyolojinin sosyal olguyu ele alma noktasında yeterli olup olmadığını değerlendirmiş ve bu geleneğin barındırdığı bazı problemler ve eksikler nedeniyle yeterli olmadığına kanaat getirmiştir. Fenomenolojik geleneğin eksik ve sıkıntılı olduğu noktalar; doğa dünyası ve toplumsal gerçekliğe dair olgusalın nasıl inşa edileceği ve bireyi aşan yapılar olarak toplumsal bütünlükleri içeren ve onların temelini oluşturan yani daha somut dünya düzeninde kendini gösteren özneler-arasılığın belirlenmesidir (Giddens, 2016b: 52-53).

Fenomenolojik geleneğin ardından etnometodolojik geleneğini ele alan Giddens; özellikle II. Dünya Savaşından sonra kıta Avrupa’sında fenomenolojik geleneğin yükselişinin kesintiye uğradığını bununla birlikte yine aynı dönemde gelişen “gündelik dil felsefesi” anlayışının da aynı kaderi paylaştığını ve etnometodolojinin bu iki felsefi gelenekten faydalanarak ortaya çıktığını savunur. Giddens, etnometodolojinin ölü iki geleneği diriltme gayreti taşımasının yanında özgün ve üretken bir yaklaşım olduğunu savunur. Bu geleneğin güçlü olduğu noktalar pozitivistin aksine aktörlerin doğal tutumlarını küçümsemez ve göz ardı edilemez olarak ele almasıdır. Eylem açıklanabileceği ölçüde rasyonel olarak ele alınabilmekte ve bunun için herhangi bir modele ihtiyaç duyulmamaktadır. Hem uzmanların hem de sokaktaki insanların şeye dair getirdikleri açıklamalar bağlama-gönderimli özellikler barındırdığı kabul edilmektedir. Uzmanların tanımlamada kullandıkları ifadelerinde, bilimsel topluluk üyelerinin faaliyetlerinin tanımı, sloganları, görev ve amaçları, meşrulaştırmaları ve araştırma kurulları olarak duyurdukları tüm ifadeler bağlama-gönderimlidir. Zamansal ve fiziksel konumla

birlikte sözlerin zımni kurallar bütünü içindeki konumu, etnometodologlarca bağlam olarak tanımlanmaktadır. Giddens'a göre, etnometodolojide eylem ve anlamın bağlamsal özelliklerinin ortaya çıkardığı bir takım problemler mevcut olup benzeri problemler Winch'in post Wittgensteinci felsefesinde de yer almaktadır (Giddens, 2016b: 53-65).

Winch'a göre; insanların davranışlarındaki gözlenebilecek düzenlilikler, doğa dünyasındaki düzenliliklerle ilişkili terimlerle açıklanamaz, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerinin yöntemleri arasında köklü farklılıkların vardır ve anlamlı davranışın zorunlu olarak kurala bağlı davranış olduğuna ilişkin kabulün ise tartışmaya açıktır. Toplumsal davranış araştırması, zorunlu olarak gözlenen eylemleri anlamayı gerektirir. Gözlemci ise bunu ancak gözlenen eyleme ilişkin özel kuralları dikkate alarak başarabilir. Zade pratikleri üzerine araştırma yapan bir gözlemci Batılı bilim anlayışıyla hareket ederek bu pratikleri yorumlayamaz bundan mütevellit belirli bir oyunun kuralları başka bir oyunun alanında geçerli olamaz ve eylemlerin niyetler, gerekçeler ve güdüler ekseninde açıklanması gerekmektedir (Winch'ten akt. Giddens, 2016b: 66-73).

Yorumcu düşünce okullarının sosyal teori için önemine vurgu yapan Giddens, Schutz ve Husserl'den geç dönem Wittgenstein'a kadar devam eden varoluşsal fenomenolojik geleneğin kendini anlamının öznenin kamusal olarak ulaşılabilir dilsel formları edinmesiyle mümkün olduğunu ve dolayısıyla sosyal teori için dilin öneminin vurgulandığının değerlendirmesini yapmaktadır. Beraberinde Garfinkel tarafından da kısmen devam eden bu gelenek, gündelik yaşam pratiklerimizin araştırılması yoluyla yorumdan bağımsız hiçbir betimlemenin mümkün olmadığını savunur. Bu düşünce okulları Giddens tarafından dört temel özellikte ortaklaştırılır. İlk olarak, sağduyusal düşüncenin toplumsal-kültürel dünyayla dolayımlandığında özel deneyim biçimi olarak görülmesi gerektiği kabulüdür. İkinci olarak, analiz edilen veya açıklanan davranış karşısında sosyal araştırmacının da sokaktaki insanlara benzer türden kaynaklara sahip olduğu; üçüncü olarak sokaktaki bireylerin içinde yaşadıkları dünyayı anlamlandırmak için büyük ölçüde sorgulanmadan veya zimnen benimsenen pratik yönelimli bilgi stokları ile hareket etmesi ve son olarak da

sosyal bilimcilerin kullandıkları kavramların sokaktaki insanların kullandıkları kavramlara bağlı ve ilişkili kabul edilmesidir (Giddens, 2016b: 73-75).

2.4.Giddens'in Faillik ve Eylem Anlayışı

Birey ile toplum ya da yapı ile eylem arasındaki düalizm sosyal bilimlerin uzun soluklu bir tartışma konusu olup; Durkheim, Levi-Strauss ve Althusser çizgisindeki düşünürler yapının eylemden ve eylemi icra eden aktörlerden önce geldiğini savunurken, Schutz ve Garfinkel çizgisindeki diğer kutup ise sosyal dünyanın ne yaptığını bilen sağduyulu aktörlerden oluştuğunu ve dolayısıyla da eylemin yapıdan önce geldiğini savunmaktadır. Nesnellik-öznellik veya gerekircilik-iradecilik gibi kökeni antik çağlara götürülebilecek bu düalizm, modern sosyal teoride birbirinden ayrı iki sosyolojiyi doğurmuştur. Yapıyı sosyal analizin merkezine alan kutup ve bu kutbun ontolojik arka planını toplumsal ve bireysel refah ve mutluluk için dışsal sınırlamaların gerekliliği –toplumsal düzen adına- oluşturmaktadır. Eyleme vurgu yapan kutbun ontolojik arka planını ise eylemi gerçekleştiren failin dışsal sınırlamalardan kurtulmasıyla potansiyelini kullanma imkanına kavuşacağı düşüncesi oluşturur. Birey, yorumcu sosyoloji geleneğinde kültür aptalı değil aksine dünya hakkında bilgisi olan, amaçlı, ne yaptığını bilen ve açıklama getirebilen bir aktör konumundadır (Yıldırım, 1999: 25). Yorumsamacı gelenek her ne kadar faile dikkat atfedilmesini savunmuş ise de pozitivistimin faili ihmal etmesi ve sosyal analizin dışında tutması gibi yorumsamacı gelenek de yapıyı ihmal etmiştir. Bu bağlamda Giddens'in yorumsamacı geleneğe getirdiği eleştiriler ve eylem-fail anlayışı düalizmi aşma noktasında önem arz etmektedir.

Giddens hemen hemen bütün çalışmalarında fail/eyleyen ve özne/aktör tanımlaması yapmaktadır. *Modernite ve Bireysel-Kimlik* çalışmasında “bir insan olmak gerçekte her zaman, şu veya bu betimleme altında, hem ne yaptığını hem de onu niçin yaptığını bilmektir” diyerek irade sahibi ve eylemi reflektif olarak gözetebilen fail tanımlaması yapmaktadır (Giddens, 2014a: 53). Giddens, faile yönelik tanımlamalarıyla başta Parsons işlevselciliği olmak üzere yapı odaklı makro kuramların fail yaklaşımından uzaktır.

Yorumsamacı geleneğin toplumsal yapı, kurumsal gelişme ve değişme sorunlarını ihmal ettiğini savunan Giddens; eylem ve faillik kavramlarının yeniden formüle edilmesini ve eylem kavramı ile niyet-amaç kavramları arasındaki ilişkiselliğin ortaya konulmasını bununla birlikte edim tiplerinin tespitinin yapılması ile gerekçeler ve güdülerin faillik açısından önemini açığa çıkartılması gerektiğini savunmaktadır. Aktörler, gündelik hayatta failliği, ahlaki sorumluluk ve ahlaki meşruluk denkliliğinde ele almakta ve buna uygun hareket etmektedir. Bundan mütevellit eylem analizinde referans olarak *eyleyen benin* olması gerekmektedir (Giddens, 2016b: 95-98). Giddens tarafından eyleme/faillığe çizilen çerçeve ve tanımlamaya baktığımızda;

Eylem veya failliği *somut varlıkların dünyada süregiden olayların gidişatına fiali veya tasarlanmış sebepli [amaçlı] müdahaleleri* olarak tanımlayacağım. Faillik fikri doğrudan *praxis* kavramıyla bağlantılıdır ve “düzenli edim tipleri” ile süregiden ‘pratik etkinlikler’ dizisi olarak *insani pratikleri* kastediyorum. ‘Faillik’ kavramı açısından (1) kişinin “başka türlü davranabilmesi” ve (2) bireyden bağımsız olarak süregiden olayların akışı içinde şekillenmiş dünyanın önceden-belirlenmiş bir geleceğe dayanmaması analitik olarak önemlidir (Giddens, 2016b: 99).

Giddens’in eylem ve faillik tanımlanması dikkate alındığında göze çarpan iki önemli husus fark edilecektir: İlk olarak pozitivistimin düştüğü hatadan sıyrıldığı ve failin başka türlü davranabilme gücüne yaptığı vurgudur. İkinci olarak ise yorumsamacıların aksine yapıyı dikkate alması ve şekillenmiş ve önceden belirlenmiş olarak ele almasıdır.

Faillik tanımlamasıyla birlikte niyet ve amaç kavramını yeniden tanımlayan Giddens bu iki kavramı aynı anlamda kullanmayı tercih etmektedir. Amacı faillikten ayıran Giddens; aktörlerin yapmaya niyetlendikleri şeyleri fail konumunda olmadan da gerçekleştirebileceklerini ve niyetli edimlerin ise aktörlerin gerçekte niyetlenmedikleri sonuçları doğurabileceğini söylemektedir. Giddens’a göre, toplumda icra edilen edim teşhisleri ile ve doğa dünyasındaki icraatlar birbirinden farklıdır. Doğa dünyası ‘anamlı’ olarak teşekkül etmez; doğaya dair üretilen anlamlar insanlar tarafından gündelik hayatın akışı içinde, doğayı anlama ve

açıklama çabasının sonucunda üretilir. Toplumsal hayatın kendisini ise fail deneyimleri ve bu deneyimleri organize etmek için kullanılan anlam çerçeveleri oluşturur. Sosyal bilimlerdeki kavramsal şemalar, hem sokaktaki bireylerin toplumsal hayatı icra ederken anlam çerçevelerine nüfuz etmeyi ve kavramayı hem de teknik kavramsal şemalarla yeni anlam çerçeveleri içinde yeniden inşa etmeyi sağlamaktadır bundan dolayı bu şemalar *çifte hermeneutik* özelliğine sahiptir. Giddens'a göre, bu özellik sosyal bilimleri doğa bilimlerinden tamamen farklı kılacak niteliktedir (Giddens, 2016b: 102-104).

Sosyal teorinin metodolojik boyutunda eylemin rasyonalizasyonu Giddens'in kendi teorisini oluştururken önem atfettiği konulardandır. Giddens'a göre, fail tarafından amaçlı davranışta belirli olan bir veya bir dizi sonuç üretmek için *uygulanabilir türden* 'bilgiler'in kullanılması gerekmektedir ve aktörler bunu yaparken normalde doğruluğunu sorgulamadıkları sıradan bir beceri ile kendi etkinliklerini sürekli gözetlemektedir. Amaçlı davranışın rasyonalizasyon süreci; ilk olarak kişinin farklı türden amaçlı edimleri/projeleri/tasarıları arasındaki bağlantıyı, ikinci olarak ise bunun sonucunda belirli sonuçlara ulaşmak için bir 'araç' olarak kullanılan bilgileri nasıl temellendirildiğini araştırmaktır. Gereke ve faillik arasındaki ilişki Giddens tarafından kavramsal bir ilişki olarak belirlenir; *fail nedenselliğinin* değişmez ilişkiler içeren 'yasalar'dan ziyade – pozitivist yasaların aksine- neden sonuç arasında *gerekli bağlantıyı* ve nedensel sonuç fikrini gerektirmektedir. Davranışın rasyonalizasyonu, fail tarafından gündelik hayatın süregiden *praxisi* sırasında amaçlarının gerçekleştirilme koşullarıyla bağlantı içinde nedensel olarak temellendirilmesidir. Bu temellendirme bireyin hem kendi amaçları, *kendisi hakkındaki bilgisi* hem de *toplumsal ve maddi dünya hakkındaki bilgisini* içermektedir (Giddens, 2016b: 106-111).

Giddens'in eylem kuramının bir sonraki durağını anlam ve iletişimsel niyet arasındaki ilişki oluşturur. Bireyler iletişimsel edimlerinde amaç ya da amaçlarını bir başka bireye aktarma, ikna etme veya etkileme girişiminde bulunurlar. İnsanlar arası bu etkileşim durumlarında 'sağduyusal anlayışlar' Giddens'in *karşılıklı bilgi* adını verdiği kavramına göndermede bulunur. Sağduyusal anlayışlar veya karşılıklı bilgi iki unsuru gerektirmektedir; bunlardan ilki ehliyetli bir aktörün kendisi ve diğerleri

hakkında bilmesi beklenen şeyleri, ikincisi ise ehliyetli aktörün konum ve konuşmanın yönelik olduğu kişi veya kişiler hakkında bilmesi gerekenlerdir. Bu bilme hali, çoğu zaman gündelik yaşamda ‘uygun’ tepkilerin neler olduğu konusunda doğrulukları sorgulanmayan uzlaşımlarla sağlanır ve çoğunlukla bilinçli olarak yapmayı gerektirmez, dolayısıyla da aktörler kendi aralarında *uzlaşımsal sembollerden* yararlanarak iletişim kurmaktadır (Giddens, 2016b: 113-118).

Metot üzerine yazdığı ilk önemli çalışması olan *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları* Giddens’in aynı zamanda faillik ve eylem anlayışını da ortaya koymaktadır. *Toplumun Kuruluşu ve Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori* çalışmalarında Giddens, eylem teorisini olgunlaştırmaya başlamıştır.

Giddens yorumsamacı geleneklerle birlikte sosyolojide daha önce egemen olan –sosyal bilimlerin doğa bilimlerini model alabileceğini savunan anlayışlar-okullardan önemli bir kopuşun gerçekleştiğini savunur. Giddens *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori* çalışmasında, etnometolojinin ortaya koymuş olduğu ve sosyal teori için önemli olan beş temaya dikkat çekmektedir. *İlk tema*, insan *eylemi* ya da *faillik* kavramının önemidir. Aslında Giddens’in kendi deyimiyle her ne kadar tuhaf kaçacaksa da simgesel etkileşimciliğin kısmen hariç tutulmasıyla birlikte etnometodoloji geleneği bir eylem kavramından yoksundur. Gerekçe olarak ise, Garfinkel’i etkilemiş olan Parsons’ın eylem teorisi gösterilir. Parsons, kendi teorik çerçevesi içerisinde eylem ve faillığe yönelik bir perspektif yerleştirememiş ve failin iradesini değerlerin kişilikte içselleştirilmesiyle eşdeğer kılmıştır. Parsons’ın eylem teorisinde, aktör bırakın kendi kaderine kısmen de olsa hükmedebilen bilgi sahibi bir fail olmak, Goffman’ın ifade ettiği üzere “kültürün budalası” olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın Giddens toplumun, aktörlerin ustalık gerektiren bir yaratımı olduğu tezini öne sürmektedir. *İkinci tema* düşünümsellik temasıdır. Giddens’a göre, eylem kavramı ayrılmaz bir biçimde aktörlerin kendi üzerine düşünme ve eylemlerini rasyonel olarak denetleme ile bağlantı içindedir. Fakat Giddens’a göre, Parsonsçı işlevsellik dâhil sosyolojinin ortodoks anlayışlarında düşünümsellik bir “başbelası” muamelesi görmekteyken, İngilizce konuşulan dünyada faillığe ve düşünümselliğe merkezi bir yer veren tek okul simgesel etkileşimciliktir. G. H. Mead’ın toplumsal felsefesi “ben” ve “biz” arasındaki ilişki

ve kişilik gelişimi üzerine kurulmakta fakat “ben” toplumsal olarak belirlenmiş benliğe göre gölgede kalmaktadır. Bu durum ise eylem teorisine düşünümselliği katma imkanının önünü keserken, sosyolojik düşüncenin ana akımı içinde kolayca asimile olmasına sebep olmaktadır. *Üçüncü tema* dil temasıdır ve bu tema eksiklikleriyle birlikte simgesel etkileşimcilik içinde vurgulanmaktadır. Giddens’a göre, sosyolojik araştırmacılar olağan dili teknik bir üst dil lehine ihmal etmektedir. Bunun aksine Giddens, olağan dilin toplumsal hayatı oluşturan aktörler tarafından anlamlı biçimde organize etmesini sağlayan araç olduğunu ve bir yaşam biçimini incelemenin o yaşam biçimindeki gündelik konuşma tarzını kavramaktan geçtiğini savunmaktadır. Eylemin zamansal ve bağlamsal olarak bir yere oturtulmasını *dördüncü tema*dir. Toplumsal evrim düşüncesiyle ortodoks teorilerin analizlerinde zamansallık etkisi dikkate alınırken etnometodolojide ise etkileşimin zamanda bir yere oturtulması merkezi önemdedir. *Beşinci tema* ise, zımni ya da “sorgusuz sualsiz kabul edilen” kavrayışlardır. Giddens’a göre, “sessizlikler” söylenen sözler kadar etkileşimin aktif bir bileşimi ve aynı zamanda sözcelerin “anlamlandırılması”nı sağlayan karşılıklı bilginin, sağduyu bilgisinin zorunlu arka planıdır (Giddens, 2017: 243-246).

Giddens teorisini olgunlaştırdığı *Toplumun Kuruluşu*’nda eylem kuramını tekrar ele alır. Bu çalışmada, insan eyleyenler tarafından ortaya konulan pratiklerin altında bilgililiklerinin düşünümsel bir biçim aldığı, düşünümselliğin hem kendi kendinin bilincinde olma hem de toplumsal yaşamın süregiden akışının gözetilmesi olarak anlaşılması gerektiği, insan olmanın ise hem eylemleri için gerekçe sahibi olmak hem de bu gerekçeler sorulduğu takdirde usavurmaya dayalı olarak açıklayabilmeyi kapsadığı ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak, insan eyleyen amaçlı davranan bir eyleyen olduğu düşüncesini taşımaktadır. Düşünümselliğin, bir durumdan ziyade zaman-uzam boyunca devam eden bir süreç olarak ve eyleyenlerin yeterliliklerinde doğuştan olduğu kabul edilen ussallaştırmaya bağlı ele alınmaktadır. (Giddens, 1999: 43). Ruhsal yapılanması psikoz olan bir eyleyenin kendi düşünümselliği içerisinde dış gerçeklikten tamamen farklı olarak yarattığı iç gerçekliğin bu açıklama repertuarı içerisinde nereye konumlandırılacağı ise soru işareti olarak kalmaktadır.

Giddens'a göre; eylem, edimlerin bir birleşimi değildir. Edimler, içinde yaşanılan deneyimin *duréesinde*, usavurmaya dayalı yer alma momenti yoluyla biçimlendirilir ve eylem bedenden, bedeni çevreleyen dünya ile aracılık ilişkisinden ve benliğin bütünlüğünden bağımsız ele alınamaz. Giddens burada tekrar Schutz'a gider ve bilgi stoklarının ya da kendi deyişiyle ortak bilginin eylem içindeki konum alışına vurgu yapar. Ortak bilginin büyük bir bölümü, yapanların bilinci içinde doğrudan erişilebilir olmayıp, çoğunlukla pratik nitelikte ve usavurmaya dayalı bilinç ile pratik bilinç arasındaki çizgili dalgalanmaları göstermektedir. Pratik bilinç, Freud'un bilinçdışı kavramsallaştırmasındaki indirgemeci yaklaşımla ele alınmaz. Bilinçdışı kavramı ile yapılan indirgemecilik; kurumların temellerini bilinçdışında ararken özerk toplumsal güçlere yeterince geniş bir alan bırakmaz bunun yanında, toplumsal eylemin ne kadarının bilinçdışındaki karanlık güçler tarafından yönetildiğini gösterirken eyleyenin kendi eylemi üzerindeki düşüncüsel denetim düzeyini yeterince ortaya koyulmamasındadır (Giddens, 1999: 44-45).

Giddens'a göre, gündelik hayatın "içinde yer alabilme"yle ilişkili çoğu unsur "pratik bilinç" düzeyinde meydana gelmektedir. Eylemin refleksif gözetiminin tamamlayıcı parçası olan pratik bilinç, bilinçsiz olmaktan ziyade bilinç-dışındadır. Bununla birlikte bütün kültürlerde insan etkinliğinin "büyük bir kısmına ait bir özellik olan *varlıksal güvenlik* duygularının bilişsel ve duygusal" dayanağı olma özelliğindedir (Giddens, 2014a: 54).

Eyleyenin tabakalaşma modeli ile eylem kuramının çerçevesini son dönem çalışmalarında ortaya koyan Giddens, aslında eylem anında birçok değişkenin süreç esnasında orada olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bu tabakalaşma; eylemin düşüncüsel gözetimi, eylemin ussallaştırılması, eylemin güdülenmesi, eylemin koşulları ve eylemin istenmedik sonuçlarından meydana gelmektedir. Eylemin düşüncüsel gözetimi, hem bireyin hem de diğerlerinin davranışlarını kapsayıp günlük eylemin süregelen bir özelliğidir. Bu gözetleme aynı zamanda eylemin icra edildiği durumun toplumsal ve fiziksel yanlarını da kapsamaktadır. Eylemin ussallaştırılmasında eylemin temellerine ilişkin sürekli devam ettirilen kuramsal anlayış hakimdir, burada ifade edilmek istenen şey aslında genel olarak eylemi yapandan sorulduğu takdirde yaptıklarının büyük bir kısmını açıklamasına dair

beklentidir ve böylece yapanın yeterliliği ölçülür. Eylemin güdülenmesini düşünsel gözetim ve ussallaştırmadan ayıran Giddens, gerekçeleri eylemin temeli olarak belirlerken güdülerini ise eylemi uyaran istekler olarak ilişkilendirir. Güdülenme eylemin sürekliliğine doğrudan bağlanmayıp görece olağandışı durumlarda kendini göstermekte ve davranışların gerçekleştirileceği tasarımlar ve izlenceleri sağlamaktadır. Bilinçdışı güdülenme insan davranışının önemli bir parçasını oluşturduğu başta Freud olmak üzere birçok psikanalist kuramcı tarafından ortaya konulmuştur. Giddens'in yapılaşma kuramı için bilinçdışı güdülenme ve pratik bilinç temel teşkil etmektedir. Toplumbilim gelenekleri içerisinde yapısalcılık pratik bilinci neredeyse hiç ele almazken etnometodoloji ve görüngübilim ise ayrıntılı ve açıklayıcı bir şekilde ele almaktadır (Giddens, 1999: 45-47).

Usavurmaya dayalı bilinç(sözel bilinç) ile pratik bilinç arasında net ayrımlardan ziyade söylenebilir ve yalın biçimde yapılanlar arasında ayrım vardır. Giddens'a göre, bilinçdışı - baskı çerçevesinde kümelenmiş engeller- ile usavurmaya dayalı bilinç arasında engeller ardır. Freud'un id-ego-süper ego üçlüsü yerine -pratik bilinç çözümlemesine uyum sağlamadığı gerekçesi ile- Giddens, bilinçdışı güdüler-pratik bilinç-usavurmaya dayalı bilinç ayrımını önermektedir. Süper ego terimini hantal bulan Giddens bunun yerine "ahlaki vicdan" terimini kullanmayı önerir. Günlük yaşamımız istendik bir eylem akışı olarak gerçekleşir fakat edimler bazen istenmedik sonuçlar doğurabilir, bu da aslında yapmayı istemediğimiz ve ortaya çıkmasını düşünmediğimiz ama yine de yaptığımız birçok şeyin yaratıcısı olduğumuzu göstermektedir. Giddens bu noktada toplum bilimleri açısından istendik davranışların istenmedik sonuçları üzerinde durmanın öneminden bahseder. Sonuçları üzerinden bir etkinliği ele aldığımızda; anlamlı, anlamlı olmayan, tek bir açıdan anlamlı olan ya da birçok açıdan anlamlı sonuçlar ortaya çıkabilir; neyin anlamlı olduğu ise ele alınan konu ve geliştirilen kurama bağımlı bir karakter izlemektedir. Merton'a göre, incelenen pratiğin yeniden üretiminde istenmedik sonuç ya da sonuçların keşfi ile istenmedik sonuçların aslında us dışı olmadıkları görülebilecektir (Giddens, 1999: 47-53). Merton ile istenmedik sonuçların önemi üzerine mutabakat kuran Giddens, uzam-zaman bağlamında yinelenen etkinliklerin "uzaktaki" uzam-zaman ile eyleyenlerin istemedikleri ve düzenli hale gelen sonuçlar

doğurabileceğini ifade etmektedir. İstenmedik sonuçlar, eyleyenler ya da katılımcılar tarafından, uzam-zaman boyunca düşüngüsel olarak yürütülen düzenlileşmiş davranışın bir yan ürünü olarak düzenli bir biçimde dağılım göstermektedirler (Giddens, 1999: 54-56).

Temel güven ve benlik arasındaki ilişki Giddens'in fail/eylem kuramında üzerinde durduğu bir diğer önemli konudur. Giddens'a göre, bireyin temel güven duygusu zaman ve mekanın kişiler-arası organizasyonu ile esaslı bir ilişki içindedir. Yaşamın ilk dönemlerinden itibaren bireyler, –Giddens burada düşüncelerini Winnicott'un gelişim kuramı üzerinden temellendirir- alışkanlıklar ve rutinlerin devamlılığı mevziliğinde, toplumsal hayat 'içinde yer alabilmek' için kaygılarının yarattığı tehditler karşısında bedeninin ve sözlerinin kontrolüne sürekli dikkat etmek zorundadır. Bireyler kendilerinin oluşturdukları *koruyucu koza* ile pratik düzeyde bedensel ve psikolojik bütünlüklerini tehdit edebilecek muhtemel olayları Giddens'a göre paranteze almaktadır (Giddens, 2014a: 57-59). Nesnenin devamlılığını pratik bilinci ile öğrenmiş bir bebek, bakım verenin somut yokluğunda o kişinin biraz sonra geleceğini bilerek yokluğun yarattığı tehdit duygusunu paranteze almaktadır.

Giddens'in eylem kuramını etkili kılan önemli hususlardan biri de analizi kapsamında güce yer vermesidir. Yorumsamacı gelenek her ne kadar failin önemine vurgu yapmış olsa da toplumda var olan güç, çatışma gibi olguları görmezden gelmiştir. Giddens faal aktörden bahsederken; başka türlü davranabilen, dünyaya müdahale edebilen ya da müdahaleden kaçınabilen kişiyi gösterir. Bu gösterme ise güç olgusu ile tartışmasız olarak ilişkilidir. Yapısal toplumbilim kuramları, bireyi bir seçeneği olmayan, direnç göstermeden ve mekanik baskılar tarafından güdülenen ve toplumsal kısıtlamaların tıpkı doğa dünyasında işlediği gibi birey üzerinde işlediği düşüncesini taşımaktadır. Giddens bu düşünce geleneklerine karşın, eylemin ve icracısı olan aktörün dönüştürücü potansiyeli anlamında gücü, güce sahip olmayı mantıksal olarak içerdiğini savunmaktadır. Mevcut güç tanımları özne-nesne düalizmini inançlı bir şekilde yansıtırken –Parsons ve Foucault gibi kuramcılar gücü toplumun/topluluğun bir özelliği olarak ele almaktadır- “güç” Giddens'la beraber yeni bir tanımlamayla karşımıza çıkar; bu da niyet ya da istenç ile istenilen ve niyetlenen sonuçlara erişme yeteneğidir. Kaynaklar yoluyla toplumun bağımlı

olanları, egemen olanların etkinliklerini etkileyebilir ve bu anlamda nesnelci toplum bilimlerin varsaydığı gibi “boyun eğen bedenler”den çok daha fazlası olabilme potansiyelini barındırırlar (Giddens, 1999: 56-58).

Giddens, sosyal teorideki yapı-eylem düalizmini aşma girişiminde ilk olarak klasik kuramcılara ve onların ele aldığı problemlerine yönelmiştir. Bir adım sonrası, yeni bir yöntem ve eylem anlayışını geliştirmektir. Yapı, sistem ve yapılaşma kuramı ile de sosyal olguya dair yaklaşımına son çerçevesini kazandırır.

2.5. Zaman, Yapı ve Sistem

“Yapı” kavramı, işlevselcilik ve yapısalcilik geleneklerinde sosyal analizin merkezine alınmakta ve inceleme nesnesi kılınmaktadır. Sosyal bilimlerde ilk olarak yapı işlevle bağlantılı olarak ele alınmış ve biyoloji temelli analogik şemalarda kullanılmıştır. Bu iki geleneğin yapıyı ele almalarında temel iki ortaklık göze çarpar; bunlar eşzamanlı/artzamanlı veya statik/dinamik ayrımı ile yapılarla birlikte sistemlerle ilgilenmedir. Giddens’a göre, sosyal teoride yapı ve sistem kavramları birbiri içinde kaybolma eğilimindedir. Giddens ise yapı ve sistem ayrımını zaman kavramı üzerinden yapmaktadır. Zaman kavramı, Anglo-Sakson gelenekte toplumun dondurulması ya da şipşak resminin çekilmesi olarak sosyal analizde kullanılmaktadır. Bu kullanıma toplumun analogi yoluyla bedeninin anatomisine benzetilmesi kaynaklık etmektedir¹². Giddens’a göre, aktörler ve gruplar arasındaki etkileşimin zaman içinde kalıplaşması ve bu etkileşimin zamanda süreklilik kazanması karşımıza “toplumsal yapı” olarak çıkmaktadır (Giddens, 2005: 200-203).

Yapı kavramını işlevselcilikteki -kısıtlayıcı olarak yapı- anlamından ziyade Levi-Strauss’a yakın anlamda kullanan Giddens, bu kullanım biçiminin de bazı kusurları barındırdığını savunur: Bu kusurlar (i) gözlemci tarafından oluşturulan yapı modelinin somut gerçeklikle ilişkisiz olması, (ii) yapılaşma olarak yapı kavramının olmayışı bununla birlikte bilinçsiz zihinsel işlemlere ağırlık verilmesi ile beraber sözel ve pratik bilince yer verilmemesi, (iii) yapılaşmanın, çıkarımlar sonrası elementler ve karşıtlıklar setleri arasındaki ilişkiler olarak ele alınması ve bundan dolayı yaşanan belirsizlikler, (iv) kendiliğinden bizatihi “dönüşüm kuralları” diye bir

¹² Toplum, Spencer tarafından analogi yoluyla “beden”e benzetilmiştir. Kurulan bu analogide doğabilimsel bir toplum anlayışı kurma düşüncesinin yattığı söylenebilir.

şeyin varlığı -Giddens'a göre bütün toplumsal kurallar dönüştürücüdür- ve son olarak ise (v) yapının, zaman-mekan boyutunda sadece anlar/uğraklar olarak mevcut olduğuna dair kabullerdir (Giddens, 2005: 203-205). Giddens'ın "yapı" tanımlamasına baktığımızda;

... 'yapı' kavramı 'yapısal özellikler'i veya daha kesin bir ifadeyle 'yapılaştırıcı özellikler'i, yani sosyal sistemlerde zaman ve mekan 'ilişkisi'ni sağlayan yapılaştırıcı özellikleri anlatır. Bu özellikler ... sosyal sistemlerin yeniden-üretiminde daima yer alan kurallar ve kaynaklar olarak düşünülebilir. Yapılar, paradigmatik¹³ düzeyde, sadece somutlaştıkları anlarda, sosyal sistemlerin inşa edilme anlarında geçici olarak 'mevcudiyet kazanan', orada-olmayan (absent) bir farklılık seti olarak var olurlar (Giddens, 2005: 205-206).

Yapısal analizde sosyal sistemler, yapı ve yapılaşma arasındaki ilişkisellik Giddens'ın önemle üzerinde durduğu bir husustur. Anglo-Amerikan sosyolojide, sahip olduğu 'görünür kalıp' anlamına denk gelen 'toplumsal yapı' terimi Giddens terminolojisinde sistem kavramı olarak kullanılmaktadır. Fakat Giddens toplumsal yeniden-üretimdeki süreklilikleri ile sosyal sistemlerin hem mekanda hem de zamanda kalıplaştıkları şartıyla yani 'yapılaşmış bütünlük' olarak bu kullanımı kabul etmektedir. Yapılar "sosyal sistemlerin inşa-edilme anları dışında zamanda-mekanda yer almazlar" ve yapıların analizleri ise ne kadar derinlere uzandıkları, düzenledikleri pratiklerin tarihsel süresi ve bu pratiklerin farklı etkileşim biçimlerine yayılmaları yani mekânsal olarak genişliği dikkate alınarak yapılabilir (Giddens, 2005: 206). Giddens ilk dönem yazılarından itibaren yapı analizinde 'işlev' kavramını tamamen terk etmeyi önermektedir. İşlevselciliğin kökenine, Durkheim'e gittiğimizde işlevin zamansal ardışıklıktan bağımsız ele alınmaya çalışıldığını görürüz. Ancak yapı zamandan bağımsız olarak betimlenebilirken Giddens'a göre yapının işleyişi zamandan bağımsız olarak ele alınamaz. Bununla birlikte işlevselcilik ve yapısalcılığın yapı analizindeki başarısızlığın nedeni toplumsal hayatın üretiminde ve yeniden-üretiminde etkin öznenin *praxisini* göz ardı etmeleridir. Tam da bu noktada Giddens, yapılaşma ve yapı arasındaki bağlantıların tespiti ile yeniden-üretimi

¹³ Giddens, yapılaşma kuramında süreklilik-üretme, unsurların fiili düzeni anlamında paradigmatik düzey ve zaman ve mekanda kalıplaşma anlamında sentagmatik düzey ayrımını kullanır (Giddens, 2005: 2003).

açıklamayı hedeflemektedir. Yapılaşma analizi ile hedeflenen, aktif öznenin *praxisi* sayesinde yapı tiplerinin süreklilikleri ve çözümlerini yönlendiren koşulları belirlemektir. Burada Giddens yapı analiziyle hem eylem felsefesinin düştüğü hatadan –sadece üretim problemini ele almaları ve yapısal analiz göz ardı etmeleri- hem de yapısalcılar ve işlevselcilerin düştüğü hatadan – yeniden-üretimi aktif öznelerin pratikleri ile başarılı bir süreç olarak ele almak yerine mekanik bir süreç olarak ele alan- kaçınmayı hedeflemektedir (Giddens, 2016: 148-149).

Sosyolojik analizde yapı ve yapılaşmayı ele alırken pozitivist sosyolojinin düştüğü şeyleştirme hatasına düşmemek, Giddens’in önemle altını çizdiği bir husustur. Burada ilk olarak şeyleştirme ve nesneleştirme farkını ayırt etmek gerekiyor. Giddens’a göre, bireyler yapıların bilişsel olarak kendi pratikleri/ürünleri sonucunda mevcudiyet kazandıklarını ve dolayısıyla da yapılar üzerinde kontrol sağlayabileceklerini kavrayabilmeleri ile şeyleştirme hatası son bulabilir. Rasyonalist bir sosyal eleştiriyile, toplumsal hayatın koşullarının farkında olmak bizlere fiilen onları kontrol etme gücünü getirecektir. (Giddens, 2016: 152-153).

2.6.Sosyal Sistem

Sosyal sistemler, toplumsal etkileşim sistemleri olup bireylerin durumsal etkinliklerini gerektirmektedir. Durumsal etkinlikler zamanın akışı içinde ve mekanda sentagmatik olarak varlıklarını sürdürmektedir. Sosyal sistemlerin yapılaşması Giddens’a göre; kurallar ve kaynaklar sayesinde, niyetlenilmemiş sonuçların da etkisiyle üretilmektedir (Giddens, 2005: 207).

Giddens’ın yapı, sistem ve yapılaşma şekli (Giddens, 2005: 208);

YAPI	Sosyal sistemlerin yapılaşmış özellikleri olarak organize olmuş kurallar ve kaynaklar. Yapı sadece ‘yapısal özellikler’ olarak mevcuttur.
SİSTEM	Düzenli pratikler olarak organize olmuş, aktörler veya kolektiviteler arasındaki yeniden-üretilmiş ilişkiler
YAPILAŞMA	Yapıların süreklilik veya dönüşümünü ve bu yüzden sistemlerin yeniden-üretimini düzenleyen koşullar

Durkheim geleneğinden gelen işlevselci ve yapısalcı birçok ekol yapıyı sadece kısıtlayıcı olarak ele almaktadır. Giddens'in tanımlamasıyla yapı, bireyler ve kolektiviteler arasında kalıplaşmış ve bununla birlikte zaman ve mekanda yeniden üretilen bir sosyal olgu olma özelliği taşır. Şayet yapıyı sadece insan eylemine 'dışsal' bir şey olarak alırsak bu yapıyı ya eylemden bağımsız bir tür özerk form ya da 'toplumsal nedenlerle' eylemi belirleyen bir şey olarak görülme tehlikesine sebebiyet verecektir. Bu kullanım bizi hem şeyleştirme hatasına götürecek hem de 'şey' olarak ele alınan yapının sanki toplumsal bir fenomen değil de doğa dünyasına ait bir fenomen olarak ele almamıza neden olacaktır. Giddens bu hataya düşmemek için bizlere çoğu sosyoloğun 'yapı' olarak kullandığı kavramın içeriğini 'sistem' terimiyle kullanmayı önerir; sistem, bireyler ve kolektiviteler arasındaki ilişkilerin kalıplaşması olarak tanımlar ve sosyal sistemler ilişkilerin yeniden-üretilmesinde mevcudiyet kazanır. Giddens tarafından kısıtlayıcı olarak ele alınan şeyleştirilmiş 'yapı' kavramı yerine zamanın akışı içerisinde üretilen ve yeniden-üretilen ilişkilerin içerdiği toplumsal sistemler önerilmektedir. Yapısalcı-dilbiliminde savunulduğu üzere, bir cümle kurulduğunda orada-olmayan bir bütünlük sayesinde üretilir ve yine bu bütünlük sayesinde dinleyen kişi tarafından anlaşılır. Orada-olanlar(konuşulan sözcükler) ve orada-olmayanlar(bir dilin bilinmesini sağlayan gramer, sorgulanmadan ve konuşulmadan bilinen kurallar ve kaynaklar) arasında an/bütünlük ilişkisi bir yapısal sistem örneğidir. An/bütünlük içerisinde mevcudiyet kazanan ve 'soyut bir varoluş'a sahip yapı, kurallar ve kaynaklar sayesinde işlerliğini sürdürmekte, kurallar ve kaynaklar ise yapıya hem kısıtlayıcı hem de mümkün kılıcı bir nitelik sağlamaktadır. Bir yandan düşüncüyü sınırlayan dil aynı zamanda içerisinde birçok kavramın yeniden-üretilmesine imkan alanı tanır (Giddens, 2005: 505-507). Bu durum bize yapının hem mümkün kılıcı hem de kısıtlayıcı olduğunu göstermektedir.

Sosyal teoride ve felsefede 'kural' kavramına ve onun kullanımlarına baktığımızda; Giddens, Kant'ın kuralları kurucu ve düzenleyici olarak kategorize ettiğini, Wittegeinstein'in de bir kuralı bilmenin o kurala uygun olarak hareket etmek anlamında inşa edildiğini söylemektedir. Oyuncuların pratikleri kurallar sayesinde üretilir ve yeniden-üretilir. Giddens burada önemli bir noktaya değinmektedir: Oyuna

ilişkin ilgili kuralı bilmek onun nasıl formüle edildiğini bilmekle özdeşleştirilmemelidir. Pratik bilincimiz sayesinde oyunda nasıl yer alacağımızı bilebiliriz fakat bu bilme halini sözelleştirebileceğimiz anlamına gelmez. Anadili İngilizce olan bir çocuk, formüle edebilsin ya da edemesin dili konuşurken-pratik ederken kullanım kurallarını bilmektedir. Pratik bilinç, pratiklerin icrasında yer alan kurallar ve kuralların metodolojik yorumları iç içedir; Garfinkel ‘durumsal hususlar’ olarak tanımladığı –‘vesaire’- gibi kullanımlarla, kuralların pratiklerin icra edildiği anlarda somutlaştığını ifade eder (Giddens, 2005: 208-211). Kurallar kadar kaynaklar da hem sistemlerin yapısal özelliklerini anlamamızda hem de güç teorisinin sosyal teori açısından önemini ortaya koymakta önemlidir.

Güç olgusunun sosyal teorideki yaygın kullanımına baktığımızda, toplumsal hayatın anlamlı ve normatif karakteri yanında ikincil önemde ele alındığını -Parsons’ın işlevselciliğinde- ya da göz ardı edildiğini -fenomenoloji ve Winch’in Wittegeinsteinci toplumsal düşünce gelenekleri- görürüz. Gücün merkezi öneme alındığı Marx gibi karşı kutupta ise güç, sınıfsal çıkarla ilişkilendirilir ve sınıfsal toplum düzeninin ortadan kalkmasıyla güç ilişkilerinin de ortadan kalkacağı savunulur. Giddens’a göre, sosyal teori ve siyaset teorisinde iki temel güç perspektifi vardır. Bunlar, aktörün istediği şeylere diğerlerinin direncine rağmen ulaşabilme kapasitesi ve kollektiviteye ait bir özellik olarak güçtür. Güce dair bu iki perspektif birbirinden soyutlanamaz ve aralarında yapının ikiliği bağlamında ilişki kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda kaynaklar; “egemenlik yapılarını içeren, taraflarca etkileşim sırasında kullanılan ve yapının ikiliğiyle yeniden-üretilen güç ‘temeller’i veya ‘araçları’ olarak” tanımlanabilir (Giddens, 2005: 211-212).

Giddens, yapının özelliklerini altı kategoride tanımlamaktadır. Bu özellikler, (i) kısıtlayıcı ve mümkün kılıcı olarak yapı, (ii) bellek izleri, üretildiği anda fiili bir gerçeklik kazanan soyut bir oluşum-süreç olarak yapı, (iii) an/bütünlük ilişkisi, orada-olmayan bütünlük olarak yapı, (iv) yapısal özellikler olarak, sosyal sistemlerin zamanda-mekanda yeniden üretilmesi, (v) üretici kurallar ve kaynaklar olarak yapı ve son olarak (vi) dönüşüm/dolayım ilişkileri olarak yapı kategorizasyonlarıdır (Giddens, 2001: 56).

2.7.Yapının Özellikleri

2.7.1.Kısıtlayıcı ve Mükün Kılıcı Olarak Yapı

Giddens yapılaşma kuramında Durkheim ve diğerlerinin yapı ve kısıtlayıcılık arasında kurdukları doğrudan ilişkiyi eleştirmekte ve yapı/güç ve eylem arasında, yapının hem olanak sağlayıcı hem de kısıtlayıcı olduğunu savunmaktadır. Yapılaşma kuramında yapı kurallar ve kaynaklar olarak tanımlandığından dolayı yapının salt kısıtlayıcı olduğu kabul edilmez. Giddens bu konuda Carlstein'in kendisini yapının kısıtlayıcı özelliklerine yeterince yer vermediği ve olanak verici özellikleri ile dengelemediği noktasındaki eleştirilerine karşılık olarak hiçbir zaman yapının kısıtlayıcı yönünü en aza indirgememiş olduğunu ve "yapı"nın biricik tanımlayıcı özelliği olarak kısıtlayıcılığın kabul edilemeyeceğini savunur. Yapılaşma kuramında da savunulduğu üzere yapı, toplum dizgelerinin zaman-uzam içene yerleşmiş olan ve yeniden üretilen pratiklerin özelliğidir. Yine Giddens'in vermiş olduğu ana dili öğrenme örneğinde bu durum anlaşılabilir: Dünyaya gelmiş hiç kimse ana dilini seçemez ve bu dilin içine doğar, dil düşünce ve dolayısıyla da eylemi çerçevesi içine alır, kuralları gereği kısıtlar bundan dolayı da dili öğrenme süreci bilişselliğe ve etkinliğe belirli sınırlar çizer ve nihayetinde kısıtlar. Fakat bununla birlikte bu dili öğrenmek yine aynı bireyin bilişsel ve pratik yeteneklerini genişletir. Durkheim'in yapıyı ele alış biçimi Giddens'in da savunduğu üzere bireyin etkinliklerine dışsal olup, yaşamından önce var olmakta ve onların yaşamalarını aşmakta ve sonuç olarak eyleyenlerden uzakta yer almaktadır. Yapılaşma kuramında ise, toplum dizgeleri bireylerin eylemi olmadan var olamaz ancak bireylerin toplum dizgelerini yaratması gibi bir düşünce de kabul edilmez. Yaşamın *duréesında* eyleyenlerin *praxisisi* ile önceden yapılmış olan toplum dizgeleri yeniden üretilir ve dönüştürülür (Giddens, 1999: 227-229). Burada verilecek en iyi örneklerden biri hukuk sistemidir kuşkusuz, modern hukuk caza hukuku ile başlamış fakat sonrasında yerini telafi edici hukuka bırakmıştır. Bu bağlamda bir yapı örneği olarak ele alacağımız hukuk, üretim ve yeniden-üretim sürecinde dönüşüme uğramıştır.

Toplumsal olguların "nesnel" olma özelliğinin Giddens tarafından kabul edildiği aşikardır. Bu olguların yaşam pratiği içerisinde her bireyin karşısına çıktığı, davranışlarının kapsamını daralttığı ve kısıtladığı kabul edilmektedir. Bununla

birlikte Durkheim'in toplumsal olguları tanımlarken kullandığı “dışsallık” ve “kısıt” kavramları, doğacı bir toplum bilimi inşa etme düşüncesinin bir ürünüdür. Durkheim'a göre, toplumsal normlar-kısıtlar kendilerini ona direnmeye çalışıldığı anda duyururlar. Norm dışı her eylem girişimi ya eylemi norma uydurma ya da onarılamazsa da cezalandırma ile karşılık bulur. Giddens buradaki güç atfından yola çıkarak, gücün yalnızca bir kısıt olmadığını, eyleyenlerin eylemin istedik sonuçlarını yaratabilme yeteneklerinin kökeninde de var olduğunu, dolayısıyla da eyleme olanak kıldığını savunmaktadır. Toplumsal dizgelerin yapısal özellikleri Giddens'a göre bir odanın dört duvarı gibidir; kaçamayacağı fakat içinde özgürce hareket edebileceği bir alan (Giddens, 1999: 231-233). Yapılaşma kuramında savunulan “eylem özgürlüğü”nden kasıt, yapı tarafından inşa edilen dört duvar arasında –hem somut hem de soyut anlamda- eyleyicilerini eylemin istedik sonuçlarını yaratabilmelerinin bil-kuvve mümkün olduğudur.

2.7.2. Bellek İzleri Olarak Yapı

Giddens'a göre, yapının her daim mücessem olduğu düşüncesi kabul edilmez. Yapı insan eylemlerinde somutlaştığı anlarda mevcut olan ve bu anlar dışında ise bellek izleri olarak var olma özelliğindedir. Bilgi stokları ile yapıyı bellek izleri olarak zihinselliğimizde veya habitusumuzda taşıyız ve bütün bilgi stoklarımız aslında edindiğimiz kültürdür. Bilgi stokları eylemlerimizi yönlendirir, güdüler, günlük hayatın akışını ve dünyayı anlamamızı, açıklamamızı sağlar bununla birlikte pratik ve duruma uygulanabilir, toplumdaki diğer bireylerle ortaklaşan değerler olma özelliğinde, normları/kuralları içeren, bireysel ve kolektif belleklerdeki mevcut bilgiler bütünüdür (Giddens, 2005: 2016, 5016).

Giddens yapıyı, şeylerin nasıl yapılacağı konusunda bellek izleri olarak mevcut bilgiler ve daima bu bilgilere başvurarak düzenlenen sosyal pratiklerin üretimini sağlayan güçler/imkanlar olarak ele alır. Zamanda ve mekanda mevcut olmayan yapı, konuşma, yazma vb. praxis anları dışında mevcut olmayıp, insan beyninde bellek izleri biçiminde var olmaktadır. Fiili varoluşa sahip olan yapılar sadece sosyal sitemlerin inşa edilme anlarında ‘geçici olarak’ mevcudiyet kazanır (Tatlıcan, 2005: 63-64). Bunu şu şekilde tanımlamak mümkündür; bellek izleri

olarak yapı bil-fiil olarak her zaman insan zihninde olma özelliği taşıırken, sosyal sistemlerin inşa edilme anlarında bil-kuvve mevcudiyet kazanmaktadır.

Anlamın inşası, ahlakilik ve güç etkileşimin üretimiyle bağlantılı üç temel bileşen olma özelliği taşımaktadır. Bu üç temel bileşimin üretilme biçimleri yapının yeniden-üretilme tarzları olarak ele alınabileceğini ifade eden Giddens, yapının ikiliği fikrinin burada önem arz ettiğini ve yapının etkileşimlerin gerçekleşmesinin hem bir koşulu hem de sonucu olduğunu savunur. Etkileşimin anlamlı bir ilişki olarak üretimi “bilgi stokları” ya da “karşılıklı bilgi”nin kullanılması ile tarafların birbirini anlaması ve eylemleri yorumlamakla mümkün hale gelir (Giddens, 2016: 189). Layder’a göre, Giddens’in kullandığı anlamda yapı etkinliğe ‘işsel’ olup insanların eyledikleri durumlar dışında somut bir var oluş sergilemezler. Reel bir mevcudiyete sahip olmayan yapı, inşa edilme anlarında kurallar ve kaynaklardan yararlanarak, etkinlikler aracılığıyla, somutlaştıkları ‘an’da var olur ve bunun dışında bellek izleri olarak insan zihinselliğinde yer almaktadır (Layder’den akt. Tatlıcan, 2005: 66).

2.7.3.An/Bütünlük İlişkisi Olarak Yapı

Yapıya yönelik işlevselci parça/bütün anlayışına karşı Giddens, yapısalci dilbilime yakın fakat farklı bir terminoloji ile yapıyı an/bütünlük ilişkisi üzerinden tanımlar. Yapının ikiliği temelinde yapı, kurallar ve kaynaklardan yararlanılarak etkileşim anlarındaki toplumsal yeniden-üretimle an’da mevcudiyet kazanır. Bundan mütevellit işlevselci teoride savunulanan aksine sosyal sistemler bireyler ve toplum arasındaki parça-bütün ilişkisi ile tanımlanamaz –beden analogisini hatırlayacak olursak- . Sosyal sistemlerin farklılaşması, zaman-mekanda orada-bulunanlar/bulunmayanlar diyalektikidir. Dil örneği üzerinden gidecek olursak gramere uygun biçimde kurulan bir cümle(orada-bulunan) bir bütünlük olarak dili meydana getiren sentaks kuralları(orada bulunmayan) ile mümkündür ve bu şekilde an bütünlüğe bağlanmaktadır (Giddens, 2005: 214).

Yapısalci dilbilim geleneğinde anlam ve dil arasındaki ilişkiye Derrida üzerinden baktığımızda Giddens’in bu ekolden etkilendiğini görürüz. Anlamlandırmanın sadece bir iz’le, anlamlandırma zincirinde meydana gelen bir

farklılık anıyla işlendiğini savunan Derrida, anlamlandırmadaki farkın orada-bulunma/bulunmama karşıtlığıyla açıklamaktadır (Derrida'dan akt. Giddens, 2005: 163). Anlamın bağlamsal olarak düzenlenmesi ve yetkin dil kullanıcısının sözdizimi ve semantik kuralları bilmesi ile toplumsal etkinlik bağlamlarında 'yer alma' ile ilgili uzlaşılara, bellek izlerine sahip olması, yapının an/bütünlük özelliğini kavramamızda önemlidir (Giddens, 2005: 486).

Mevcut somut eylem düzeyinde 'an' ve soyut yapı/yapısal özellikler düzeyinde 'bütünlük' arasındaki bağlantıyı açacak olursak; somut olarak praxis edilen şeyin gerçekleşmesi, nesne veya varlık olarak mevcut olmayan şeyleri – bilgiler ve kurallar- gerektirir. 'Bilgi stokları' olmadan sosyal davranışlar ya da bir dilin bilgisi ve kuralları olmadan dilsel edimler gerçekleştirilemez, bu durum orada-bulunanlar/bulanmayanlar arasındaki diyalektiktir. Somut eylemler ve bu eylemlerin soyut bilgisi arasındaki bu ilişki, şimdiki insanlar ile geçmişteki insanlar arasında da mevcuttur. Zaman-mekanda dağılmış, gündelik olarak 'tekrarlanan' ve her tekrarlanmada yeniden-üretilen eylem ve etkileşim bağlamları sosyal olanı ve bilinci yapılaştıran unsurlardır (Giddens, 2005: 208-209).

2.7.4.Yapısal Özellikler Olarak Yapılar

İşlevselciler sosyal sistemlerin yapılar olduğu düşüncesini savunmalarına karşın Giddens, sosyal sistemlerin yapısal özellikleri olduğu düşüncesini ortaya koyar. Giddens'a göre; yapı, sistem ve yapılaşma ayrımı yapılmalıdır. 'Yapı', "sosyal sistemlerin yapılaşmış özellikleri olarak organize olmuş kurallar ve kaynaklar" olup; "sadece 'yapısal özellikler' olarak mevcut"tur (Giddens, 2005: 208). Yapı kavramının yapılaşma kuramı içerisinde teknik ve daha genel anlamdaki kullanımına baktığımızda ise; "Yapı, kurallar ve kaynaklar diye anlaşıldığında, toplum dizgelerinin yeniden üretimlerine yinelenir biçimde içerilmektedir ve bütünüyle yapılaşma kuramına temeldir. Daha gevşek biçimde kullanıldığında, yapıdan toplumların kurumlaşmış özelliklerine(yapısal özelliklere) gönderme yapıyor diye söz edilebilir" (Giddens, 1999: 346). "Yapı", yapısal ilkeler –toplumsal bütünlüklerin örgütlenme ilkeleri- , yapılar –toplum düzenlerinin kurumsal eklemlenmesinde içirilen kural ve kaynak kümeleri- ve yapısal özelliklerin –toplum

düzenlerinin, zaman ve uzama yayılan kurumlaşmış özellikleri- her birinde içerilen genel bir kategoridir (Giddens, 1999: 246-247).

Yapısal özellikler -Giddens'in 'yapılaştırıcı özellikler'i- ; sosyal sistemlere 'zamansal-mekansal sağlamlık kazandıran' özelliklerdir. Farklı zaman ve mekan aralıklarında yer alan benzer toplumsal pratikler, yapısal özellikler tarafından görünür kılınır ve bu pratiklere 'sistemli' bir biçim kazandırılır. İş bölümünü bu bağlamda değerlendirdiğimizde farklı coğrafyalardaki farklı pratikleri birbirine bağladığını görürüz, ileri teknolojinin Batı'da, bu teknolojiye kaynaklık eden hammaddenin ise Üçüncü Dünya ülkelerinden temin edilmesi ile iş bölümü kurumsal bir özellik kazanır ve bir sisteme dönüşür. Bununla birlikte yapısal özellikler aktörlerin düzenlilikleri üretmek için ihtiyaç duyduğu koşulları belirler ve düzenliliklerin yeniden-üretimi de bizleri yapılaştırma kuramına götürür. Giddens'a göre, tüm toplum tiplerine uygulanabilecek bir kurumlar sınıflamasının imkanı ancak bireylerin etkileşimlerinde evrensel düzeyde yer alan yapısal özelliklerin analizinden elde edilebilir (Tatlıcan, 2005: 74).

Yapı kavramı "toplum dizgelerinde zaman-uzamın birbirine "bağlanmasına" izin veren yapılaşmış, birbirine ayırt edilebilir derecede benzer olan toplumsal pratiklerin değişen zaman ve uzam dilimlerinde var olmasını olanaklı kılan ve bunlara "dizgeli" biçimini veren özelliklere göndermede bulunur" (Giddens, 1999: 59-60). Yapısal özellikler ise; yapının zaman-uzam boyunca pratiklerin örneklenmesi içinde bilgili eyleyenlerin davranışını yönlendiren bellek izleridir. Bununla birlikte toplumsal bütünlüklerin yeniden üretimindeki en köklü yapısal özellikler yapısal ilkelerdir (Giddens, 1999: 60).

Yapı kavramı yapılaşma teorisi içerisinde geniş ölçekli ele alınmaktadır. "Yapı" ve "yapılar" ayırımına giden Giddens, yapıları sosyal sistemlerin kurumsal eklemlenişinde yer alan kural-kaynak setleri olarak anlamlandırma/egemenlik/meşrulaştırma olarak tanımlar (Tatlıcan, 2005: 73).

2.7.5.Kurallar ve Kaynaklar Olarak Yapı

“Yapı” terimini ortodoks kullanımından –değişmez ve mekanik anlamdaki yapı- kurtarma ereğiyle başlayan Giddens, özellikle yapılaşma kuramında yapı kavramının üzerinde durmaktadır. “Toplumsal etkinliğin üretim ve yeniden üretiminde yer alan kural ve kaynakların, aynı zamanda dizgesel yeniden üretimin araçları” olduğu düşüncesi Giddens’ın yapılaşma kuramının temel önermeleri arasındadır (Giddens, 1999: 62).

Giddens’a göre, kurallar toplumsal etkinlik bağlamında çeşitlilik gösterir. Kuralın en yaygın olduğu yer ise hiç kuşkusuz bireylerin alışkanlıkları ve rutinleridir. Bir kamu çalışanının bürokratik işleyiş içerisinde uyması gereken temel kural çoğu yerde belli bir mesaiye uygun hareket etmesidir. Sabah sekizde mesaisine başlayan bir kamu çalışanı beşte o gününün mesaisini doldurmuş olur ve o gün için kendisinden beklenileni karşılar. Bu kural o birey için artık günlük işleyişinin bir rutinidir. Bu bağlamda; bireylerin rutinlerinin ve alışkanlıklarının toplumsal yaşam ve bu yaşamın düzenlenmesinde önemlidir (Giddens, 1999: 62-63). Aynı zamanda kurallar pratikler için hem düzenleyici hem de kurucu bir işlevdedir. Bu özelliği de bir kamu çalışanı üzerinden açıklayacak olursak şayet, kamu çalışının bir üst amirle ya da hizmet sunduğu kişiyle nasıl bir ilişki geliştireceği belli usul ve esaslarla belirlenmiştir, bu usul ve esaslar birer kural olup, bireyin eylemlerini kurar ve düzenler. Kurallar, toplum yaşamında toplumsal pratikleri gerçekleştirmek ve yeniden üretmek için uygulanan teknikler veya gerçekleştirilebilir işlemler olma özelliğindedir (Giddens, 1999: 64).

Bireyler pratiklerini düzenleyen gün içerisindeki sayısız kuralları her ne kadar sözel olarak dile getirmeseler de bunları pratik bilinçleri sayesinde bilirler ve bu da insan eyleyenini niteleyen “bilgiliğin” temelidir. Giddens’a göre, toplumsal eyleyenler bilgi açısından büyük ölçüde bilgilidir, gündelik toplumsal karşılaşmaların üretiminde ve yeniden üretiminde hareket etmelerini sağlayan bu bilgiler çoğu zaman kuramsal olmayıp pratik niteliktedir (Giddens, 1999: 65). Bu bağlamda, yapılar kendilerini dışardan dayatan ‘şey’lerden ziyade bilgili aktörlerce pratik bilinçlerinde sahip oldukları bilgiler olarak ele alınabilir.

Toplumsal kurallar içerisinde yasalara ayrıca vurgu yapan Giddens bunların kuşkusuz olarak modern toplumlarda kendilerini biçimsel olarak ödül ve ceza ile sıkça dayattığının altını çizer. Aynı zamanda yasalar kendilerini bazen biçimsel olmayan yollardan da dayatmaktadır (Giddens, 1999: 66). Garfinkel'in "güven deneyleri" bu durumu Bu deneylere baktığımızda deneycilerden "gerçekleştirilmelerini istediği sapma gösteren tepkiler ya da edimler, iletilenin anlaşılabilirliğini azaltarak 'deneklerdeki' varlıksal güvenlik duygusunu rahatsız" ettiği görülmektedir. Günlük etkileşimin yapılaşmasında, buyruklar ve buyrukların izlenmesi-uygulanmasındaki kolaylıklar, yapının kısıtlayıcı olma özelliğinin bir göstergesidir (Garfinkel'den akt. Giddens, 1999: 67).

Güç ilişkileri üzerinden kaynaklar, Giddens tarafından ikiye ayrılır: 'Otorite' ile kişiler üzerinde hakimiyet kurabilme imkanı ve 'tahsis' ile de nesne ve maddi olgular üzerinde kurulan hakimiyet. Sınıf ilişkileri üzerinden toplumsal olguyu ele alan Marksizm; tahsis kaynakları(mülkiyet) üzerinden bir egemenlik açıklaması yapar, otorite kaynağı ile yeterince ilgilenmez ve gücü tahsisin bir türevi olarak alır. Giddens Marksizmi bu noktada otoritenin doğası problemiyle yüzleşmede başarısız bulur (Giddens, 2005: 252). Kaynaklar, Giddens tarafından "güc"ün kendisi olarak ele alınmaz. Kaynaklar egemenlik yapılarını içeren, etkileşim esnasında eyleyenlerce kullanılan ve yapının ikiliğiyle yeniden-üretilen gücün araçları ve temelleridir (Giddens, 2005: 212).

Yapının ikiliğinde 'otorite' ile 'iktidar' kavramları arasında kurulan ilişkisellik, kaynakları açıklamada yardımcı olmaktadır. Giddens'a göre, 'iktidar'ı belli sonuçlara ulaşmak için her türden kaynağın kullanılmasıdır. Toplumsal eyleyenler pratiklerinde sonuca ulaşmak için belli 'araçlar'a başvurur, bu da olayların süregiden akışına yapılan bir müdahaleyi oluşturur ve bu durum insan eyleminin maddi varoluş içerisindeki dönüştürücü kapasitesidir (Giddens, 2017: 223).

Kaynaklar; hem egemenliğin mevcudiyetini gösterir hem de güç uygulamakta kullanılır bununla birlikte sosyal sistemlerin yapısal unsurlardır. Kaynaklar, güç kullanımında ve egemenlik yapılarının yeniden-üretilmelerinde birer araç görevi görürler. Bu ise, sosyal hayatın akışı içinde kaynakların bireylerdeki dönüştürme kapasitesinin varlığına göndermede bulunur. İlişkisel bir kavram olan güç, sadece

egemenlik yapılarının ortaya çıkardığı dönüştürme kapasitesinin devreye girmesiyle işler ve aktörlerin istediği sonuçlara ulaşması, diğerlerinin davranışlarına bağlıdır. İki yönlü olan güç ilişkileri özerklik ve bağımlılık ilişkilerini içerir. Giddens, en özerk bireyin bile bir ölçüde diğerine bağımlı olduğunu ve en bağımlı aktörün ise ilişki içerisinde özerkliğini kısmen de olsa koruduğunu söyleyerek bunu ifade etmektedir. Kaynak olarak otorite ve tahsis, ilişkisel karşılaşma anlarında yaptırım olarak zorlama ve iknaya karşılaşır buradan yola çıkarsak eğer güç ve çatışma arasında sık ve olumsal bir ilişkiden bahsedebilir (Giddens, 2005: 241-244).

2.7.6.Dönüşüm/Dolayım İlişkileri Olarak Yapı

“Yapı” kavramını açıklama adına ele alacağımız son özellik yapının dönüşüm ve dolayım ilişkisidir. Giddens, anlamlandırma, egemenlik ve meşrulaştırma yapılarını dolayım ve sosyal sistemlerin zamansal ve mekânsal inşasında bu yapıların sağladıkları dönüşümler ile bir düzen kazandıklarını ifade eder. Çağdaş toplumlarla birlikte iletişim, taşımacılık ve para, zamansal-alansal uzaklaşmayı, farklı zamansal ve mekânsal alanlara yayılmayı sağlamıştır. İlişkilerin farklı yer ve zamanlara taşınması yani dolayımlanması, ilişkilerin belirli yapısal ilkeler temelinde düzenlilik kazanmasını sağlamış ve yapıları oluşturmuştur. Bu dolayımın ise dönüştürme kapasitesi olarak güç’le ilişkiseldir. Eylemi yapmak kadar ondan kaçınmayı da ifade eden ‘dönüştürme kapasitesi’, belirli amaçlara/hedeflere ulaşabilmek için araçları oluşturabilmek ve kaynakları harekete geçirebilmekle mümkündür (Giddens 2005: 256-257). Bireysel yapının dönüştürme yeteneği olan dönüşüm ve sosyal sistemlerde etkileşimin zaman ve uzamda mümkün kılınmasını sağlayan yollar olarak dolayım, Giddens terminolojisinde Marxist ‘emek’ kavramının yerine geçer (Esgin, 2008: 296-297). Toplumsal pratikler, bilgi sahibi eyleyenler tarafından gerçekleştirirken, içinde buldukları koşullar tarafından etkilenir ve bu koşulları dönüştürürler. Giddens’in *praxis* kavramı ile eylemlerin dönüştürme kapasitesine vurgu yaptığı söylenebilir.

2.8.Yapılaşma Teorisi

Giddens’in yapılaşma teorisi *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*’nda sosyal bilimlerde bir eylem teorisi olmadığı teziyle vücut bulmaya başlar. Hermeneutik

veya yorumcu sosyoloji anlayışları ile işlevselcilik ve yapısalılık Giddens tarafından eleştirel bir değerlendirilmeye tabi tutulur. Bu eleştirilerde İngiliz ve Amerikan filozoflarının geliştirdikleri eylem felsefesinde sosyal teorinin temel problemleri olan kurumsal analiz, güç ve sosyal değişme konularıyla fazla ilgilenmedikleri açığa çıkartılır. İşlevselcilik ve ortodoks Marksizm’de ise toplumsal olguya determinist açıdan bakılmakta, aktör ve eylem göz ardı edilmektedir. Giddens geliştirdiği özne teorisi ile insani edim/faillikle ilgili uygun bir anlayışı öncelikle bir eyleyen özne teorisiyle ilişkilendirir ve sonrasında eylemi davranışın zamanda ve mekanda sürekli akışı olarak tanımlar. Bilinçdışı, pratik bilinç ve sözel bilinç temellinde şekillenen bilinç, yapılaşma teorisinde kişiliğin tabakalaşma modeli olarak belirlenir. Yapılaşmanın temel tezi olan eylem ve yapının karşılıklı bağımlılığı tüm toplumsal etkileşimlere içkin olan zaman-mekan ilişkisinin kavranması gerektiği teziyle anlaşılabilir (Giddens, 2005: 122-123).

“Yapı” başta işlevselciler olmak üzere toplum çözümlemecilerin ezici çoğunluğu tarafından toplumsal ilişki ve görüngülerin “kalıplaşması” olarak tanımlanır. Bu düşünce, sosyolojik ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren kendisini doğa bilimlerine eklemleme refleksi ile toplumu organizmanın iskeletine ya da binanın iskeletine benzete gelmiştir. Aynı zamanda bu “yapı” düşüncesi “kısıtlılık” ilkesi ile öznenin özgür istenci üzerine konmuş veya insan eylemine “dışsal”laştırılmıştır. Giddens’a göre ise; toplumsal ilişkilerin çözümlenmesinde dizimsel boyut ve paradigmatik boyutun birlikte ele alınması gerekir. Toplumsal ilişkilerin yerleşik pratiklerinin yeniden üretimiyle zamanda ve uzamda kalıplaşması -dizimsel boyut- ve bu yeniden üretimde çevrimsel olarak içerilmiş olan “yapılaşma biçimlerinin” sanal bir düzenini kapsaması -paradigmatik boyut- gerekmektedir. Yapıya ilişkin bu açıklamalar derlendiğinde, yapı kavramı Giddens tarafından toplum dizgelerinde zaman ve uzamın birbirine “bağlanmasına” izin veren yapılaşmış ve benzer olan toplumsal pratiklerin değişen uzam-zaman dilimlerinde var olmasını sağlayan ve bu eylemlere “dizgeli” biçimini veren özelliklerin tamamı olarak tanımlanır (Giddens, 1999: 59-60).

Giddens yapılaşma teorisi ile yakalamak istediği şeyi ifade etmek adına Rilke’nin “hayat dönüşümlerle geçer” dizesine göndermede bulunur. Toplumsal

etkileşim esnasında bu etkileşimin aracı ve sonucu olarak üretilen ve yeniden-üretilen fiili/soyut yapı, zaman-mekan dışı bir şey olarak ve bir farklar düzeni şeklinde anlaşılabilir (Giddens, 2005: 124). Rilke'nin "hayat" fenomeni üzerinden dönüşümü ele alması tıpkı ilk dönem Yunan felsefesinde "Bir sudan iki defa geçilmez" düşüncesi ile birçok noktada benzerlik taşır. Bir toplumsal olgu olan yapı; insan eylemselliği ile meydana getirilmekte ve yine bu eylemselliğe aracılık etmekteyse şayet, bu olgunun değişim göstermesi kaçınılmazdır.

Giddens'in yapılaşma teorisinin sosyal teorideki önemi, eylem ve yapı arasındaki mevcut ikilikleri ortadan kaldırmayı hedeflemesidir. Durkhiem, Parsons ve Althusser gibi yapısalcı ve işlevselci kuramcıların yetersizliklerini aşmak ve sosyal aktörlerin ne yaptıkları hakkında fikir sahibi aktörler olarak yeniden tanımlamak yapılaşma teorisinin ortaya konulmasında ana hedeflerdendir. Bu eyleyenler sosyal pratikler aracılığıyla toplumu üretmekte ve yeniden-üretmesinde bilfiil bulunmaktadır (Giddens, 2017: 243). Ancak burada önemli ve dikkat edilmesi gereken husus aktörlerin eylemselliğini vurgularken öznelci anlayışların düştüğü hataya düşmemektir¹⁴. Yapılaşma teorisi ile insan eyleyenler hem toplumu etkileyen hem de toplumdan etkilenen bir pozisyonda olup yapı ile karşılıklı etkileşim halindedirler. Yapı-eylem ikiliğini, sosyolojideki yapı ve eylem kavramlarını yeniden ele alarak aşmaya çalışan Giddens, mevcut geleneklerin yetersizliklerini aşmaya çalışır. Fakat bu geleneklerin hiçbirini tümüyle reddetmez ve bu yönüyle de farklı/zıt sosyolojik düşünce geleneklerinin bir sentezini yapma uğraşısına girer. Yapılaşma teorisi bu bakımdan modern dil felsefesi, yapısalcılık, post-yapısalcılık, eleştirel teori ve diğer pek yaklaşımı kendi bünyesinde bir araya getirir.

Eylemin yapıyı, yapının da eylemi tamamlayıcı nitelikte olduğu yapılaşma teorisi; eyleyenin, eylemin zorunlu bir koşulu olarak toplumsal karşılaşma anlarında dünyadaki olaylara olumlu ya da olumsuz bir şekilde ve başka türlü davranabilme olasılığını taşıdığını savunur. Bu olasılık insani davranışın "*kapasitesi*" ve "*bilinebilirliği*" ile açıklanmaktadır. Eylemin dönüştürme kapasitesi ile güç arasında önemli bir bağlantı mevcuttur. Aktörün olayların seyrini değiştirmek için yaptığı her

¹⁴Giddens burada eylemin anlamını ve yaratıcı boyutunun vurgularken, kaynaklarını açıklama noktasında eksiklik içinde olmamayı kast etmektedir.

türlü müdahale gücü işaretler ve bu anlamda eylemde bulunmak güç kullanmakla ve önceden var olan koşullarda belli değişiklikler yapmakla tanımlanır. *Sosyal aktörlerin bilgili olması* durumu veya *bilinebilirlik*, aktörlerin toplum ve toplum içindeki etkinlikler hakkında bildikleri şeylerin tamamı olup; bir şey yaparken yaptıklarının bilgisine sahip olmalarıdır. Giddens'a göre, bu bilme hali usavurmaya dayalı bilinç, pratik bilinç ve düşüngüsellik(bilinçdışı güdüler ve bilişsellik alanı) ile insan eyleyenin bilinç düzeyindeki üç farklı şekildedir. Usavurmaya dayalı bilinç, eyleyenlerin kendi eylemleri için söyleyebilecekleri ya da sözel olarak ifade edebilecekleri her şeyin yer aldığı düzeyken; pratik bilinç, sosyal yaşamın üretilmesi ve yeniden-üretilmesi esnasında eyleyenlerin yaptıkları ve neden yaptıklarına ilişkin tüm bilgi ve becerilerin olduğu düzeydir. Eyleyenin eylemi hakkındaki bu bilme hali her zaman usavurmaya dayalı olarak ifade edilmeyebilir. İnsan zihninin derinliklerinde yatan arzu ve duyguları kapsayan bilinçdışı güdüler ve bilişsellik alanı ise; kolaylıkla kelimelere dökülemeyen ve eylemden en uzak olan düzeyi tanımlar (Giddens, 1999: 86-89, 2005: 126-127). Bu üç düzey arasında yapılaşma kuramı içerisinde en önemli düzey pratik bilinç olarak belirlenir, aktörlerin toplumsal yaşama dair bilgilerinin çoğu burada yer almaktadır çünkü. Yapılaşma kuramında bilinç düzeyleri ile yapı ve eylem arasında ilişkisellik kurulur. Aktörlerin karşılıklı eylemselliklerinde pratik bilinçlerinde yer alan kural ve kaynakları kullanarak sosyal yapıyı etkilerler. Yapı ise pratik bilinçte “bilgi stokları” ile var olup, eylemin hem aracı hem de sonucudur.

Yapılaşma kuramı ile eylem ve yapı düalizminin aşılması Giddens tarafından ayrıca ‘toplumun yapılaşmış’ özellikleriyle açıklanır: ‘Toplumun yapılaşmış özellikleri’nin imkan alanı; “sosyal sistemlerin (a) ‘somutlaştıkları anlarda’ da varolur ve bu somutlaşma (b) toplumsal aktörlerin bilgisini oluşturan ... bellek izleri” çerçevelendirilir. Yine bu özelliklerin *tekrara dayalı doğası yapını ikiliğinin* temelidir. (Giddens, 2005: 507). Sosyal sistemler, gündelik toplumsal hayatta tekrara dayalı olarak üretilir ve yeniden-üretilir bu sayede yapılaşmalar ancak toplumsal aktörlerin ehliyetleri/bilgилilikleri Giddens'a göre, *sınırlıdır*. Bu sınırlılık ise eylemin *niyetlenilmemiş sonuçlarıyla* ilintilidir (Giddens, 2005: 509).

Yapı ve etkileşim arasında, bir belirlenim ilişkisinden ziyade karşılıklılık yani bir 'ikilik' ilişkisi olduğu tezi yapılaşma kuramında her defasında ortaya konulur. Bu ikilik; yapının anlamlandırma biçimine karşılık etkileşimin iletişim boyutu, egemenliğe karşı güç ve son olarak da meşrulaştırma yapılarına karşı ahlakılıktır. Yapı ve etkileşim arasındaki bu dolayımın aktörler arasındaki yapılaşma tarzlarından yararlanılarak meydana gelir ayrıca bu süreçler de etkileşim sistemlerinin yapısal unsurlarının üretilme araçlarıdır. Aktörler etkileşimi usta ve bilgili icraatlar olarak kurarken eylemin niyetlenilmemiş sonuçları bu icraatlara eşlik eder. *Eylemin ifade edilmemiş koşulları*, hem *bilinçdışı* yani farkında veya bilincinde olunmadığı için ifade edilmemiş koşulları hem de *pratik bilinci* farkında olunmasına rağmen bilinçli bir biçimde açıklanamayan bilgileri kapsar. Giddens burada hem nesnelcilik –insanların 'niyetli' varlıklar olduğunu- hem de öznelcilik – insanların hem farkında olmadıkları hem de yarı bilinçli oldukları faktörlerden etkilendiklerini- hatasına düşmeyerek yapılaşma kuramını düalizmlerden uzak tutar. Bununla birlikte sosyal sistemlerin yapısal özellikleri yapının ikiliği düşüncesine göre, tekrar tekrar organize ettikleri pratiklerin aracı ve sonucudur. Bundan dolayı da yapı, bireylerin 'dışında' olmaktan ziyade bellek izleri olarak toplumsal pratiklerin içinde somutlaşarak bireye aslında 'içsel' dir¹⁵ (Tatlıcan ve Çeğin, 2016: 37-347).

2.9.Sosyoloji, Modernlik ve Yapı

Her ne kadar çalışmamızın ana hatları içerisinde olmasa da Giddens'in modernlik üzerine yaptığı atıflara kısaca değinmekte fayda vardır. Giddens'a göre, sosyolojinin modern kurumlar üzerine doyurucu analizler yapmasını engelleyen, kökenleri klasik toplumsal kuramlara dayanan üç fikir mevcuttur (Giddens, 2014b: 18). Sosyolojideki birinci yaygın düşünce, Marx, Durkheim ve Weber'e dayanan seçkin kuramsal gelenekler modernliğin doğasını tek bir egemen dönüşüm dinamiği üzerinden ele alır. Modernliğin egemen dönüşüm dinamikleri sırayla Marx'ın kapitalizmi, Durkheim'in iş bölümü ve Weber'in "rasyonel kapitalizmi"dir. Her ne kadar birbirlerine karşıt olarak geliştirilseler de Giddens, bu olguların birbirini dışlayan kategoriler olmadığını ve modernliğin *kurumlar düzeyinde çok boyutlu*

¹⁵ Giddens'ın ifade ettiği üzere, yapının bireye içsel olması ile Bourdieu'nün 'habitus' kavramı arasında ilişkisellikten bahsedilebilir.

olduğunu savunur. Giddens'a göre ise, modernliğin asıl belirleyicisi ise enformasyon üzerindeki rasyonel denetimdir. İkinci yaygın düşünce "toplum" kuramıdır ve bu kuram içinde pek çok belirsizliği barındırır. Sosyolojiyi "toplumlar"ın incelemesi olarak gören kuramcılar sıklıkla modernlikle ilişkilendirilmiş toplumlara gönderme yapar. Bu toplumlar kendi iç bütünlüğüne, kesin biçimde sınırlandırılmış sistemlere sahiptir ve bu şu şekilde değerlendirildiğinde bu "toplumlar" aslında *ulus-devletler*dir. Bu ulus devletlerde karşımıza çıkan temel problematik düzen problemidir ve sosyolojinin öncelikli amacı Parsons'a göre "düzen sorunu"nu çözmektir. "Herkesi herkes ile karşı karşıya getiren" çıkar farklılıkları sistem içerisinde bütünleşme problemini ve dolayısıyla da düzen problemini doğurmaktadır. Giddens'a göre, toplumsal sistemleri bu şekilde düşünmek faydalı değildir, düzen sorununu toplumsal sistemlerin zaman-uzam bağlamında "ilişkilendirme"yi nasıl gerçekleştirdiği –yapının ikiliği bağlamında- sorunu olarak yeniden biçimlendirilmesi gerekmektedir. Üçüncü ve son yaygın düşüncede sosyolojiyi, modern toplumsal yaşamla ilgili olarak öngörü ve denetim için bilgi üreten bir disiplin olarak görmektir. Giddens bu düşüncenin aksine sosyoloji ile inceleme konusu olan modernlik koşullarındaki insan eylemi arasındaki ilişkinin "çifte yorumsama (*double hermeneutic*)" yoluyla anlaşılması gerektiğini savunur (Giddens, 2014b: 19-22).

Giddens, modern kurumların doğasını açıklama gerekliliğini sosyoloji için zorunlu kılar. Aşırı devingenliğe sahip ve globalleşen modern kurumların geleneksel kültürlerle aralarındaki süreksizlik açıklanmalıdır. Modernliğin bu dinamik doğasının kaynakları Giddens'a göre, "*zaman ve uzamın ayrılmasından ve toplumsal yaşam içinde kesin bir zaman-uzam 'dilimlendirmesini' sağlayacak biçimlerde yeniden birleşmelerinden; toplumsal sistemlerin 'yerinden çıkarılması'ndan (disembedding) ... toplumsal ilişkilerin, bireylerin ve grupların eylemlerini etkileyen sürekli bilgi girdilerinin ışığında düşünümsel olarak düzenleme ve yeniden düzenleme sürecinden*" meydana gelmektedir (Giddens, 2014b: 23-24).

3. PIERRE BOURDIEU: TOPLUMSAL YAPI VE BİREYSEL EYLEM ARASINDAKİ İKİLİK

Parsonscı işlevselciliğin II. Dünya Savaş'ı başlarındaki egemenliği, bir çok rakip paradigma tarafından –sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji, fenomenolojik sosyoloji gibi- sorgulanmıştır. Bu sorgulamayla sosyal teorideki bölünme giderek güçlenmiş ve her teori geleneğinin hakikat tekeli iddiasında bulunmasına ve genel itibari ile metodolojik, epistemolojik ve ontolojik karşıtıklara sebebiyet vermiştir. Bu paradigmlar arası savaş Giddens ve Bourdieu olmak üzere bazı çağdaş kuramcılar tarafından üçüncü bir yol arayışını, öznelci ve nesnelci paradigmlar arasında köprü kurma girişimini doğurmuştur. Giddens ve Bourdieu'ya göre, bu iki perspektif birbirinden tamamen bağımsız olup birbirine indirgenemezdir (Mouzelis, 2012: 193-194). Bir önceki bölümde Giddens'in yapı-eylem düalizmini aşmaya yönelik, kendi kuramı içerisinde geliştirdiği yaklaşımlar ve kavramlar ele alınmaya çalışıldı. Bu bölümde ise, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün yapı-eylem düalizmini aşmaya yönelik yaklaşımı ve kavramları ele alınacaktır.

Güneybatı Fransa'sında Pireneler'in uzak bir dağ köyünde dünyaya gelen Pierre Bourdieu, 1950'li yılların başında üniversite eğitimi için Paris'teki prestijli okul olan *Ecole Normale Supérieure*'de akademik hayatına başlamıştır. Paris'te seçkinlerin girebildiği bu okul, bir dağ köyünde dünyaya gelmiş birisini çatısı altında o tarihlere kadar çok görmüş değildir aslında. Bourdieu, zorunlu askerlik görevi için gittiği Cezayir'de ki o zaman Cezayir halen Fransa'nın sömürgesidir, sömürge yönetiminin ve savaş durumunun korkunç yüzüyle tanışmıştır. Cezayir'de sömürgeci kapitalizm ve yerli milliyetçilik çatışmasının meydana getirdiği toplumsal felakete tanıklığı onu sonrasında etnoloji ve sosyoloji alanlarında düşünümselliğe ve praxisse yöneltecektir. Fransa'nın düşünce dünyasındaki yarım yüzyıllık bir zayıflamanın ardından “yapısalcılık” okulu ile –özellikle Levi-Strauss etkisiyle- Durkheimcı toplum ve kültür bilimi projesi canlandırılmış ve güncelleştirilmiştir. Dönemin zeitgeistı Bourdieu'yu da etkilemiş ve okullaşma, sanat, entelektüeller ve siyaset sosyolojisine ilgi duymasını sağlamıştır. ((Wacquant, 2016: 53-54). Raymond Aron

1961’de Avrupa Sosyoloji Merkezi’ni kurup Bourdieu ile Passeron’ı burada çalışmak üzere davet ettiğinde ise bu ilgi alanları akademik çalışmalara dönüşmeye başlayacaktır. Bourdieu ile Passeron, “Aron’un talepleri doğrultusunda, Beşinci Cumhuriyet’in Fransız halkına taahhüt ettiği eşitlikçi, sosyal-demokratik, her kesimi dâhil edici eğitim politikalarının gerçekte nasıl uygulandığını soruşturmaya başlıyorlar.”(Göker, 2015: 6). Buradaki çalışmalar ışığında 1964 yılında *Vârisler*(2014) ve 1970 yılında *Yeniden Üretim*(2015) yayınlanır. Bu iki çalışmada genel olarak okul içinde gerçekleşen kültürel yeniden üretimin istihdama geçişle toplumsal yeniden üretime neden olduğu böylece “kültürel sermayenin” hayat fırsatlarının temel belirleyicisi olmaya başladığı, eşitsiz kültürel sermaye dağılımının ise bireysel yetenek ve akademik meritokrasi¹⁶ kılığında toplumdaki hiyerarşiyi yeniden ürettiğine yönelik savunular mevcuttur. Avrupa Sosyoloji Merkezi’nde 1968 yılından sonra Aron ile yolları ayrılan Bourdieu, takip eden yıllar içerisinde 1979 yılında *Ayrım* ve 1980 yılında *Pratiğin Mantığı* adlı çalışmalarını yayımlar. *Ayrım* ve *Pratiğin Mantığı* Bourdieu’nün temel çalışmaları olup; onu dünyaca tanınır hale getirmiş ve ona *College de France*’da Sosyoloji Kürsüsü kazandırmıştır. Sembolik mallar(din, bilim, edebiyat vd.), toplumsal sefalet, erkek egemenliği, devletin tarihsel oluşumu, ekonominin siyasal inşası, gazetecilik, televizyon, üniversite, sanat ve diğer pek çok alan Bourdieu’nün düşünsel üretimine kaynaklık etmiştir (Wacquant, 2016: 53-55).

P. Bourdieu, “habitus”, “sermaye”, “alan”, “doxa”, “illiusio”, “simgesel şiddet”, “reflexivite” vd. pek çok kavramıyla sosyal teorideki yapı-eylem düalizmi aşmaya çalışmıştır. Sosyoloji, toplum ile birey arasındaki ilişkinin doğasını, mahiyetini ve yönünü temel inceleme nesnesi olarak almaktadır. Bireyin toplum üzerindeki etkisi –hermeneutik gelenek- ile toplumun birey üzerindeki etkisini –pozitivist gelenek- merkeze alan kuramların aksine Bourdieu, kendi oluşturduğu kavramsallaştırmalarla toplum-birey ilişkisine farklı bir perspektif getirmiştir. Bu açıklama Bourdieu’ya göre, asla tek yönlü olmayıp aksine karmaşık ve çok yönlüdür. Toplumsal yapılar bireysel eylemler tarafından yapılandırılırken çift yönlü bir akışa

¹⁶ Micheal Young’un *Meritokrasinin Yükselişi* adlı çalışmasında ilk defa ortaya konulan bu kavram genel olarak seçkin eğitim ve yönetim sistemleri için kullanılır. Bu yönetim biçiminde yetenek, zeka ile çabanın toplamına sahip olanlar çocukluklarında belirlenir ve buna uygun bir eğitime tabi tutulur.

sahiptir: Toplumsal yapı olarak ortaya çıkan bireysel eylem, aynı zamanda dönüşümsel olarak toplumsal yapıyı yeniden üretmektedir (Bourdieu'dan akt. Terzi, 2014: 80).

Toplumsal olguların “gömülü oldukları etkileşimsel bağlamdan” ayrılamayacağını dikkate aldığımızda (Thorpe, 2015: 167) toplumsal olgular artık laboratuvarında inceleyebileceğimiz “şey” olmaktan ziyade bireylerin ürettikleri ve yeniden ürettikleri bir muhteviyat kazanır. Bu üretimin hem nasıl ve hangi saiklerle gerçekleştiği hem de bunları inceleyen sosyoloğun bu süreçte nasıl bir pozisyon aldığı veya alması gerektiği Bourdieu tarafından derinlemesine masaya yatırılmaktadır.

Bourdieu'nün epistemolojik bagajına geçmeden önce metodolojik yaklaşımına bakmakta fayda vardır. Metodolojik yaklaşımında en dikkat çeken özellik ise tarihselci perspektiftir. Bourdieu'ya göre; sosyologların doğallaştırmaktan kaçınmalarının ve birçok bilimsel hatadan uzak durmalarının mümkünatı, zamansal boyutta araştırılan toplumsal yapıların, tarihsel gelişmeler ve mücadelelerin ürünleri olduklarını akılda tutma ile sağlanabilir. Bilimin toplumsal tarihini temsil eden gelenek -Bachelard, Canguilhem ve Foucault ile Durkheim'ın “bilinçdışı tarihtir” ifadesi Bourdieu'nün tarihselci perspektifindeki Fransız düşünce geleneğinin başlıca referans kaynakları arasındadır. Bourdieu; tarihselleştirmeyi kullanarak, tarih tarafından kişilerin bilinçaltına yerleştirilen tarihsel boyunduruklardan kurtulmayı amaçlar. Üretimin sosyal koşullarından koparılması gerekliliği, bilim icra ederken ne yaptığının farkında olmak yani problemlerin, araçların ve de yöntemlerin tarihsel anlamda nasıl tesis edildiğini bilmek, Bourdieu'ya göre bilindişini, üretimin gizlenmiş, unutulmuş sosyal koşullarının farkında olmayı beraberinde getirir. Bunun aksine *bilinçdışının tarihsel arkeolojisine* odaklanmamış bir çözümleme, nesnenin tarihin bir ürünü olduğunu ıskalayan ve egemenin hakikati örtbas etme faaliyeti ile zımni suç ortaklığındadır (Bourdieu'dan akt. Çeğin, 2015: 7-9).

Bourdieu'nün sosyal olguyu ele alma sürecine baktığımızda ilk olarak bizleri uyardığı nokta, incelemek istediğimiz nesneyi analiz etmek için kullandığımız zihinsel araçların bir tarihin ürünü olduklarını akılda tutmaktır. Sonrasında, nesneyi inşa edecek kavramların belirlenmesi ki bu da önemle dikkat edilmesi gereken bir

diğer husustur. *Alan inşası* sonraki adım olup aslında en kritik olanıdır. Bir sosyoloğun alan inşasını gerçekleştirebilmesi Bourdieu'ya göre büyük miktarda tarihsel veriyi hazmetmesi ile mümkündür. Sosyoloğun ancak zanaat bilinci ile kazanabileceği bu yeterlilik amfi yerine atölyede yapılan çalışmaya benzetilir. Toplumsal alan içindeki mücadelenin düzenleyici ilkelerini önsezi ile bilen araştırmacı, ilkeleri ampirik olarak sınar ve alandan topladığı verilerle de bu ilkeler üzerinde düzeltmeler yapar ve nihayetinde incelemek isteği olguya dair tutarlı bir resmi meydana getirmiş olur (Çeğin, 2015: 9-10).

Toplumsala dair sahici ve katıksız bilgi üretebilmek ve toplumsallıktan belli bir epistemolojik kopuş gerçekleştirebilmek adına araştırmanın her safhasında düşünümsellikle hareket edilmelidir (Koytak, 2012: 95). Bourdieu'ya göre, düşünümsel bir sosyoloji “bilimcinin epistem-merkezciliği”ne karşı sürekli uyanık olmasıyla sağlanabilir. Çözümleyici nesnenin dışında, uzaktan ve yukarıdan gözlemesinden kaynaklı nesneyi algılayışındaki her şeyi unuttur –ya da unutuyormuş gibi yapar- ve böylece de epistem-merkezciliğe düşer. Kuramsal bilginin birçoğunun, pratiğin bilgisiyle aynı olmayışı bu nedenledir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 54-55). Bu bağlamda, araştırmacının araştırma sürecinde refleksif davranması önemlidir.

Bourdieu sosyolojisinde refleksiviteyi/düşünümselliği yakından incelediğimizde; entelektüel alan içinde üretilen perspektiflerin ve entelektüel yönelimlerin bilinçdışı süreçlerini açığa çıkartmanın amaçlandığını görürüz. Aynı zamanda refleksivite, entelektüel veya akademik alan organizasyonu içerisinde üretilen bilginin bu organizasyondan nasıl etkilendiğine dair bizlere görme fırsatı kazandırır. Özel entelektüel yönelimler üzerindeki mücadeleler, üretilen bilgi ile toplumsal düzeni desteklemek -Durkheim ve Parsons sosyolojisi- veya karşı çıkmak için kullanma -Marx sosyolojisi-, bu alan üzerine geliştirilecek refleksivite ile ortaya konulabilir ancak. Bourdieu *Homo Academicus*(1984) çalışmasında hukuk profesörleri üzerinden bu durumu açıklar; özel okulların ürünleri ve kıdemli devlet memurlarının çocukları olan hukuk profesörleri yüksek ihtimalle devletin ve devlet elitlerinin destekçileridir. Bununla birlikte Bourdieu refleksivite kavramı ile bilimin negatif eleştirisinde ziyade bilimi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal bilimin daha bilimsel olmasının yolu doğa bilimlerini taklit etmek değil, daha iyi bilimsel bilgi

üretmek ancak toplumsal koşulların kavranmasıyla mümkündür. Bourdieu'ya göre, doğa bilimlerini taklit etmek ancak toplumsal pratikler dünyasını anlamayan nesneleştirmeler doğurur. Daha iyi bir sosyal bilim; toplumsal pratiklerin sorgulanmayan aşinalıklarından uzaklaşma ve nesnelciliğin nesnel sınırlarını refleksif olarak araştırmakla mümkün hale gelebilir. Sanat alanında nasıl sanat için sanat ilkesi varsa, bilimde de bilim insanların özerkliklerini sürdürme koşuluyla diğer bilim insanlarıyla birlikte “gerçek için gerçek ilkesi” olmalıdır. Sosyal bilimlerin ortaya çıkardığı gerçekler toplumsal düzeninin çoğu destekçisi tarafından kabul görmeyecektir çünkü bu ilke ile üretilen bilgi, gücün işleyişi ve toplumsal eşitsizliğin yeniden-üretilme biçimlerini açık edecektir (Calhoun, 2016: 115-117).

3.1.Pratik Bilimi ve Egemenlik Eleştirisi

Bourdieu'nün külliyatı ve ele aldığı birçok alan, aslında ne demek istediğini yakalayabilmeyi iyice zorlaştırır. Buna karşın Wacquant'a¹⁷ göre, otuzdan fazla kitabı ve yaklaşık olarak dört yüz makalesine rağmen Bourdieu'nün çalışmalarında tutarlılık ve süreklilik mevcuttur. Bu tutarlılık ve süreklilik *insani pratik bilimi ve egemenlik eleştirisi*dir. Bourdieu'nün egemenlik eleştirisi öncelikli olarak sosyal teori geleneği içerisinde miras aldığı kategorileri, kabul gören düşünce biçimleri ve teknokratlar ile entelektüellerin yapmış olduğu incelikli yönetim biçimlerini ele almaktadır. Bourdieu kendisinin geliştirdiği *sembolik şiddet* kavramıyla toplumda mevcut olan eşitsiz yapıları meşrulaştıran ve böylece de sağlamlaştıran anlamlandırma sistemlerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu serimleme beraberinde hiyerarşilere karşı çıkabilme ve onları dönüştürebilme araçlarını da bil kuvve mümkün kılmaktadır. Sosyal teorideki düalizmlere karşı olan Bourdieu, toplumsal eylem, yapı ve bilgi anlayışını bu karşıtlığı ortadan kaldırmaya yönelik olarak üretir. Bununla birlikte teorik ve metodolojik bölünmelerin de karşısında durur ve araştırmalarında istatistikî teknikleri; gözlemler, etkileşimler, söylemler ve belgelerle birleştirir. Marx, Durkheim, Weber ve aynı zamanda Bachelard, Chomsky, Schutz ve Saussure referans vererek uyumsuz olarak yorumlanan düşünce geleneklerini bir arada ele almayı başarır. Toplum teorisine dair felsefi antropolojisi ise çıkar değil,

¹⁷ Wacquant, Bourdieu'nün hem eski öğrencisi hem de Bourdieu ile birlikte birçok çalışma yapan kişi olma özelliğini taşır.

tanıma ve yanlış-tanımadır. Bireylerin davranışlarındaki amaç Bourdieu'ya göre, toplumun sağlayabileceği itibar arzusudur. Bireyler ancak toplumun kendisine sağlayacağı isim, görev ve bir iç guruba aidiyet ile varoluşun sonluluğundan ve nihai saçmalığından kurtulabileceklerini umarlar. Bu noktada Bourdieu'nün toplum tasavvuru acılarla dolu ve toplumsal evren ise bünyesinde farklılığı barındıran, bu farklılıkların doğurduğu sonsuz sayıdaki acımasız rekabetler alanıdır (Wacquant, 2016: 56-58). Bourdieu'nün varoluş ve toplum tasavvurunda Sartre'ın izlerini de görmek mümkündür.

Bourdieu'ya göre, toplumbilim sözlüğüne toplumsal uzam ve iktidar alanı kavramını sokmanın gerekliliği ve meşruluğu, toplumsal dünyayı tözcü bir biçimde ele alma geleneğinden koparmakla sağlanabilir. *Uzam* kavramı ile toplumsal dünya *bağlantısız* bir karakter kazanırken toplumsal olguya dair gerçeklik de onu oluşturan öğelerin *karşılıklı dışsallığındadır*. Sonuç olarak, birey ve gurupların davranışları, kaynağını bu bağıntılar uzamındaki *görece konumlardan* alır (Bourdieu, 2015a: 49).

Toplumların toplumsal uzam biçiminde kurulması, farklılıklarını nesnel olarak temellendiren yaratıcı ilkeyi -toplumsal evren dahilinde etkili olan, yere ve zamana göre değişkenlik gösteren iktidar biçimleri ve sermaye türleri- kurmakla meydana gelmektedir. Değişmez olmayan bu özellik; alan içindeki mücadelelerle yeniden üretilmektedir. Toplumsal uzamın içinde bulunduğu *alan*, gerçekliğini içinde bulunduğu eyleyenlere dayatırken, eyleyenlerin farklı amaç ve yöntemleriyle yapısını koruyabilmekte ya da dönüştürülebilmektedir. Dolayısıyla Bourdieu'nün tanımladığı anlamda alan kendisini dayatan güç ve eyleyenler arasındaki mücadele olarak değerlendirilebilir. Bourdieu, iktidar alanını diğer alanlardan ayırır ve farklı sermaye türleri arasındaki güç ilişkilerinin uzamı olarak açıklar. İktidar alanı farklı sermaye türlerinden birine egemen olabilecek şekilde sahip olan ve bu egemenliğin tehlikeye girmesi halinde eyleyiciler arasında yoğunluk kazanan ilişkilerin uzamı olarak ele alınabilir. Gücün korunması ya da değişmesi anlamında iktidar alanı, baskı gücüne sahip eyleyiciler kümesi ile tabi olanlar arasındaki ilişkiler uzamını kapsamaktadır (Bourdieu, 2015a: 50-53).

3.2.Sosyolojik Nesnenin İnşası

Etnografya ve sosyolojiyi birleştiren Bourdieu; Bachelard'ın da etkisi ile araştırmasının olgularını “ele geçirmek”i hedeflemektedir. Araştırmacı inceleme nesnesini ele alırken kendi bilgi kaynaklarının beyanlarına değil gerçek hayata odaklanmalıdır (Calhoun, 2016: 87). Sosyal teoride yanlış ikilikler olarak tanımladığı yapı/eylem, teori/pratik ve nesnel/öznel karşıtlıkları aşmaya çalışan Bourdieu, sosyal olguya her iki taraftan bakmayı değil aslında onların ayrılmaz bir ilişkide olduğunu savunmaktadır. Sosyoloji böylece Bourdieu tarafından sosyal fiziğin -bireye dışsal ve nesnel olan yapılar- ve sosyal fenomenolojinin -toplumsal hayatı öznel deneyimlere indirgeme- ötesine taşınır (Calhoun, 2016: 93).

Bourdieu, sosyolojik nesnenin inşasında nesnelleştiren özneyi nesnelleştirir. Nesnelleştirme fiilini eş deyişle nesnelleştirmeye yetkili kılınan durumu, bilginin üretildiği üniversiteler üzerinden ele alan Bourdieu'ya göre; araştırmalar her zaman çift nesneye sahiptir. Bunlar, naif görünen nesne –üniversitenin ne olduğu ve nasıl işlediği- ve hususi nesnelleştirme eğilimidir: “Nesnellik ve evrensellik iddiasında bir nesnelleştirme gerçekleştirme meşruiyeti sosyal anlamda ikrar edilmiş bir kurumun [üniversitenin] özel nesnelleştirme eylemi” (Bourdieu, 2014: 149). *Homo Academicus*'ta; “teorisist” veya “entelektüalist” olarak adlandırılan hata, sosyal dünya üzerine geliştirilen teorinin bizatihi kendisinin teorik bir bakışın ürünü olduğunun unutulmasıdır. Araştırmacı sosyal dünyayı gözlemlemeye başladığı andan itibaren dünyadan elini etiğini çekme gerekliliği hisseder ve hata burada başlar. Bunun aksine sosyal dünyanın doğru bir bilimini yapabilmek hem teori üretme ile hem de nihai teorinin içerisine teori ve pratik arasındaki mesafenin teorisini sokmakla mümkündür. Teorisist hata, üniversite dünyasının bir mücadele mahalli olmasından kaynaklanır; sosyal dünya üzerinde otorite tesis etme adına –evrensellik iddiası- son sözü söyleme hakkında sahip olmak alan içerisindeki faillerce bir mücadeleye sebebiyet verir. Sosyal ve fizik dünyası üzerine gerçeği söylemekle yetkilendirilmiş olan üniversite, kimin gerçekten gerçeği söylemeye yetkili olduğunu belirleyen alandır. Bourdieu; böylece sosyoloğun hususi konumunu nesnelleştirerek –bu konumun yaratabileceği hata olasılıkların bilincine vardırımak amacıyla- sosyal

belirlenimlerden olabildiği kadar kurtulabilmiş çalışmaların varlığına imkan vermeyi amaçlar (Bourdieu, 2014: 150-152).

... sosyal bilimler için üreticinin üretiminin sosyolojik analizinin zorunlu olduğu kanısındayım. Sosyolojiye Mesihçi, ahretsel bir işlev biçen aranızdan pek çoğunu şaşkırtmak ve hayal kırıklığına uğratmak pahasına, sosyolojik analizlerin klinik hatta terapötik bir işlevi olduğunu eklemek isterim: Sosyoloji, her birimize kendi sosyal oluşum şartlarımızın ve sosyal dünya içerisinde işgal ettiğimiz konumun kavrayışını vererek kim olduğumuzu daha iyi anlamaya imkan tanıyan, inanılmaz derecede güçlü bir otoanaliz aracıdır (Bourdieu, 2014: 153).

Bilimsel nesneleştirme gerektiği çalışma ile nesneleştirme öznesi üzerine psikanalitik anlamda bir birleştirme yapmak *Homo Academicus*'u bu alanda değerli yapmaktadır. Bourdieu'ya göre, araştırmacı nesnelleştirme ediminin öznenin kendisini de nesnelleştirdiğini akılda tutamadan bir nesne üzerine toplumsal çözümle (sosyoanaliz) yapamaz. (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 49). Bourdieu'nün bu analizde ikili bir amacı vardır: ikili bir nesne inşası. Önce görünür nesne ile yani Fransız üniversitesi ile alanın yapısını, işleyişini, bu alanda etkili olan farklı iktidar türlerini ve eyleyicilerin izledikleri yolların çözümlemesini yapmaktır. Derin nesne ile de düşünümsel geri dönüş ve toplumsal olarak nesnellik ve evrensellik iddiasıyla tanınan üniversite kurumunun dayattığı “tarihselleştirme” radikalce sorgulanmasını yapmak. Toplumsal dünyayı nesnelleştiren eyleyenler –bunu meslek edinenlerin- kendi kendilerini nesnelleştirme yeteneğini çok ender göstermektedirler. Bourdieu'ya göre, bu eyleyenlerin bilimsel olan söylemleri nesneden çok, nesne ile ilişkilerini anlatmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 50-53).

Bourdieu'nün de içinde bulunduğu “tarihsel epistemoloji” okulu; Anglo-Amerikan sosyal bilim –pozitivizm- ve Alman *Geisteswissenschaften* yaklaşımının –hermenötik- hakimiyetindeki iki epistemolojik geleneğe karşıt olarak pozisyon geliştirir. Bu düşünce okuluna göre; bilimsel yasalar “geçici olarak sabitleştirilmiş hipotezler”den başka bir şey değildir. Rasyonel bilgi ise tartışmalı kolektif bir akıl yürütme süreci ve karşılıklı kontrol aracılığıyla ilerler. Maddi bir “saflaştırılmış nesnelere” üretimi olan bilim, dünyayı yansıtmazken saflaştırılmış olan bu nesnelere de

gündelik yaşantı alanında yer alan “birincil nesnelere” olmayıp “ikincil nesnelere”dir (Wacquant, 2016: 58). Bourdieu’ya göre; sosyal gerçeklik “ele geçirilmeli, inşa edilmeli ve betimlenmeli” bununla birlikte “bilinçdışılık ilkesi” ile yani toplumsal olguların nedenlerinin bireylerin bilinçlerinde olmadığı, içinde yer aldıkları nesnel ilişkiler sisteminde bulunabileceği ilkesi ile hareket edilmez. Nesne inşasında Bourdieu üç ilişkili ilke belirler; *metodolojik çoktanrıcılık, bütün işlemlere karşı eşit epistemik dikkat ve metodolojik düşünümsellik* (Wacquant, 2016: 58). Metodolojik çoklu bakışta farklı yöntemlerle elde edilen sonuçların sürekli yüzleştirilmesi amaçlanır. Bütün işlemlere karşı eşit epistemik dikkat, araştırmanın tüm safhalarında teori ve yöntem arasında organik bir ilişki ve kaynaşmanın zorunlu olduğu ilkesi ile hareketi ön varsayarken, metodolojik düşünümsellikte araştırmanın her adımında yöntem sorgulanır. Bourdieu’ya göre, teori ve doğrulamanın diyalektiği araştırmanın her safhasında sorgulanmalıdır zira nesnenin inşası tek hamlede başarılamaz (Wacquant, 2016: 59-60).

Sosyal analiz Bourdieu’ya göre, yapıların istatistikî nesnelleştirmeleri ve aktörlerin birincil deneyimleri/temsilleri hakkındaki yorumcu açıklamalarının birleştirilmesinden daha fazlasını içermelidir. *Katılımcı nesnelleştirme* ile toplumsal eylemin özü yakalanmalıdır. Bu da sadece araştırma nesnesinin nesnelleştirilmesi ile değil -kendisinin de Fransız köylüleri ve Fransız akademisyenleri üzerinde yaptığı farklı çalışmalarda yapmaya çalıştığı gibi- nesnelleştiricinin de kendisini nesnelleştirmesiyle sağlanabilir. Nesnelleştirici kendi araştırma nesnesini inşa ederken şayet bilimin araçlarını kendine de yöneltirse tarihselcilik ve rasyonalizm karşıtlığından kurtulma ihtimalinin kapısını açabilir. Bourdieu’nün reflektif sosyal bilimi, nesnelleştiriciye bilimsel pratiğinde toplumsal ve tarihsel belirlenimleri kavramak ve bunlarla mücadele edebilecek ilke ve araçları sağlamaktadır (Bourdieu, 2016: 49).

3.3.Yapının İkiliğini Aşma Girişimi: Habitus, Sermaye ve Alan

Sosyal teorideki öznelcilik ve nesnelcilik uzlaşmazlığını aşma noktasında Giddens’in “yapılaşma kuramı” neyse Bourdieu’nün “habitus”, “sermaye” ve “alan” kavramsal üçlemesi de odur. Bourdieu, sosyal alan üzerine yaptığı araştırmalarda

geliştirdiği bu kavramsal üçlemeyle sosyal teorideki kökleşmiş olan düalizmi aşma girişiminde bulunmuştur.

Aktörlerin “bilinçleri veya iradelerine bakmaksızın” sosyal gerçekliğin Durkheimci anlamda kendini dayatan ilişkiler ve güçler bütününden meydana geldiğini savunan *nesnelcilik* ile sosyal gerçekliği, aktörlerin anlamlı etkileşim çizgilerini müştereken inşa ettikleri sayısız yorum ediminin toplamı veya bireysel temsilleri olarak gören *öznecilik*, toplumsal dünyayı görünüşte uzlaşmaz iki okuma olarak sunar. Bourdieu’ya göre; araştırmacı tarafından hem *toplumsal yapılar* hem de *zihinsel yapılar* dikkate alınmak zorundadır. Bir yandan aktörlerin zihinsel temsilleri bir tarafa bırakılarak bireylerin pratiklerini sınırlayan toplumsal yapılar nesnelci bir evre içinde ortaya konulmalıdır. Bununla birlikte nesnel yapıları dönüştürmeye veya korumaya yönelik bireysel ve kolektif mücadeleyi yönlendiren sürece yani aktörlerin temsilleri ve bu temsilleri oluşturan zihinsel yapılar ele alınmalıdır. Sosyal eylem; toplumsal yapılar ve zihinsel yapıların ikili karşılıklı inşası ve tekabüliyet ilişkisiyle meydana gelmektedir (Wacquant, 2016: 60-61).

3.3.1.Habitus: “Bedende Somutlaşmış Toplumsallık”

‘Habitus’ kavramı; Bourdieu’dan önce Platon, Aristoteles, Elias, Thompson ve Mauss gibi düşünürler tarafından kullanılmıştır (Tatlıcan ve Çeğin, 2016).

Thorpe, Bourdieu’nun geliştirdiği bütün teorik kavramlardan hiçbirinin “habitus”tan daha etkili olmadığını iddia eder (Thorpe, 2015: 171). Bourdieu birçok çalışmasında habitus kavramını tekrar tekrar tanımlar. Bu tanımlara baktığımızda habitus;

Dünyasal yapıların ve eğilimlerin benimsenmesinin ürünü olup en azından kabaca bunlara uyarlanan, kısmen değiştirilmiş bağlamlara durmadan adapte olmayı mümkün kılan ve durumu anlamla donatılmış karmaşık bir bütün olarak inşa eden tasavvur ve ayırım ilkeleri (Bourdieu’dan akt. Thorpe, 2015: 172).

... ürünü olduğu sosyal dünya ile gerçek bir ontolojik işbirliği içerisindedir. Amaçsız bir yönelmişliğin, bilinçsiz bir bilginin, sosyal dünyanın mekanizmalarına pratikte vakıf oluşun (ki bu, olduğu gibi açıkça ortaya

koyma ihtiyacı duyulmadan geleceği önelemeye imkan tanır) temel ilkesidir (Bourdieu, 2014: 46-47).

... bir konumun içkin ve bağlantusal özelliklerini bütünleşik bir hayat tarzında, yani insanlar, mekanlar ve pratiklerle ilgili bütünleşik bir tercih dizisini dile getiren can verici ve birleştirici bir kökendir. Tıpkı kendini üreten konumlar gibi, *habituslar* da farklılaşmış; ama aynı zamanda farklılaştırıcıdır (Bourdieu, 2015a: 21-22).

... tarihsel aşkınlık olduğunu, toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikle edinilmiş ve sürekli olarak pratik işlemlere yönlendirilmiş, yapılanmış ve yapılandırın yatkınlıklar sistemi olduğu... Habitus nosyonu, Marx'ın *Feuerbach Üzerine Tezler*'inde önerdiği programı izleyerek, ister naif ister akademik olsun her tür bilginin bir inşa faaliyeti gerektirdiği düşüncesini idealizme bırakmayan bir materyalist bilgi teorisini mümkün kılmayı hedefler: Ayrıca habitus, bu faaliyetin, katıksız anlamda zihinsel bir faaliyetle hiç ilgisi olmadığına işaret eder (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 111).

Bourdieu'nün habitusa ilişkin tanımlarını çoğaltmak elbette mümkündür, bununla birlikte habitusun sosyal eylemin yeniden üretimi ve ikilikleri aşma noktasındaki işlevselliği önem arz etmektedir. Nesnelcilik –eylemi, eyleyicisiz ve mekanik bir tepki olarak gören- ve öznelcilik –eylemi, bilinçli bir niyetin kararlı bir şekilde, kendi amaçlarını belirleyen ve faydayı azamiye çıkartan bilincin özgür bir projesi olarak tanımlayan- tuzağına düşmemek adına geliştirilen habitus nosyonu; eylem teorisinde inşacı bir pozisyona sahiptir. Bourdieu'ya göre; aktörler bilgi nesnelerini edilgin bir şekilde kaydetmezler fakat bununla birlikte habitus salt zihinsel bir faaliyetle de ilişkili değildir. Pratik düşünömsellik etkinliği ile bilincin ve bilginin sıradan nosyonlarını görmeyi engelleyen bir inşa sürecidir. Düşünce tarihinde daha önce *etos* (öthos) ve *hexis* gibi kavramlar Bourdieu'ya göre benzer niyetlerle kullanılmıştır. Fakat habitusu bu kavramlardan ayıran temel bir fark vardır: o da “alışkanlık” (*habitude*) kullanımı yerine; pratik hakimiyet ve yatkınlıklar sisteminde kayıtlı üretici kapasite anlamındaki kullanımınıdır. Habitus kavramının kullanımındaki amaç, eyleyiciyi feda etmeden özne felsefesinden kaçınmak ve yapının eyleyici üzerinde ve onun aracılığıyla yarattığı etkileri göz ardı etmeden yapı felsefesinden kaçınmaktır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 110-111).

Yapıların üretimi ve yeniden-üretiminde ki bu üretimin yegane aracı insan eylemidir, habitus teorisi ne sadece eyleme ne de sadece yapıya odaklanır. İnsan eylemi hem toplumsal etkenlerin hem de öznenin bireysel iradesinin sonucu ve kesişme noktasıdır. İnsan eylemine yön veren nedir? Bu soru Bourdieu tarafından habitus kavramıyla açıklanır ve bunun cevabı içselleştirilmiş yatkınlıklardır (Terzi, 2014: 75-76). Nerdeyse bütün gelişim kuramları, ilk çocukluk döneminden itibaren kazanılan öğrenmelerin bireyin yaşam boyunca eyleme yönelik seçimlerinde etkili olduğunu savunur. Annelik-babalık tutumları, eş seçimi, yaşanılacak olan yerin seçimi –çocukluğun dağlık bir coğrafyada geçmesinden dolayı yetişkinlik döneminde de yaşamak için benzer yerler tercih edilmesi-, yemek kültürü vb. pek çok örnekle bu durum çoğaltılabilir. Toplumsal alan içerisindeki ilk dönem deneyimleri, bireyin yaşamı boyunca eylemlerinde yatkınlıklar meydana getirmektedir.

Faillerin sosyal uzamları ve habitusları arasında doğrudan bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Empirik olarak değişken ve sınıfa özgü bir kavram olan habitus, faillerin sosyal uzamdaki konumlarına göre biçimlenme gösterir. İnşa edilmiş bir süreç olan habitus, belirli yaşam koşullarının durumuna eş deyişle ‘sınıf durumu’na tekabül eder. Sınıf durumları ise, belirli yatkınlıklar setini bireye dayatan sosyal uzaydaki verili bir mekanı tanımlar. Bundan mütevellit, yapısal ve sınıfsal bir konumu paylaşan bireyler; benzer ve tekrarlanan deneyimler paylaşırlar. Toplumsal pratikleri yapılandıran ortak habitusu üreten bu benzerlik ve tekrardır. Benzer konumlardaki kolektif bilinç olarak ele alabileceğimiz habitus, kapsadığı bireylerin dünyayı benzer biçimde sunmaları, belirli tarzda sınıflama ve seçim yapmalarında bilişsel ve duygusal kılavuzluk sağlamaktadır (Çeğin ve Göker, 2015c: 18-19).

Bu bağlamda Bourdieu, *Ayrım* adlı çalışmasında çocukluktan itibaren habitusunun beğeni yargısı üzerindeki etkisini ele alır. Aile; mensubiyete temel oluşturan değerler, erdemler ve becerilerin çocuğa aktarılması yoluyla ahlaki yeniden üretime aracılık eder. Bourdieu’ya göre; yaşam stilleri şayet tercih edilen mobilya ve giyim üzerinden okunabiliyorsa bu sadece ekonomik ve kültürel zorunluluktan kaynaklanmaz, aynı zamanda bu *ailevi nesnelere nesnelleştirilmiş olan toplumsal ilişkilerin* yeniden üretimidir, bu yeniden üretim ise kendisini bedensel deneyimler aracılığıyla ve bilinçdışı olarak dayatması yoluyla gerçekleşir. Nesnelere ve

toplumsal aktörlerde nesnelleşen toplumsal ilişkiler, yaşam boyu gelişimde farkında olunmaksızın içselleştirilir ve yatkınlıklar, eşikler ve beğeni yargısı ile ortaya çıkar. *Annesel dünya* içine doğulan dünyadır, ilk ve varlığını en uzun süre koruyacak olan öğrenmelerin uzamı sonuç itibarıyla de habitusun mekanıdır (Bourdieu, 2015c: 121-125).

Habitus nosyonunu sosyal teori için önemli kılan pek çok açıklayıcı repertuarı mevcutsa da nesnellik ve öznellik diyalektiğini göstermesi açısından muhakkak dikkate alınmalıdır. Nesnel duruma nesnel olarak uyarlanan stratejileri üretmesi ve bu stratejilerin pratik bir duyguyla, “oyun duygusu” ile toplumsal eylemi belirlemesi habitusun işlevidir. Ortaya konulan stratejiler bilinçli hedeflerin sonuçları ya da dışsal nedenlerin mekanik belirlenimlerinin sonuçları olmak zorunda değildir. Bourdieu’ya göre *toplumsal eylemin rasyonel tercihle hiçbir alakası yoktur* –çok özel kriz durumları dışında. Gündelik hayatın rutinlikleri ve bu rutinlerin kazandırdığı pratik duygusu, aktörlere çoğu zaman yapılabilecek tek şeyi yaptırır. Kendi toplumsal dünyalarının pratikte farkında olan aktörler benzer koşullara sürekli maruz kaldıkları için pratik duygusuna –sezgiye- göre hareket halindedirler. Habitus toplumsal ve kültürel oyunun temel gereklilikleri ile uyumlu olduğundan yine bizzat kendisinin bir ürünü olan “alan”la *ontolojik suç ortaklığı* ilişkisine sahiptir (Bourdieu, 2016: 46-48).

3.3.2. Alan: “Tarihsel Takımyıldızları”

Sanat, bilim, din, ekonomi, siyaset gibi toplumsal yaşamın farklı pratik alanları ve bunlara karşılık gelen kimliklenmeler, aktörlere toplumsal uzam içerisinde farklı konumlar vermektedir. Alanı, kendi özel belirlenimleri/sınırları içine giren aktörlere güç uygulayan ve “hiyerarşinin temellerinin sürekli tartışma konusu olduğu bir *savaş alanı*” olarak tanımlamak mümkündür. Aynı zamanda bu savaş ve mücadele durumundan kaynaklı olarak, alanlar “zaman içinde ortaya çıkan, gelişen, değişen, biçimlenen ve bazen ortadan kaybolan veya yok olan tarihsel takımyıldızları”dır (Wacquant, 2016: 63).

1960’lı yılların sonlarına doğru Bourdieu, sanat sosyolojisi ile Weber’in din sosyolojisini ilişkilendirdiği süreçte alan kavramını geliştirmiştir. Bourdieu, ilişkisel

düşünmenin bir ürünü olan alan kavramını “hem Weber’e karşı hem de Weber ile” kurar (Kaya, 2016: 398). Ancak alan tek başına kurulan bir yapı değil habitusla birlikte düşünülmesi gereken bir nosyondur. Habitus ve alan arasındaki ilişkiye baktığımızda, her habitusun kendisini *toplumsal bir topoğrafya/alan* üzerinden temellendirdiğini görürüz. Her bir alan kendi iç mantığına ve değer skalasına sahip oluşuyla birlikte varlığını yeterli sayıda kişinin bir toplumsal “oyun”a katılımına borçludur. Alan içerisinde var olan toplumsal “oyun” yerleşik kurallara sahip olmasından ziyade rekabet sonucunda elde edilecek “ödül” etrafında şekillenir. Bourdieu’nün *illusio* ve *doxa* kavramları eyleyicilerin alandaki toplumsal oyuna katılmalarını ya da katılmamalarını açıklar mahiyettedir. Her oyun bir rekabeti ve her rekabet de oyunun sonunda kazanacaklar ve kaybedecekleri belirler. Oyuncular şayet oyuna ve kazanacaklarına inanç (*doxa*) geliştirirlerse oyuna katılır ve oyuna yatırım (*illiusio*) yaparlar. Oyuncular/eyleyiciler oyuna dair bir “sözleşme” imzaladıkları için değil ancak oyuna girerek oyunun oynanmaya değer olduğunu kabul ederler. Oyundaki kozlar ise eyleyicilerin sermayeleridir. Bundan mütevellit her alanda etkin olan sermaye biçimi farklı olup alanların değer ve kurallarına özgüdür. Alanın sınırları ise *a priori* olarak bilinemez ancak ampirik bir araştırma sonucunda belirlenebilir ve etkisinin bittiği noktada bulunur (Tatlıcan ve Çeğin, 2016: 318-319).

Çok boyutlu konumlar ve faillerin bu konumlara yerleşmesi olan alan, yapısal-nesnel ilişkiler ağıyla özneler arası ilişkileri ve etkileşimlerin şeklini ve içeriğini belirler. Bireylerin iradelerinden ve bilinçlerinden bağımsız var olan bu nesnel bağıntılar; toplumsal alanda ilişkiyel düşünmeyi, günlük-sıradan deneyimler tarafından perdelenmiş gerçekliği kaldırmayı iddia eder. Bourdieu’ya göre, geometrik şekillerde noktalar ve çizgiler bağlı oldukları nesnelere göre önem ve anlam kazanıyorsa, olaylar ve olgular da tarihsel bağlamda ve alandaki kurucu öğelerin ilişkiyel ağ içindeki farklı kombinezonlarıyla incelenmelidir. Böylece ilişkiyel yöntemle aynı zamanda öznelci ve nesnelci epistemolojilerden bir kopma girişimi ortaya konulur. Bu yöntemle veriler ve değişkenler artık doğrusal olmayıp çok boyutlu bir özellik kazanır. Hakim pratikler karşısındaki muhalif pratiklere göre şekil alırken, kültürel meşrulaştırma ve tahakküm ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki işçi sınıfı *ihtiyaç yönelimli bir tüketim* hayat tarzına sahipse, yüksek sınıf

ihyaçtan bağımsız bir tüketim kültürünü benimser. Alan içerisinde kendiliğinden oluşan hiyerarşik yapı ile bastırılan sınıfın kültürü, baskın sınıfın kültürüne göre değerlendirilir veya tam tersi de geçerli olmaktadır böylece her türlü alan rekabeti, bilinçsizliği, hiyerarşiyi ve çatışmayı içerir (Kaya, 2016: 397-400).

Alanın yapısal özelliklerine bakacak olursak; Bourdieu'nun defaatle vurguladığı üzere tüm alanların mücadele üzerine kurulduğunu görürüz. Alanın özgün sermayesi üzerine hegemonyası olan baskın sınıf ile alana yeni giren sınıf arasındaki mücadele. Bu mücadele, baskın sınıfın savunmacı refleksi ile yeni girenlerin alanda yeniden-üretimi sağlayan sabit kanaati (*doxay*) sarsmak için geliştirdikleri stratejiler arasındadır. Eş deyişle, alana yeni girenlerin heterodoks tutumlarına karşı alandaki baskın grubun ortodoks tutumu, mücadelenin iki kutbunu meydana getirir. Bu iki kutup arasındaki *koruma*, *takip* ve *altüst etme* stratejileri alanda sürekli olarak birbirini izler. Koruma stratejisi ile alandaki baskın grup kendileri dışındakiler tarafından alanda herhangi bir değişiklik ve yetkilendirmeyi önlerken; takip stratejisi ile alana yeni girenler alanda hakim konumlar elde etmek için fırsatları kollarlar. Alanın meşruiyetini ve baskın grubu en esaslı sorgulayan marjinal gruplar ise altüst etme stratejisi ile hareket eder (Kaya, 2016: 400-401).

Alan ile faillik arasındaki ilişkisellik de mücadelenin bir diğer ayağıdır. Alanlar; “faillerin olası ‘kazanımlar’ için rekabet ettikleri toplumsal olarak oluşturulmuş uzamları ya da mücadele sahalarını kapsar” (Thorpe, 2015: 174). Alana giren her fail habitusunun somutlaştırdığı sermaye miktarı ve türü ile bir “alan konumu” almaya meyillidir. Bu bağlamda bilginin üretimine bakacak olursak; teorik fikirlerin üretimi, habitus ve alan konumu arasındaki kesişme ile gerçekleşir. Dolayısıyla iktidar mücadeleleri –sınıf temelli habitus biçimleri arasındaki tarihsel olarak koşullanmış-, teorisyenin dahil olduğu alan için mücadele ve son kertede alanın bütün üyeleri tarafından kolektif olarak gerçekleştirilen özerklik mücadelesinin bir ürünüdür (Thorpe, 2015: 175-177).

Bourdieu, geliştirdiği alan nosyonunun Kurt Lewin'in alan kuramını çağrıştırdığına yönelik eleştirilere, alan nosyonunun oluştuğu kuramsal dizgenin içinde ve asla ondan yalıtılmış olmaması üzerinden cevap verir. Hegel'e gönderme yapan Bourdieu, gerçek olanın bağlantısal olduğunu ileri sürer. Toplumsal dünyada

var olan nesnel bağlantılar –alanlar- aynı zamanda kendilerini işgal edenlere/eyleyicilere ya da kuramlara dayattıkları belirlenimler, farklı iktidar (sermaye) yapısındaki durumlar ve diğer nesnel bağıntılarla –tahakküm, itaat ve benzeşme- nesnel olarak tanımlanabilir. Görece bağımsız olan birçok mikrokozmos, yüksek derecede farklılaşmış olan toplumlardaki kozmosu meydana getirir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 80-81).

Bourdieu alan nosyonu ile yapı-tarih ve koruma-dönüşüm arasındaki karşıtlığı aşmak ister. *Homo Academicus'ta* 68 Mayıs krizini alan nosyonu bağlamında değerlendiren Bourdieu, alanın yapısını oluşturan iktidar ilişkilerinin hem tahakküme direnişi hem de yıkıcılığa direnişi temellendirdiğini savunur. Direniş ve yıkıcılığın meydana getirdiği döngüsellik, yapıdaki konumların (profesör, asistan) çözümlenmesiyle açıklanabilir. Bourdieu'ya göre, yapıdaki dönüşümün belirlenmesi tikel bir tarihsel konjonktürün –Mayıs 68- ayrıntısına girmekle yeterlidir. Bourdieu, *Homo Academicus'ta* üniversite bünyesinde öğretim elemanlarının sayısındaki hızlı ve yoğun artışı ele alır ve bu durumun tahakküm edenler ile edilenler, profesörler ile asistanlar arasındaki gerilimin tetiklediğini savunur. Bu durumun beraberinde getirdiği diğer önemli bir sonuç ise diplomalı insan sayısındaki artışın unvanların değerinin düşürmesi ve beraberinde ilişkilerin değişmesidir. Benzeri değişikliklerle birlikte, Mayıs 68 krizi ile öğrenci dünyasında bunalımın baş göstermesi üzerinden alanın konjonktürel dinamiği ortaya konulur. Yaşanan bu kriz Bourdieu'ya göre, söylemin meşruiyetine sahip olanlar ile meşruiyetin yeni talipleri arasındaki çatışmanın diğer mikro evrenlere doğru yayılım göstermesidir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 73-74).

Her ne kadar *Ecole Normale Superieure'de* okumuşsa da kendini hiçbir zaman evinde hissetmemiş olan Bourdieu muhtemelen yaşamış olduğu yabancılık duygusuyla akademik alan üzerinden *homo academicusun* sosyal analizine girişmiştir. Bourdieu'nün *Homo Academicus* çalışması, oyuncuların sahip oldukları sermaye birikimi ve inşa edilen *habitusla* birlikte tabakalaşan akademik alana bağlı çıkarların (*illisio*) analizini merkeze alır (Karakaya, 2012). Bourdieu'ya göre, sağlıklı toplumsal bilgiyi üretmenin koşulu, entelektüelleri etkileyen kısıtlamaları ve onların egemen sınıfa dair hangi özel çıkarları elde etmeye çalışmalarının bilinmesi ile

mümkündür. Sosyolojinin sosyolojisini yapmak veya akademik alan üzerinden, mevcut eşitsizliklerin ve iktidar ilişkilerinin konu edinmesidir. Bourdieu'nün yapmak istediği tam da budur. Bu analiz, haliyle kendi kabilesi –akademi dünyası– tarafından maruz kaldığı birçok eleştiriye de beraberinde getirmiştir. Adeta bir “ihbarcı” olan Bourdieu, “akademik camianın mensuplarını sahip oldukları sermaye birikimleri, içerisinde yetiştikleri sosyal sınıf/tabaka, iktidar mücadelesi verdikleri alan ve bu alana bağlı çıkarlar ekseninde” sosyolojiyi ve akademi dünyasını araştırmasına konu olarak almıştır (Karakaya, 2012: 104).

Bourdieu'nun alana dair söylediklerini toparlayacak olursak toplumsal dünyanın görece birbirinden farklı alanlardan oluştuğunu ve her alanın kendine has içsel işleyişi, özgül sermayesi ve alanda nasıl oynanacağına dair habitusa göre şekillenen konumların hiyerarşik yapısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. *Doxa*, alanın içindeki güç ilişkilerini görünmez kılıp mevcut düzenin doğrudan devam etmesini sağlarken, *illisio* alanın oynanmaya değer olduğuna dair inancı sağlamlaştırıp, alanı/oyunu işlevsel ve çalışılabilir hale getirmektedir. İktidar alanı ise; iktidar şekilleri ve farklı sermaye türleri arasında var olan güç dengesidir. Alan içerisinde failer kısıtlamalar ve imkanlar dâhilinde kendi ürettikleri stratejilerle sınıfsal eşitsizlikleri fakında olmadan üretmektedirler. Tüm bu açıklamalar çerçevesinde, Bourdieu'nün ilişkisel epistemolojiyle alanın nesnel ve yapısal özelliğini öne çıkardığı söylenebilir (Kaya, 2016).

3.3.3.Sermaye

Bourdieu, her biri kendi alt-türlerine ayrılan üç temel sermayeden bahseder: *iktisadi sermaye*, *kültürel sermaye* ve *toplumsal sermaye*. Sonrasında yaptığı alan çalışmalarıyla bu üç türe simgesel sermayeyi de ekler. Aslında simgesel sermaye, bu üç türden herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir. Farklılaşmış toplumların yapısı ve dinamiğini anlama noktasında Bourdieu, sermayenin çeşitli biçimler alabileceğini kabul etmek gerektiğini ifade eder (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 108). Sermaye aslında toplumsal bir ilişkidir. Bundan mütevellit “üretildiği ve yeniden-üretildiği alan dışında başka bir yerde var olamayan ve etkilerini gösteremeyen bir toplumsal enerji” olup; “*değerini ve etkinliğini her alanın bizzat özgün yasalarından*” almaktadır (Bourdieu, 2015c: 176). Bu durumu

açıklama adına örnek verilecek olursa; fizik alanında uzman bir A kişinin bu alana dair sermayesi, bir girişimci olarak kuracağı tekstil fabrikasında işlevsellik kazanamaz. Sermaye, ilgili olduğu alan içerisinde anlam ve güce karşılık gelir.

Bourdieu'ya göre; failer, toplumsal uzam içerisinde ve kendi mikro kozmoslarında sahip oldukları sermaye hacmi ve sermaye türüne göre nitelenirken alanın yapısı ise diğer bütün failerin ağırlıkları ölçüsünde belirlenir. Bununla birlikte bu belirlenim, uzamın yapısının tazyiki altında icra olur. Tazyikin şiddeti, failin ağırlığı (sermayesinin hacmi) ne kadar düşükse o ölçüde artış gösterir. Failin alandaki güç dengesini istediği yönde değiştirebilme ihtimali, sahip olduğu sermaye hacmi/gücü ve sermaye dağılımının yapısındaki konumuyla doğru orantılıdır (Bourdieu, 2015a: 66-67). Bourdieu *Ayrım* çalışmasında sermaye kavramını ayrıntılı olarak ele almıştır. Özellikle eğitim sermayesi üzerinden toplumsal uzamların üretimi ve yeniden üretimini analiz etmiştir. Bourdieu'ya göre; eğitim sermayesi “hem aile tarafından sağlanan kültürel aktarımın hem de okul tarafından sağlanan kültürel aktarımın (etkinliği doğrudan aileden miras alınan kültürel sermayenin hacmine bağlı olan) birikmiş etkilerinin” toplamıdır (Bourdieu, 2015c: 41). Eğitim sermayesinin ayrıntılı olarak ele almak diğer sermaye türlerinin sosyal analizini yapabilmek adına önem arz etmektedir. Bourdieu'nün ele aldığı Fransız toplumunda burjuvazi bir aileye mensup bir kişi, lisans eğitimi için muhtemelen işletme eğitimi veren *Ecole des Hautes Etudes Commerciales*, siyaset bilimi eğitimi veren *Intitut des Sciences Politiques* ya da devlet hizmeti ve bürokrat yetiştiren *Ecole Nationale d'Administration*'a gidecektir. Ailenin ve sosyal çevrenin habitusuna mensubiyet ve ailenin sahip olduğu sermayenin şekli ve hacmi, gidilebilecek olan okulun seçimini belirlemektedir. Bourdieu gibi istisnaları genellemenin dışına bırakacak olursak; toplumsal uzamın üretimi ve yeniden üretiminin, aile tarafından sağlanan sermayenin miras yoluyla devretmesi ile sağlandığını söyleyebiliriz. Mevkileri resmi surette tesis eden ve güvence altına alan eğitim sistemi ya da eş deyişle eğitim sermayesi, kurumlar üzerindeki kısmi-tekeli üretir ve yeniden üretir. Sembolik sermaye ve beraberinde getirdiği sembolik şiddet, okul diploması gibi bir unvan örneğinde evrensel olarak kabul gören ve güvence altına alınmış dolayısıyla da bütün pazarlarda geçerli bir sembolik sermaye özelliğini taşıırken, meşru sembolik şiddet

tekelinin de Bourdiue'ya göre en tipik örneğidir (Bourdieu, 2014: 207). Sosyal bilim alanında prestijli bir okuldan mezun olan bir sosyal bilimci, almış olduğu diploma ile sembolik sermayesini sağlamlaştırır ve alandaki bilginin üretilmesindeki sembolik mücadelede avantajlı bir pozisyona sahip olur.

Sosyal dünya Bourdieu'ya göre, eşit olmayan biçimde donanmış failer arasındaki mücadelenin kendisidir. Alan, habitus ve sermaye arasındaki ilişkiselliği sosyal dünya üzerinden okuduğumuzda sembolik sermayenin resmi tasdikiyle belli görüşler mutlak ve evrensel değer kazanır ve böylece sosyal uzamın özel bir noktasına denk gelen tasdiklenmiş görüşler tahakküm edici bir pozisyon kazanır. Devlet ise; meşru sembolik şiddetin tekeline sahip, bu tekel için girişilen mücadeledeki güçlü bir hakem olma özelliğine sahiptir (Bourdieu, 2014: 208-209). Belli bir toprak parçası ve bu toprak parçasındaki nüfusun tamamında fiziksel ve *simgesel* şiddetin kullanımını başarılı bir şekilde talep eden devlet uzun bir kurumlandırma edimleri dizisinin sonucu olduğunu unutmur ve Bourdieu'ya göre kendisini *doğallık*'ın tüm görünüşleriyle sunar. Mevcudiyetini tikel yapı ve mekanizmalar –nesnellik içinde- ile beyinler, zihinsel yapılar, algılayış ve düşünme kalıpları –öznellikte- sağlamaktadır (Bourdieu, 2015a: 101-102).

Bourdieu *Eril Tahakküm* çalışmasında cinsellik üzerinden sembolik şiddeti ele alır: “Erkeklerle evrensel olarak atfedilen üstünlük, üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin nesneliliğiyle doğrulanır ve bu nesnellik de kaynağını, erkeğe en iyi kısmı ayıran toplumsal ve biyolojik üretme ve üremenin cinsel iş bölümünden ve ayrıca da habitus'lara içkin şemalardan almaktadır.” (Bourdieu, 2015d: 49). Habituslara ilişkin şemalar, pratiklerin anlamına ilişkin pratik ve doksik bir uzlaşma sağlayarak toplumsal yeniden üretimi meydana getirmektedir. Güç ilişkisindeki pratik kabullenmeler doksik benimseme edimleri olup, toplumsal olarak belirlenen tarzda düşünülmesine veya dile getirilmesine dahi gerek duyulmadan tabi olunan sembolik şiddeti meydana getiren inançları oluşturur (Bourdieu, 2015d: 49). Bourdieu'ya göre, sembolik güç kaynağını bedene gömülü olan yatkınlıklardan alır. Etkisini ortaya koymak için herhangi bir fiziksel kuvvet uygulamasına gerek yoktur ve etki alanı bedenlerdir (Bourdieu, 2015d: 54). Sembolik gücün hayata geçirilmesi ve sürdürülmesi ona maruz kalanların katkısı olmadan mümkün değildir

bununla birlikte bu güce maruz kalanlar oyuna katılarak onu bu şekilde inşa ederler (Bourdieu, 2015d: 56). *Doxa* ve *illio* arasındaki bu dikotomik ilişki, eşitsizliğin yeniden üretimini sağlayıp aynı zamanda sosyal eylemin belirlenmesinde yapı ve failin bir aradalığının buluşmasıdır.

3.3.4.Oyun

“Oyun” metaforu, Bourdieu tarafından *illio* ve *doxa* kavramlarıyla birlikte alan nosyonunu açıklamak için sıkça kullanılmaktadır. Alan mücadele üzerine kurulurken oyuncular oyuna girme ya da girmeme üzerinden bir tercihte bulunur, bu tercih oyunun oynanmaya değer olup olmadığına karar vermektir.

Bourdieu, alan ve oyun arasında bir benzerlik kurmaktadır. Her ne kadar alan oyundan farklı olarak ifade edilmeyen ve kodlanmış kurallara ve düzenliliklere sahip olsa da bilinçli bir yaratımın sonucu değildir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82). Alan kavramı Bourdieu'nün kuramsallığı içerisinde yapıya karşılık gelmektedir fakat “oyun” metaforundan da anlaşılacağı üzere yapı, sabit ve kalıcı bir form olarak ele alınmamakta; bireyin failliği (*habitusu*, sermayesi ve *illio*suyla) ve bireyler arası ilişkisellikle eş deyişle mücadele ile değişebilme kapasitesine sahiptir.

Bourdieu'ya göre; alan içerisindeki mücadele, oyuncular arasındaki *kazanılacaklar* ve *kaybedilecekler* veya *bahislere* benzemektedir: Oyuncular ilk olarak oyunun oynanmaya değer olup olmadığına karar verirler şayet oyun oynanmaya değerse *oyuna yatırım (illio)* yaparlar. Sonrasında şayet, oyuncular bahislerine inancı (*doxa*) paylaşırsa oyunda yerlerini alır ve birbirlerinin karşısına çıkarlar ve oyun yani alan içerisindeki mücadele bil-fiil başlar. Bourdieu kuramının çatışmacı yanı, oyuncuların oyunun oynanmaya değer olduğuna karar vermeleri ve diğer oyuncularla karşılaşmaları sonuç olarak bu karşılaşmanın yarattığı rekabette saklıdır. Oyun girmek, herhangi bir “sözleşme” sonucu değil, sadece oyunun oynanmaya değer olduğunu kabul etmektir. Burada bir diğer önemli husus ise *kozlar* ve sermaye arasında kurulan benzerliktir: Oyuncuların elindeki kozlar-güçler nasıl oyuna göre değişiklik gösteriyorsa farklı sermaye türlerinin hiyerarşisi de alana göre değişiklik göstermektedir. Bir sermaye türü, bir alan için mücadele aracı başka bir alanda ise uğruna mücadele edilen olabilmektedir. (Bourdieu ve Wacquant, 2014:

82-83). Yatırım ise Bourdieu'ya göre, "bir alan ile o alana uyarlanmış bir yatırımlar sistemi arasındaki bağıntıdan doğan harekete geçme eğilimini, -evrensel olarak verili değil- tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş olan, oyun oynama yeteneği ile isteğini içeren bir oyunu, bu oyunda kazanılıp kaybedilebilecek şeyler olduğu duygusu" dur (Bourdieu ve Wacquant, 2014: : 107).

Bourdieu oyun metaforu ile birlikte geliştirdiği *illusio* ve *doxa* kavramlarını entelektüellere yöneltilir. Amacı entelektüelleri çıkarısız nesnelliğin ve kültürel mükemmelliğin temsilcileri olarak sunan yaygın düşünceyi eleştirmektir. Swartz'a göre, Bourdieu entelektüel pratikleri simgesel niteliklerine rağmen temelde çıkarı dayalı uğraşlar olarak düşünür. Bourdieu kuramına getirilen faydacılık eleştirisine geliştirdiği *illusio* ve *doxa* kavramlarıyla arasına mesafe koymaya çalışır fakat Swartz; çıkar, strateji, yatırım ve kâr gibi kelimelerin Bourdieu kuramının bir ölçüde de olsa faydacı bir yönelime işaret ettiğini savunur (Swartz, 2011: 107-108). Toplumsal alandaki her türlü pratiğe katılım Bourdieu'ya göre, çıkarları somutlaştırmakta ve toplumsal ayrımları pekiştirmektedir. Sanatsal beğeniler, giyim tarzları, yeme-içme alışkanlıkları, dilin kullanımı, müze ve opera ziyaretleri kısaca bütün kültürel simgeler ve pratikler, oyuna yatırım yapan bireylerce belli bir takım çıkar-kazanç beklentisi taşır (Swartz, 2011: 18). Bireyler, gruplar ve kurumlar(özellikle eğitim sistemi) arasındaki iktidar ilişkisi, toplumsal hayatın temel bir boyutudur. Oyuna yatırım, çıkar ve iktidar ilişkisi Bourdieu'nün kuramındaki failin yapı karşısında irade sahibi olduğunu göstermekteyken; habitus ile bu irade kısmi olarak sınırlanmaktadır.

Bourdieu çıkar nosyonunu, hem çıkar gütmemeye hem de kayıtsızlık nosyonuna karşıt olarak görmek gerektiğini savunur. Oyunun motive etmediği bireyler oyuna kayıtsız kalırlar; Georges Perec'in *Uyuyan Adam* adlı romanı 25 yaşındaki bir öğrencinin bir gün dünya hakkında kayıtsız kalmaya karar vermesiyle başlar, bu genç adam önce çalışmaktan vazgeçer, beslenmek için sadece tarçınlı kurabiye yer ve en sonunda tarçınlı kurabiye yemekten de vazgeçer ve yaşamı son bulur. Roman, hayata –oyuna- dair herhangi bir beklentisi-çıkarı kalmayan birinin panoramasını etkili bir şekilde ortaya koymaktadır. *Illusio*, ise kayıtsızlığın tam tersi olup Bourdieu'ya göre, oyuna girmek, kendini oyuna vermek ve kaptırmaktır.

Toplumsal bir oyunla ilgilenmek, o oyunun bir anlam taşıdığını, oyun sonunda kazanılacak ya da kaybedilecek olanın önemli ve mücadeleye değer olduğunun işaretidir. Bununla birlikte çıkar, antropolojik bir sabite olmayıp, tarihsel bir inşa ve keyfiliktir ve ancak ampirik gözlemle tanınabilir. Her alan veya her bir oyun kendisine özgül bir *illusio*'yu oluşturur ve onu harekete geçirir; bu sözsüz bir kabul olarak ve alanı yöneten kurallara pratik hakimiyet şeklinde işler. Oyuna katılmanın içerdiği özgül çıkar ise oyuncunun oyundaki konumuna göre değişiklik gösterir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 104-106).

3.4.Habitus ve Alan Arasındaki Ontolojik Suç Ortaklığı: Bourdieu'nün Bilim Sosyolojisi

Bourdieu'ya göre, bilim ne sadece kaba bir deneyim ve gözlemdir ne de failin bir inşa sürecidir. Bilim-dışı sosyal örgütlenmelerden ve politik kurumlardan sözde izole edilen bilim, Collins tarafından “modern bilimin ağaçları bizi çepeçevre kuşattığı için sosyal ormanı görmeme” olarak ifade edilir (Etil ve Demir, 2014: 319-320). Bilim anlayışında pozitivizm ve radikal inşacılığın ötesine geçmek isteyen Bourdieu, nihilizm çağında görecelik ve epistemolojik bilinmezliği aşma adına sosyolojinin kendi zanaatını savunması gerektiğini düşünmektedir. Ekonomi, medya ve postmodernlerin bilimin otoritesini sarsması ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan bilimin otonomisinin zayıflaması; Bourdieu'nün College de France'da “bilim sosyolojisi” üzerine verdiği dersinin temel nedenidir (Etil ve Demir, 2014: 327). Naif nesnecilik ve radikalleşmiş inşacı perspektifler salınım halinde bilimin tepesinde *Demokles'in kılıcı* gibi durmaktadır. Bilimsel etkinliğin sosyal ve tarihsel bir karaktere sahip olduğunu kabul eden ancak “bu argümanı bilimi imkansızlaştıracak” şekilde okumayan Bourdieu, sosyal ve tarihsel niteliğin bilim karşıtlığı anlamına gelmediğini ifade etmektedir (Etil ve Demir, 2014: 327-328).

Bourdieu toplumsal kozmosu iki tür nesnellik düzeyinde ele alır: yapılar ve yapıların yeniden üretimi ile dönüşümü sağlayan mekanizmalar. Bu iki nesnellik düzeyi ile amaçlanan sosyal teorideki toplumsal fizik ve toplumsal fenomenoloji arasındaki antinomiye aşmaktır (Etil ve Demir, 2014: 334). Bu yaklaşımı biraz daha açacak olursak; ‘ilk düzey nesnellik’te maddi kaynaklar ve toplumsal olarak kıt değer ve malları edinme araçlarının dağılımı işaret edilir ve Bourdieu'nun kuramı içinde

“alan teorisi” ile açıklamak istediği kısma tekabül eder. ‘İkinci düzey nesnellikte’ ise toplumsal eyleyicilerin zihinsel ve bedensel şemaları içinde ortaya çıkan pratik etkinlikler, davranışlar, düşünceler, duygular ve yargılar ‘habitus teorisi’ ile mercek altına alınır. Bilimsel alanın pratikleri içerisinde alanların yapılaşmasını savunan Bourdieu’ya göre, alan fikri ile kast edilen bilimsel pratiği yönlendiren yapının vurgusudur. Fakat bu yapıların nesnelci fizik ile açıklanmasından ziyade “şeyleşmiş tarihsellik” ve öznenin içselleştirici mekanizmaları ile açıklanmasıdır. Alan ile habitus arasındaki ontolojik suç ortaklığını bu bağlamda ele aldığımızda, sosyal olguya dair getirilen açıklamalardaki antinomiye aşma girişiminde bulunduğunu söyleyebiliriz. “Yapı” ile “tarih”in bir karşıtlık içinde olmadığı bununla birlikte yapıların tarihselliği ve ilişkiselliğinin vurgulandığı bu düşünümde Bourdieu, “generatif yapısalılık” yaklaşımı ile karşımıza çıkar. Alan içerisinde pratiği yönlendiren nesnel ilişki yapılarına vurgu yapan Bourdieu “etkileşimci” ve “öznelci” yaklaşımları, “eğilimlere” yaptığı vurgusuyla da yapısalıcıları eleştirmektedir. Sermaye kavramıyla alan içerisinde insanların *konumlanmasını* buna bağlı olarak da “tanınma” fenomenini sosyal analizin bir parçası kılan Bourdieu, sermayenin “tanınma”ya bağlı olarak artıp azaldığını ortaya koyar. İlişkisel bağlam içerisinde “alan”ın yapısal karakterine vurgu yapmakta, alanın yapısı aktörlerin davranışlarını kısmi olarak belirlemekte, “sermaye” ise aktörün elindeki maddi kaynaklara denk gelmektedir. Sermaye sahipliği üzerinden bir “konuma” yerleşen aktör, habitusuyla da alan içerisindeki sorunlarla başa çıkmanın pratik sezgisine sahip olmaktadır. Habitus ile alan arasındaki ilişkisellikten ortaya çıkan stratejiler, amaçlara göre nesnel olarak yönlendirilen hedefler olup; habitus ise alanın yapılarını yeniden üreten ve bu üretim içerisinde “değişim” imkanını da sağlamaktadır. Sonuç olarak, habitus ve alanın ontolojik suç ortaklığında failer hem serbestliğin hem de yapısal belirlenmişliğin kısıncındadır (Etil ve Demir, 2014: 335-340).

SONUÇ

Sosyal teorideki yorumsamacı ve pozitivist kamplar Aydınlanmanın dualistik epistemolojisine –ruh ve bedenın ayrı iki alan olarak ele alınması gerektiği-dayalıdır. Çağdaş kuramcılardan olan Giddens ve Bourdieu'nün ortaya koymuş olduğu düşünömsellikler ve bunun sonucunda geliştirdikleri kavramlar düalizmleri aşma girişimidir. Sosyal olgunun analizinde mevcut düalizmleri aşma yönündeki bu iki girişim aslında birçok noktada ortaklaşmıştır.

Düalizmin her iki kanadındaki özcü tanımlamalar toplumsal olguların ya da gerçekliğin anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. Bu durum aynı zamanda sosyal olgunun analizinde de sorunlara sebebiyet vermektedir. Sosyal teori tarihi, sosyal olgunun yapı odaklı mı yoksa eylem odaklı mı analiz edilmesi gerektiğine dair büyük bir problemi içerisinde barındırmaktadır. Sosyolojinin ilk dönemleri doğa bilimleri ve pozitivist paradigmanın etkisiyle yapı odaklı bir konsensüs geliştirmişken, toplumsal olaylar ve beraberinde gelişen toplumsal hareketlerle öznenin ve *praksisin* hakim olduğu eylem odaklı yeni paradigmlar ortaya çıkmıştır. Birbirine zıt olan bu teorik çerçeveler, toplumsal dünyanın anlaşılmasında ve dahi açıklanmasında çatışma yüklü ve tözcü yaklaşımlar doğurmuştur. Giddens ve Bourdieu ise sosyal olgunun ele alınmasında yapı ve eylemin bir arada ele alınması gerektiğini savunarak yeni bir eylem-pratik anlayışı geliştirmiştir.

Düalizmleri aşma noktasında Giddens sosyal olguya dair girişimlerini ve kavramsallaştırmaları daha çok teorik düzeyde ortaya koyarken Bourdieu, teori ve alan(sanat, üniversite, evlilik, kültür, okul, televizyon vd.) arasında ampirik sınamalarla hareket eder ve kavramlarını alan araştırmalarıyla doğrulama gayretindedir. Pozitivist ve hermeneutik gelenekleri ve bu ekollere mensup kuramcılarını ele alan Giddens hatalı ve eksik gördüğü yapı ve eylem kuramını yeniden tanımlayıp, sosyal eylemin üretimi ve yeniden-üretimini yapılaşma kuramıyla açıklamaya çalışır. Bourdieu ise geliştirdiği pratik kuramını ile öznelciliğe düşmeden nesnelciliği aşma gayretindedir.

Giddens ve Bourdieu'nün yapı-eylem düalizmini aşma girişimine yönelik geliştirdikleri açıklamalar ve kavramlara baktığımızda kapsamlı bağlantılar kurmak

mümkündür. İlk bağlantı; yapı ve toplumsal eylemin açıklanmasında Giddens'in geliştirmiş olduğu "karşılıklı bilgi" ve Bourdieu'nün bilgi stoklarına karşılık gelen "habitus" kavramı arasındadır. Bu kavramlar her iki kuramcının da aslında fenomenolojik kökenden(Schutz'un fenomenolojik sosyolojisi- "bilgi stokları") beslendiklerini gösterir. Giddens, yapı kuramını açıklarken failerin pratik bilinçleri ile zımni olarak bildikleri kural ve kaynaklardan beslendiklerini açıklar ve bunları "karşılıklı bilgi" olarak tanımlar. "Habitus" kavramı ise, kişilerin toplumsal ilişkilerinde ve karşılaşma anlarında beklentileri, eğilimleri ve tercihlerinin tamamıdır; eş deyişle zihinlerinde yer alan ve pratik bilinçleri ile edindikleri bilgi stoklarıdır. "Habitus" da tıpkı "karşılıklı bilgiler" gibi çoğu zaman bilincinde olunmadan, bağlam içerisinde zaten nasıl yapılacağını bilme durumudur. Bu iki kavramın göndermede bulunduğu yer ise pratik bilinçtir; kişilerin sosyalizasyon süreciyle kazandıkları öğrenmeler, eğilimler, kimlikler, stratejiler ve seçimler olup çoğu zaman söze dökülmeden ortaya konulan pratiklerdir. "Karşılıklı bilgi" ve "habitus" arasında kurulabilecek bir diğer bağlantı ise, öznelcilik hatasına düşülmeden aslında yapının sosyal eylemin belirlenmesindeki önemidir. Bununla birlikte habitus hedeflere ulaşma araçları olan "sermaye" terimini içermekte; pratik bilinci, bilinçdışı güdüleri ve bilincinde olunan "projeleri" de kapsayan daha geniş bir çerçeveyi meydana getirmektedir.

Giddens ve Bourdieu, yapıyı aynı anda hem kısıtlayıcı hem de olanak kılıcı olarak ele almaktadırlar. Yapılaşma kuramı ile yapı, failerin yararlandıkları kurallar ve kaynaklar, nasıl yapılacağını pratik bilinçleri ile bildikleri, sosyal öğrenme ile gerçekleşen, sonuç itibari ile toplumsal etkinliğin aynı anda hem aracı hem de bir sonucudur. Habitus ise failerin yaşadıkları koşulları üreten ve yeniden-üreten bir aracı ve sonucudur. Sermaye ise bu üretim aşamasında toplumsal alandaki oyuncuların hedeflerine ulaşma çabalarında sahip oldukları kaynakları ve araçları oluştururken yapıda yeni mücadeleler ve dolayısıyla da bir takım değişimler yaşanmasını olanaklı hale getirmektedir.

Giddens ve Bourdieu arasında kurulabilecek bir diğer önemli bağlantı refleksivitedir. Giddens, refleksiviteyi iki yönlü ele alır, toplumsal aktörlerin refleksivitesi ile bilim insanların refleksivitesi. Refleksif olma her iki yönü ile

aktörlerin kendi eylemleri üzerine düşünebilmeleridir. Aktörlerin başka türlü davranabilme potansiyeli refleksif olmaları ile yakından ilişkilidir. Bourdieu, refleksiviteyi Giddens kadar geniş spektrumlu almaz ve daha çok bilim insanlarının refleksivitesi ile sınırlandırır, amacı bilimin araçlarını kendi üzerine çevirmek ve “sosyolojinin sosyolojisini yapmaktır”. Buradan elde edilecek önemli bir diğer çıktı ise, bilimin temellerini güçlendirmektir.

Başta Marx olmak üzere Weber ve Durkheim’in sosyal olguya dair yaklaşımları, hem Giddens hem de Bourdieu’nün sosyal teorideki düalizmleri aşma girişimlerini etkilemiştir. Marx’ın pratiklerin verili ve geçmişten aktarılan şartlar altındaki üretimi vurgusu, bir yandan yapının gücünü ve diğer yandan insanların istençlerini dikkate alması, her iki kuramcının da sosyal teori yolculuklarında sık sık Marx’a gidip gelmelerini sağlamıştır. Durkheim’in yöntem ve metot anlayışı ile yapı odaklı bakış açısı, Weber’in ise sosyal olgunun analizinde kullandığı hermeneutik gelenek, aynı şekilde yapı ve eylemin bir arada ele alınmasının önemini göstermiştir. Bourdieu habitus kavramı ile yapının gücüne ve kısıtlayıcı boyutuna daha fazla yer verirken; Giddens yapıyı, kısıtlayıcı olarak gören yaklaşımdan kurtarmayı amaçlamış ve yapıyı aynı zamanda kaynak sağlayıcı olarak ele almıştır. Bourdieu, habitus kavramıyla şekillenen toplumsal eyleme daha belirlenmiş olarak bakarken; Giddens, bilgili olarak ele aldığı toplumsal faile başka türlü davranabilme payesini güçlü bir şekilde vermiştir.

Düalizmi aşma girişiminde yeni bir fail tanımlaması her iki kuramcının önemle üzerine durdukları bir husustur. Bu fail ne nesnelci (pozitivist) kampların öne sürdüğü gibi bir “kültür aptalıdır” ne de yorumsamacıların (öznelci) ele aldığı şekliyle toplumsal eylemin temel belirleyicisidir. Giddens’in tanımladığı üzere bireyler, yapının kısıtlayıcılığına teslim olmayan aksine farklı davranabilme ve değiştirebilme potansiyeline sahip (yapının aynı anda hem kısıtlayıcı hem de olanak kılıcı olması hasebiyle), pratik bilinçleri sayesinde bilgili, becerikli ve şartlara uygun stratejik davranabilme potansiyeline sahiptir. Bourdieu’nün alan, sermaye ve habitus arasında kurduğu ilişkisellikte, oyun ve oyunun yarattığı mücadele üzerinden fail tanımlamasını bulmak mümkündür. Failler veya Bourdieu’nün deyimiyle oyuncular bir mücadele yeri olan alan içerisinde kozları olan sermayelerini oyuna koyarlar ama

aynı zamanda habituslarının da kısıtlayıcılığı altındadırlar. Bourdieu'nün tanımladığı anlamdaki failin Giddens'in fail kavrayışına nazaran yapı karşısında daha zayıf olduğu söylenebilir.

Giddens, yapıyı sadece sosyal sistemlerin somutlaşma anlarında mevcudiyet kazanana ve mevcudiyetin de bireylerin kural ve kaynaklardan faydalanarak ve karşılıklı etkileşim ile üretilip, yeniden ürettiği süreçler olarak tanımlar. Etkileşim Bourdieu metodolojisinde de geniş yer kaplar, oyun metaforu ile bireyler alan içerisinde oyuna yatırım yaparak oyuna katılır ve sermayeleri ile mücadele ederler. Bu mücadele etkileşim ve karşılaşma anları olup, yapı bireylerce üretilip, yeniden üretilir. Sabit ve değişmeyen bir yapı anlayışından ziyade her iki kuramcı da yapının değişime ve dönüşüme açıklığını ve bir süreç olduğunu vurgular. Aynı zamanda yapının nesnel şartları veya habitus, toplumsal eylemi etkilemektedir.

Giddens ve Bourdieu'nün yapı-eylem düalizmini aşma girişiminde benzeştikleri noktalar kadar farklılaştıkları noktalar da mevcuttur. Giddens yapının ikiliği/yapılaşma kuramında insan aktöre daha fazla öncelik tanırken, Bourdieu toplumsal koşulları öne çıkartmaktadır. Giddens, insan aktörlere toplumsal alan içerisinde dönüştürücü ve yaratıcı olma özgürlüğü tanır. Fark yaratan insan, güç kullanabilme ve yetenekleri doğrultusunda toplumsal dünya içinde faildir. Bourdieu, toplumsal olguya daha geleneksel olarak “nesnel” yapılar ve kurumlar anlayışı içinde bakma eğilimindedir. İnsan eylemleri, habitus tarafından dolayısıyla da yapı tarafından koşullanmaktadır ve yine aynı zamanda yapının değişmeye direnç göstermesi Bourdieu'nün bir diğer vurgusudur.

Disiplinlerin varlığı inceleme nesnelere varlığıyla mevcudiyet kazanır. Sosyoloji tarihi ilk olarak toplum denilen olgunun tanımlanması ile başlamıştır. Fakat sosyoloji tarihi içerisinde bir takım sorular (Toplum diye bir şey var mıdır?, Varsa şayet toplumsal olguyu belirleyen temel dinamik nedir? Sosyal olgu, doğa bilimlerinin pozitivist-ampirik yöntemleriyle mi ele alınacak yoksa kendine özgü bir yöntemle mi ele alınmalı? vb.) canlılıklarını korumuşlar ve bu sorulara verilen cevaplar sosyolojiyi iki kutuplu bir hale getirmiştir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde; toplumun varlığının hem Giddens hem de Bourdieu tarafından kabullenildiğini görmekteyiz. Aynı zamanda bu iki kuramcı, kutuplu yapıdan

kaynaklı olarak meydana gelen “nesnelcilik” ve “öznellik” hatasına düşmeme gayreti göstermektedir. Giddens, düalizmi aşma girişiminde sosyal teori bilgisi ve kuramlarıyla hesaplaşırken, yapı ve fail kavramlarını yeniden tanımlamaktadır. Bununla birlikte yöntem ve metot anlayışını refleksivite kavramı üzerine oturtmakta ve meta teorik bir dil inşa etmektedir. Bourdieu ise, alana-kurumlara yönelmiş bir bilimsel üretim içerisinde habitus, alan, sermaye, oyun, *doxa* ve *illusio* kavramlarıyla toplumu açıklamaya çalışmaktadır. Sosyolojinin sosyolojisini yapma düsturu ile bilimin araçlarını kendi üzerine yöneltmekte ve sonuç olarak konsensüsleri sarsıp, bilimsel *doxalara* saldırmaktadır.

Sonuç olarak; Bourdieu ve Giddens’in sosyal teorideki özne-nesne, yapı-aktör, birey-toplum ve pozitivist-yorumsamacı karşıtlıklarını aşma yönündeki gayretleri, sosyal olgunun ele alınmasının önündeki engelleri kaldırma noktasında değerlidir. Bourdieu ve Giddens’in girişimleri, her ne kadar bazı noktalarda farklılaşsa da ortak vurguları yapının eylemin gerçekleşmesinde olmazsa olmaz şart olması fakat bununla birlikte yapının, sadece eylemin içinde ve eylemler aracılığıyla varlık kazandığı ve varlığını sürdürdüğüdür. Her iki kuramcının farklılaştığı noktalar, sosyolojide hakim bir paradigma yerine birden fazla paradigmanın ve farklı bakış açılarının kullanılabilmesi anlamında sosyolojiyi güçlendiren bir durum olarak yorumlamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, B. (2015). *Procrustes'in Yatağı*. İstanbul: Monokl Yayınevi.
- Aron, R. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev. K. Alemdar. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Benton, T., Craib, I. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi*. Çev. B. Binay ve Ü. Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayınları.
- Binay, B. (2014). *Toplumsal Düzen Problemi Ekseninde Anthony Giddens'in Yapılaşma Teorisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Çev. N. Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P., Passeron, J.C. (2014). *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*. Çev. L. Ünsaldı ve A. Sümer. Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P., Passeron, J.C. (2015). *Yeniden Üretim*. Çev. A. Sümer vd. Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2009). *Bekarlar Balosu*. Çev. Ç. Eroğlu. Ankara: Dost Kitapevi.
- Bourdieu, P. (2011). *Sanat Sevdası*. Çev. S. Canpolat. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş Metinler*. Çev. L. Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015a). *Pratik Nedenler*. Çev. H. U. Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015b). *Bilimin Toplumsal Kullanımları*. Çev. L. Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015c). *Ayırım*. Çev. D. F. Şannan, A.G. Berkkurt. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015d). *Eril Tahakküm*. Çev. B.Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). "Vive La Crise!: Sosyal Bilimlerde Heterodoksi İçin". Der. G. Çeğin vd. *Ocak ve Zanaat* içinde İstanbul: İletişim Yayınları. 33-52.
- Callinicos, A. (2015). *Toplum Kuramı Tarihsel Bir Bakış*. Çev. Y. Tezgiden. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calthoun, C. (2016). "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları". Der. G. Çeğin vd. *Ocak ve Zanaat* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 77-130.
- Çeğin, G. (2015). "'Bilinçdışı, tarihtir" Sözü Hakkında Birkaç Kelam", *Bourdieu ve Tarihsel Analiz* içinde. Der. P. S. Gorski, Çev. Ö. Akkaya. Ankara: Heretik Yayınları. 7-15.

- Çeğin, G., Göker, E. (2015). "Araştırmasından 50 yıl, Kitabından 35 yıl sonra *Ayrım*", *Ayrım* içinde P. Bourdieu, Çev. D. F. Şannan, A. G. Berkkurt. Ankara: Heretik Yayıncılık. 9-24.
- Comte, A. (1964). *Pozitif Felsefe Dersleri*. Çev. Ü. Meriç. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Demirel, D. (2013). "Max Weber'in Sosyoloji Kuramı". *Turkish Studies*, Cilt.8, Sayı. 12, 361-369.
- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. Çev. D. Özlem. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. Çev. C. Saraçoğlu. İstanbul: Bordo Siyah.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. Çev. Z. Z. İlkelen, İstanbul: Pozitif Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2018). *İşbölümü*. Çev. Ö. Ozankaya, İzmir: Cem Yayınevi.
- Esgin, A. (2006). "Batı Sosyolojisinin Gündemindeki Entelektüel İlgiler ve Anthony Giddens". *Doğu Batı*, Cilt.9, 233-254.
- Esgin, A. (2008). *Anthony Giddens Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar*. Çev. Ü. Tatlıcan. Ankara: Heretik Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluşu*. Çev. H. Özel. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*. Çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Giddens, A. (2008). *Ulus-Devlet ve Şiddet*. Çev. C. Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. Çev. Ü. Y. Battal. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Giddens, A. (2014a). *Modernite ve Bireysel-Kimlik*. Çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2014b). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2016a). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. Çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2016b). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*. Çev. Ü. Tatlıcan, B. Balkız. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Giddens, A. (2017). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. Çev. T. Birkan. İstanbul: Metis Yayıncılık.

- Giddens, A., Turner, J. C. (2013). 'Giriş'. Giddens, A., Turner, J. C. (Ed.) *Günümüzde Sosyal Teori* içinde Çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları. 7-18.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. Çev. L. Ünsaldı, Ş.Geniş, S. N. Ağırnaslı, İstanbul: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev. B. Cezar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göker, E. (2015). "Takdim/ "Hür Eğitim Yoktur": Okul Neyi Bölüştürür, Kapatır, (Tekrar) Üretir?". Bourdieu, P., Passeron, J.C. Çev. A. Sümer vd. *Yeniden Üretim* içinde. Ankara: Heretik Yayınları. 5-10.
- Gouldner, A. W. (2015). *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*. Çev. M. Şenol. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Hira, İ. (2000). "Max Weber'in Yöntem Anlayışı". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 1, 45-58.
- Karakaya, M. H. (2012). *Ecce Homo Academicus*, *Sosyoloji Dergisi*, Dizi. 3, Sayı. 25, 2012/2, 103-111.
- Kaya, A. (2016). "Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı". Der. G. Çeğin vd. *Ocak ve Zanaat* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 397-419
- Keat, R., Urry, J. (2016). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. Çev. Nilgün Çelebi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koytak, E. (2012). "Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim Anlayışı". *Sosyoloji Dergisi*, Dizi. 3, Sayı. 25, 2012/2, 85-101.
- Marks, K., Engels, F. (1999). *Alman İdeolojisi*. Çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Meriç, C. (1996). *Saint-Simon*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. O. Akınbay ve D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mouzelis, N. (2012). "Öznelci-Nesnelci Bölünme: Aşmaya Karşı". Ed. G. Çeğin ve E. Göker. *Tözcülüğün Tasfiyesi* içinde. Ankara: Nota Bene Yayınları. 193-216.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal Eylemin Yapısı*. Cilt 1. Çev. A. Bölükbaşı. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal Eylemin Yapısı*. Cilt 2. Çev. N. Nirven. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Swartz, D (2011). *Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. Çev. E. Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Çev. O. Akınbay. İstanbul: Agorakitaplığı.
- Tatlıcan, Ü.(2005); “Çevirmenin Sunuşu”, A. Giddens, *Sosyal Teorideki Temel Problemler* içinde. Çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Paradigma Yayınları. 1-120.
- Tatlıcan, Ü. (2011). *Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Tatlıcan, Ü., Çeğin, G. (2016). “Bourdieu ve Giddens: Habitus ve Yapının İkiliği”. Der. G. Çeğin vd. *Ocak ve Zanaat* içinde İstanbul: İletişim Yayınları. 303-366.
- Terzi, E. G. (2014). “Toplumsal Yapı ile Bireysel Eylem Arasındaki İlişki Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Habitus Kavramı”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 46, Bahar: 2014, 73-83.
- Thorpe, C. (2015). “İlişkisel Bir Sosyolojik Paradigma Uygulamak İçin Eleştirel Stratejiler: Bourdieu ve Vaşsi Sosyolojik Teorik Mücadeleler”. Ed. C. Powell ve F. Depelteau, Çev. Ö. Akkaya, *İlişkisel Sosyoloji* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi. 167-192.
- Tuncel, G. (2010). “Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Altmışsekiz Olayları”. *Akademik Yaklaşım Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 1, 82-96.
- Wacquant, L. (2016). “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi”. Der. G. Çeğin vd. *Ocak ve Zanaat* içinde İstanbul: İletişim Yayınları. 53-76.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Z. Gürata. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. Çev. V. S. Öğütle. İstanbul: Küre Yayınları.
- Yıldırım, E. (1999). “Anthony Giddens’in Yapılanma Teorisi”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1. 25-44.
- Yücedağ, İ. (2014). *Amerika Birleşik Devletleri Sosyolojisinde Kriz Tartışmaları*. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nde lisans öğrenimini 2014 yılında tamamladı. 2015 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans programında, tez çalışmasına devam etmektedir. Aynı zamanda 2015 yılından bu yana Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında psikolog olarak çalışmaktadır.



T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNTİHAL RAPORU

**YAPININ İKİLİĞİNDEN ONTOLOJİK SUÇ ORTAKLIĞINA: A. GİDDENS VE P.
BOURDİEU**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 116 sayfalık kısmına ilişkin 27/08/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından **IDENTIFICATE**.....adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı alıntılar dahil %3

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar dahil

5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç açıklamalar

Açıklamalar.....
.....

Mardin Artuklu Üniversitesi **IDENTIFICATE** adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Fidan SARSILMAZ CAN

Öğrenci No: 15761002

Programı: Sosyoloji

Statüsü: Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

27.08.2019

Danışman Onayı

A.B.D. Başkanı Onayı

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yücedağ

Prof. Dr. Zülfiye Kere
A.B.D. Başkanı Onayı